

SOURCES ON NETHERLANDS NEW GUINEA IN THE INDONESIAN NATIONAL ARCHIVES

THE GENERAL AND POLITICAL REPORTS OF TERNATE RESIDENCY (1824-1889)

Papiesche Bedienden

Manne	Vrouwen	Zonne	Doctoren	Totaal
17	15	7	5	44
10	17	11	6	43

met de Sultan van Ternate, Tidore & Batjan, den 27. Mei 1824 met Ternate in Tidore en den 11. Januarij 1826 met Batjan bevatten de schikking die Sijz. Commissie in opdragt van het Ned. Landsc. Geveensman op gezegde Eilanden en

no	Carel	Pripang	Macaulis
1832	143727	1009	1218
1833	41970	1567	2329
1834	67347	7569	5171
1835	26543	6732	9065
1836	29067	19327	10230
1837	33027	3520	4235

compiled, edited and introduced by
Paul Haenen & Fré Huizinga

PENERBITAN NASKAH SUMBER
ARSIP NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

SOURCES ON NETHERLANDS NEW GUINEA
IN THE
INDONESIAN NATIONAL ARCHIVES

THE GENERAL AND POLITICAL REPORTS
OF TERNATE RESIDENCY (1824-1889)

compiled, edited and introduced by

Paul Haenen & Fré Huizinga

Penerbitan Naskah Sumber

Arsip Nasional
Republik Indonesia
Jakarta 2001

Published by:

The National Archives of the Republic of Indonesia
Jl. Ampera Raya
Cilandak Timur
Jakarta 12560
Indonesia

NATIONAL LIBRARY OF INDONESIA CATALOGING-IN-PUBLICATION DATA
Perpustakaan Nasional : Katalog Dalam Terbitan (KDT)

Sources on Netherlands New Guinea in the
Indonesian National Archives : the General
and Political Reports of Ternate Residency
(1824-1889) / compiled, edited and introduced
by Paul Haenen & Fré Huizinga. -- Jakarta :
Arsip Nasional RI, 2001
xxx, 161 hlm. ; 24 cm.

Bibliografi : hlm. xxix-xxx
Indeks.
ISBN 979-8101-52-9

- I. Arsip dan kearsipan. I. Haenen, Paul.
- II. Huizinga, Fré. III. Arsip Nasional.

651.5

© 2001 The National Archives of the Republic of Indonesia

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, without permission from the copyright owner.

Printed in Indonesia

FOREWORD

Among the great riches of the Indonesian National Archives inherited from the former 's *Landsarchief* of Batavia is a huge collection of local sources. These are the *gewestelijke stukken* or widely known as the *residentie archieven*.

Since they represent the inner workings of local colonial administration, these residency archives could become the only firsthand knowledge which is available today, making it an undeniable goldmine of sources.

The *Algemeen Verslag* or general report mainly concentrates on the administrative matters of the residency. Although most residencies wrote the reports after the 1830's, some others sent their general reports as early as 1824 to the central government in Batavia. By the 1860's political affairs in the residency were placed in a separate format; hence, the *Politiek Verslag* was issued later.

For those who are interested in the eastern part of the Archipelago, colonial archives offer a great range of sources, from Ambon, Banda, and Ternate, to Menado, Gorontalo and Makassar. Some of these *residentie archieven* have enormous volumes of more than one thousand files.

The present compilation of the *Algemene Verslagen* and the *Politieke Verslagen* covers the Ternate residency only. Yet, it shows the abundance of sources which may represent other residencies of the former *Groote Oost*. In addition to these two types of the *verslagen*, another form of reports, i.e. the *Memorie van Overgave*, is also worthy of source publication.

Our appreciation extends to Dr. Paul Haenen and Drs. Fré Huizinga for their effort of compiling and editing the Ternate *verslagen* to make them available for further use, as source publication is also part of the Indonesian National Archives contribution to the academic world.

Jakarta, July 2001

Dr. Mukhlis Paeni
Director General
The National Archives
of the Republic of Indonesia

TABLE OF CONTENTS

Introduction

xix

General and Political Reports

1. J.A. NEUS, 1824-1829 1
AV 1824: [1-2] attempt by Tidorese *Sultan Moeda* to make Halmaheira and Papuan Islands independent from Tidore; continuing turmoil through *Radja Djailolo* [5] Ternate trade to Papuan Islands
AV 1829: [10-12] articles of trade from Papuan Islands and New Guinea
2. J.H.J. MOORREES, 1834..... 4
AV 1834: [5] Ternate trade to Papuan Islands growing [14-16] Ternate import and export
3. A.I. VAN OLPEN, 1835-1839 5
AV 1837: [1-2] Tobellorese and Galelarese on Misool
4. D.F.H. HELBACH, 1840-1846 6
AV 1845: [1] Tidorese *hongi* to Papuan area
AV 1846: [1] Tidorese *hongi* to Papuan Islands [2] Tidorese *hongi* under command of *Kapitein* Hamja clashes with Mangindanoan pirates near Misool
5. C.M. VISSER, 1847-1849 8
AV 1847: [3-4] restoration of order in New Guinea [13-15] decrease of population in Sultan areas [36-37] articles of trade at Ternate [40-46] owing to Ceramese competition, decline of Ternate trade to Papuan Islands and northern part of New Guinea; opening of Maccassar free port damaging to Ternate; means to improve position of Ternate
AV 1848: [30-31] opening of Menado free port disadvantageous to Ternate
AV 1849: [7-8] no unrest in Papuan Islands and New Guinea reported [30-31] decline of Ternate trade; plea for opening Ternate harbour
6. C.A. DE MULDER, 1850 12
AV 1850: [1] planting of escutcheons in New Guinea by Van den Dungen Gronovius and *Majoor* Alie [2] no unrest in Papuan Islands and New Guinea reported; decrease of population on Ternate under direct jurisdiction of Indies government

7.	W.L. VAN GUERICKE, 1851.....	13
AV 1851:	[1] <i>Majoor</i> Sale to Papuan Islands in order to restore order; planting of escutcheons in Papuan Islands by <i>Majoor</i> Alie	
8.	C.F. GOLDMAN, 1852-1854.....	14
AV 1852:	[2] false prophet Korano alias <i>Radja</i> Sorok arrested in New Guinea and convicted on Tidore [3] the annual tribute from Papuan Islands [4] after decline of trade to Papuan Islands barely any economic activity on Ternate [5] decrease of people from Papuan Islands on Ternate [12-13] decline of Ternate trade by opening of Makassar and Menado free port; most products from Papuan Islands secured by Boeginese and Makassarese; plea for opening Ternate harbour	
AV 1853:	[1-3] agitation by <i>Korano Kanore</i> on Mafoor; Sultan of Tidore unable to tackle internal warfare in Papuan possessions [6] return of emigrated subjects of Ternate Sultan [14-15] unknown extent of Tidore's Papuan possessions; map of Pieterseon improved version of Deighton's map [35-40] opening of Makassar and Menado free port disadvantageous to Ternate; vessels rigged in European way eluding the prohibition of trading with small harbours harm Ternate; at Ternate smaller supply from Papuan area	
AV 1854:	[10] unremitting warfare in Papuan Islands and New Guinea [15-16] suitable anchorage at Gebe; Doreh regarded most appropriate for establishing settlement [31] whalers at Gebe [33-37] Ternate import and export; smaller Ternate export by declining trade to Papuan Islands; opening of Ternate free port [43] arrival at Ternate of two missionaries for Papuan Islands	
9.	P. VAN DER CRAB, 1855.....	21
AV 1855:	[2-3] Ternate Resident to Papuan Islands [5-6] visit to Salawati, Doreh and Gebe [29-40] little effect of Ternate free port opening; declining Ternate trade to New Guinea; New Guinea north coast trade impossible for vessels rigged in indigenous way [54-56] missionaries Ottow and Geissler on islet near Doreh; Geissler to Ternate because of illness [<i>Appendix</i>] spread of syphilis	
PV 1855:	[28] Governor of Moluccos responsible for reporting on Papuan Islands and New Guinea	
10.	J.H. TOBIAS, 1856.....	25
AV 1856:	[6-7] bad situation of missionaries on Mansinam [54-55] <i>idem</i> ; results of their activities unknown [<i>Appendix</i>] data on Ternate population; Papuans on Ternate; spread of syphilis	

- PV 1856: [48-49] death of Tidore Sultan; Governor of Moluccan Islands responsible for reporting on Papuan Islands and New Guinea; [53-54] bad situation of missionaries in Papuan Islands
11. C. BOSSCHER, 1857-1858..... 27
- AV 1857: [1] designation of commission for scientific research in New Guinea [Appendix] Ternate export to New Guinea [Appendix] data on Ternate population
- PV 1857: [27-28] activities of missionaries on Mansinam [28-31] trading by European Ternate traders insignificant; trade by Ternatan firm with north and west coast of New Guinea [46] Governor of Moluccan Islands responsible for political report on New Guinea
- AV 1858: [1-2] Ternate Resident not informed of findings by commission for scientific research in New Guinea [33] Ternate New Guinea trade regarded as home trade [Appendix] data on Ternate population
- PV 1858: [29] meager results by missionaries in New Guinea [33-34] Governor of Moluccan Islands responsible for political report on New Guinea; Ternate Resident not informed of New Guinea commission findings
12. C.J. BOSCH, 1859-1860..... 31
- AV 1859: [1] Ternate Resident ignorant of 1858 New Guinea research findings [Appendix] data on Ternate population
- PV 1859: [15-16] concession to exploit Mapia Islands coconut palms [23-24] results of missionaries in New Guinea unknown [26-27] Governor of Moluccan Islands responsible for political report on New Guinea
- AV 1860: [Appendix] Ternatan New Guinea import and export
- PV 1860: [72-95] in connection with recent Tidorese *hong*i expedition to New Guinea the Indies government asked for its opinion on the permission of *hong*i expeditions; punishment of Lalinta; contract between Sultan of Tidore and Van Duivenbode concerning Mapia Islands [171] Mapia business not expected to thrive
13. J. BLOK, 1861-1862..... 38
- AV 1861: [66-69] spread of smallpox [78] no data on smallpox victims in New Guinea [81-82] vaccine sent to Ottow and Geissler
- PV 1861: [50-54] no further *hong*i expeditions without permission of Governor General; collapse of Van Renesse van Duivenbode's business on Mapia Islands [58-61] concern of Tidore Sultan with vaccination in New Guinea [105] failure of Mapia undertaking

- AV 1862: [34-35] many victims of smallpox in New Guinea; transportation of vaccine to Doreh unsuccessful
- PV 1862: [29-33] request by Geissler for punitive expedition against Rahu and Wa
14. P. VAN DER CRAB, 1863-1865 42
- AV 1863: [19-20] death of Ottow; missionaries Van Hasselt, Otterspoor and Klaassen to New Guinea [24] vaccination in New Guinea by Ternate *doctor djawa* [Appendix] spread of skin diseases [Appendix] vaccination in New Guinea by *doctor djawa* Tsaafie and missionaries
- PV 1863: [27-29] Tidore Sultan suspected of sending *hongi* proas to New Guinea [33-36] stationing of armed Tidorese *korra korra* at Doreh
- AV 1864: [22-23] missionaries Jaesrich, Klaassen, and Otterspoor leaving New Guinea because of illness [26] Papuan convicted at Tidore for having maltreated a Doreh missionary [Appendix] spread of skin diseases [Appendix] no vaccination in New Guinea in consequence of turmoil
- PV 1864: [2-4] Tidorese teachers to Gebe and Papuan area [8-10] delay of measures to protect missionaries in New Guinea [32-33] *Radja* of Waigeo appointed [37-38] refusal by headman of Tidorese *korra korra* at Doreh to assist missionaries after earthquake; *Schrijver Hamdja* and *Luitenant Talaboedin* rewarded for assisting with establishment of coal-bunkering station at Doreh [44-45] letter of recommendation from Tidore Sultan for New Guinea trader; *hongi* from Maar and Wardo to Amberbaki, *hongi* from Ron [46-47] evangelization in New Guinea without result; *korra korra* sunk near Waigeo
- AV 1865: [Appendix] territorial description of Ternate Residency; swamps on Salawati and in New Guinea; somatological aspects of Ternate Residency population; physical superiority of Alfur; Alfurs and Papuans still unconverted; Salawati and New Guinea yielding sago [Appendix] possible resumption of vaccination at Doreh
- PV 1865: [9] *Radja* of Waigeo appointed [10] *Luitenant* Abdul Djalal and *Luitenant* Hadie rewarded for aid to missionaries in New Guinea [29-32] request of Tidore Sultan to collect taxes in New Guinea refused; *Danoë* Laksama and *Danoë* Alimoedin collecting taxes in name of Tidore Sultan on Salawati; missionary Jaesrich to Aroe Islands, missionaries Dijkens, Kamps, Mosche, K. and R. Beijer to Doreh; no visit of Ternate Resident to New Guinea because of lack of transport

15.	C. A. O. VAN CATTENBURCH, 1866	50
AV 1866:	[16] missionaries Mosche, Kamps and the brothers Beijer to New Guinea	
PV 1866:	[12] <i>Luitenant</i> Hadie rewarded for aid to missionaries in New Guinea [16-19] Ternate Resident to New Guinea; missionaries Geissler, Van Hasselt, Mosche, the brothers Beijer, and Kamps in New Guinea; complaints about missionary R. Beijer	
16.	M. H. W. NIEUWENHUIS, 1867-1868	52
AV 1867:	[11] Ternate import [13-14] missionaries Rinooi and Woelders designated for New Guinea	
PV 1867:	[34-35] no results of New Guinea mission; arrival of Rinooi and Woelders at Ternate; unrest in New Guinea	
AV 1868:	[14] Ternate import [17] death of Mosche	
PV 1868:	[32-35] pessimistic expectation for New Guinea mission; appreciation of Mosche; brig Mina wrecked on east Papuan coast	
17.	D. BOES LUTJENS, 1869	54
AV 1869:	[18-19] Ternate import and export [22-23] attempt to station New Guinea missionary on Batjan	
PV 1869:	[14-17] request by <i>Utrechtsche Zendingsvereeniging</i> for regular connection between Ternate and New Guinea [35-37] Geissler leaving New Guinea; no visit of Ternate Resident to New Guinea because of lack of steamer	
18.	F. SCHENCK, 1870-1872	56
AV 1870:	[23-24] Ternate import and export [27-29] by opposition of <i>Utrechtsche Zendingsvereeniging</i> Van Hasselt not to Batjan	
PV 1870:	[14-17] measures by Tidore Sultan in connection with what happened to Cerruti and De Lenna at Birah [21-22] peace in Ternate Residency undisturbed [41-42] <i>Radja Moeda</i> Tamiroen appointed <i>Radja</i> of Misool [47-65] meeting of Ternate Resident with Beijer, Woelders, Rinnooij en Kamps on Meoswar; mission school on Meoswar extinct; request by missionaries for punishing people of Wandammen and Wandessi; results of 14 years of missionary activity in New Guinea not promising	
AV 1871:	[47-51] plea for stationing a missionary on Batjan; Niks, Meeuwig and Bink new missionaries for New Guinea; benefit of new missionaries for New Guinea doubted	
PV 1871:	[34-44] measures by Tidore Sultan against Birah unsuccessful; expedition of Van der Crab to New Guinea; Cerrutti en De Lenna	

- themselves cause of incident; no punishment of Birah; [94-102] reports on conflict between Doreh/Mansinam and Ron, on people of Wandessi murdering trader Djamaloe and attacking trader La Tjoei, and on *hong*i proas from Maba and Patani collecting taxes at Mansinam and Doreh; investigations by Van der Crab [106-110] mystic Arab on Batjan previously active in New Guinea
- AV 1872: [31-32] no government steamer available for visiting New Guinea [68-69] Van Hasselt recommended for Galela; Niks to Ternate because of illness
- PV 1872: [34-65] expedition of Coorengel to New Guinea; extortions by representatives of Tidore Sultan; appointment of headmen in Wasior by trader Hassan bin Boe bin Aboe Bakar; conflict between Sisir and Kabetoean; robbing of Mansoer by people of Asi; expedition by *korra korra* from Patani against Waropan unsuccessful; plea by Van der Crab for reinforcing Tidorese authority in New Guinea; promise by Tidore Sultan to station *oetoessans* at Doreh and Salawati, as well as armed *korra korra* at New Guinea north coast; proposal by Van der Crab for mounting punitive expedition against Wandammen and Wandessi [110-111] Van Hasselt recommended for Galela [119-121] Spanish ship *Olagabe* wrecked north of Doreh [123-126] Russian request for information on Maclaij [129-141] Tidorese *Kapitein Laut* Mohamad Tahir initially unwilling to accompany Coorengel expedition; Russian warship *Izoumroud* to New Guinea in order to trace Maclaij; Italian naturalists d'Albertis and Beccari at north coast of New Guinea [147] *Radja Moeda Sabiar* and *Djodjaoe Mesek* appointed *Radja* of Misool and Waigama, respectively
19. S.C.J.W. VAN MUSSCHENBROEK, 1873-1874 77
- AV 1873: [17-20] classification of Alfurs [31-35] classification of Papuans [47-49] data on New Guinea population [64-68] New Guinea natural products trade; perishing of Renesse van Duivenbode's firm [101-116] raids from Patanie and Bitjolie on New Guinea; Waropan not arrested; Beccari's version of Birah incident; Kana-braä punished by *Radja* of Salawati because of murdering crew members of schooner *Frantz*; proa of former Waigeo *Radja Moe-taliep* missing [139] importance of exploring Ambernoh [144-156] description of indigenous vessels [177-178] cultivation of tobacco near Doreh [185] trade to New Guinea being barter [276-277] spread of diseases

PV 1873: [7-9] missionary at Doreh becomes trader [9-10] New Guinea trade by Englishman Edwards [23] Niks temporarily active at Ternate

AV 1874: [3-4] investigation into Tidorese claims to New Guinea delayed [7-8] connection in Ternate Residency by sea [22-25] mountain paths on Gebe and Waigeo, as well as in New Guinea; overland expedition by Meijer from Geelvinkbaai to MacCluergolf and back [26-27] importance of exploring Ambernoh [27-31] connection of Ternate with New Guinea north coast; connection of Papuan Islands and New Guinea west coast with Makassar; connection of Tidore with New Guinea west coast and Papuan Islands non-existent and rare, respectively; Gebe most visited by foreign ships [44-45] no connection of Ternate with New Guinea west coast; connection of Papuan Islands with Makassar, Ceram, Amboina and Ternate [46-47] abortive voyage of Ternate vessel to New Guinea; two Ternate vessels wrecked on Waigeo [51-53] religiousness of Papuans; steady expansion of Islam [55-62] stations of Van Hasselt, Woelders, Meeuwig, Beijer and Bink in New Guinea; positive opinions on effect of mission in New Guinea [65] Beccari on Boeginese [68] data on population of Waigeo, Misool, Salawati and New Guinea uncertain [76-81] raids from Salawati on New Guinea; inadequate policing at sea [115] surveying by corvette Vittor Pisani near Salawati and Misool [121-130] unsafe conditions in Papuan Islands and in New Guinea; Bink attacked; two Ternatan hunters murdered on Ansoes; attacks on Maclajj at Aiwa; on Waigeo, trader Lie Tjeng forced to part with ship and goods [153-154] registration of Alfurs and Papuans [160] limited recovery of population growth [164] New Guinea trade by Edwards [167-168] agriculture in New Guinea, on Waigeo, Salawati and Misool [169-178] agricultural products and trade [179-180] retail trade and indigenous wholesale trade [182-183] Saonek centre of barter [186-193] articles of trade

20. J.G. RAZOUX KUHR, 1875..... 108

AV 1875: [1] investigation into Tidorese claims to New Guinea [5] connection between Ternate and north coast of New Guinea [8] religiousness of Papuans [11-13] stations of Woelders, Meeuwig, Beijer and Bink; Van Hasselt to the Netherlands; mission in New Guinea of little account [44-46] articles not sold at markets

21.	P.F. LAGING TOBIAS, 1876-1877	110
AV 1876:	[1] incorrect mention of border at New Guinea south coast [9-11] Jens new missionary in New Guinea; mission in New Guinea not useless [16-25] no expansion of Hassan revolt to New Guinea [42-43] New Guinea trade by Edwards, Van Renesse van Duivenbode and Bruijn [52] export of New Guinea rice to Amboina	
AV 1877:	[6] mission in New Guinea not useless [33] three European New Guinea traders at Ternate [41] export of New Guinea rice to Amboina	
22.	J.G. RAZOUX KUHR, 1878	112
AV 1878:	[5] little result of evangelization [41-42] export of New Guinea rice to Amboina [45-48] abolition of slavery in sultanates of Batjan, Tidore (with exception of New Guinea), and Ternate	
23.	P.F. LAGING TOBIAS, 1879	113
AV 1879:	[1-6] planting of escutcheons in New Guinea; two Europeans on Mapia Islands, Mapia headman appointed <i>Sengadjie</i> by Ternate Resident [8-10] expansion of Islam in Radja Ampat and New Guinea [11-12] results of missionary work in New Guinea insignificant [55-56] New Guinea population data by rough estimate; [59] two European New Guinea traders at Ternate [70] export of New Guinea rice to Amboina	
24.	O.M. DE MUNNICK, 1880	115
AV 1880:	[1-4] planting of escutcheons in New Guinea; new expedition to New Guinea [6] results of New Guinea mission probably not considerable [20] New Guinea population data by rough estimate [22] New Guinea dammar trade growing	
25.	T.G.V. BOREEL, 1881-1882	116
AV 1881	[1-2] planting of escutcheons in New Guinea up to and including 141 ^o eastern longitude [3] expansion of Islam in New Guinea [4] results of missionary activity in New Guinea insignificant [14] New Guinea population data by rough estimate [15] profitable trade in New Guinea dammar and bird skins [16-17] trade by Ternate Chinese to islands north of New Guinea	
AV 1882:	[2-3] mission in New Guinea not useless [5-6] investigation into activities of German ship at north coast of Waigeo; matter of Mapia Islands not over [12-13] New Guinea population not estimable [14-16] best gum copal from New Guinea; growing Ternate trade to New Guinea [20] increase of New Guinea dammar trade	

26.	D.F. VAN BRAAM MORRIS, 1883-1884	119
AV 1883:	[1] Ternate Resident to New Guinea north coast and west coast, respectively [5] expansion of Islam in New Guinea [6-8] emancipation of slave children by New Guinea missionaries; missionary schools in New Guinea [9-10] murder and theft [15] <i>berie berie</i> aboard ships from New Guinea [16-17] decline of New Guinea trade [17-18] Ternate import and export [23-24] New Guinea leading supplier of dammar and wild nutmeg; <i>geta-pertja</i> tree in New Guinea [27-28] eruption of Krakatau	
AV 1884:	[4-5] negligible expansion of Islam in New Guinea [12-16] expedition to Ambernoh [23] New Guinea population not estimable [24-25] smallpox in New Guinea [27-28] languishing New Guinea trade [32-33] pearl fisheries leased by Tidore Sultan to Van Renesse van Duivenbode	
27.	F.S.A. DE CLERCQ, 1885-1886	123
AV 1885:	[8-9] rumours about murder of Talaoerese on Waigeo, and of sailors of French warship Fabert [12] about the Papuan character [19-20] profitable supply of New Guinea articles at Ternate	
AV 1886:	[2] some expansion of Islam in New Guinea [3] no expansion of Christianity in New Guinea [4] visit of steamer Tromp to New Guinea north coast [5-6] safety of persons and goods; crew members of <i>Coredo</i> murdered by people of Biak [9] New Guinea articles profitable	
28.	L.F. DE LISER DE MORSAIN, 1889	125
AV 1889:	[3] visit of Ternate Resident to New Guinea [7] falling prices of New Guinea articles	
Appendices		126
I.	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1843-1847).....	128
II.	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1846-1848).....	129
III.	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1847-1849).....	130
IV.	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1850).....	131
V.	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1851).....	132

VI.	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1852).....	133
VII.	Non-Christian population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1853)	134
VIII.	List of indigenous headmen, officials and clergymen in the Tidore Sultanate (1861)	135
IX.	Letter of recommendation from Tidore's Sultan for the New Guinea trader Tan TjianEng (1864).....	137
X.	Population data on Papuans in Ternate government territory, on Papuan Islands, and in New Guinea (1840-1872)	140
XI.	Data on shipping traffic (under Dutch flag) between Ternate and New Guinea (1857-1872)	141

Indices

Indices of Names

1.	Geography	142
2.	Peoples	145
3.	Persons	145
4.	Ships	147

Indices of Topics

5.	Agriculture.....	148
6.	Fisheries	148
7.	Government.....	148
8.	Health	150
9.	Population.....	151
10.	Religion	152
11.	Scientific research/Exploration	153
12.	Shipping.....	153
13.	Sultan's rule	155
14.	Topography	158
15.	Trade	159

INTRODUCTION

This source publication is based on archival research in the framework of an interdisciplinary project on Irian Jaya, with the Bird's Head area as common field of study. This Irian Jaya Studies Project (ISIR), extending from 1993 to 2000, sponsored additional archival research in relation to former Netherlands New Guinea which yielded contributions to the *Irian Jaya Source Materials* (IISM).¹ In addition to the publication of 20th century Memoranda of Transfer (Miedema & Stokhof [eds] 1990-1993) as well as New Guinea related topics from 19th century Memoranda (Overweel 1995b),² the IISM includes relevant source material from the archives of the Ministry of Colonial Affairs in the Netherlands General State Archive (Algemeen Rijksarchief, ARA) at The Hague (Overweel 1994b, 1995a; Hui-zinga 1996).

1. *The ANRI at Jakarta*

Because the IISM has until now only exploited sources from Dutch archives, it turned out to be advantageous to explore the scope and depth of New Guinea³ archivalia in Indonesia, particularly at the Indonesian National Archives (Arsip Nasional Republik Indonesia, ANRI).⁴ On the one hand, this former *Landsarchief* of the Netherlands Indies contains the archives of the Dutch East India Company, the British Interregnum, and the Netherlands Indies government. On the other hand, the so-called *gewestelijke stukken* of the regional administration, filed in ANRI's Residency Archives, have a more local focus and complete the institutional archives (ANRI 1989, I:XI-XIV; II:V-XVII).

¹ For more information about the ISIR-project – i.e. the NWO (Netherlands Organization for Scientific Research) priority programme 'Irian Jaya Studies; A Programme for Interdisciplinary Research', financed by WOTRO (Netherlands Foundation for the Advancement of Tropical Research) – see ISIR's Newsletters and *Conference Proceedings* (Miedema [ed.] 1993-2000; Miedema & Odé & Dam [eds] 1998). The objectives of the *Irian Jaya Source Materials* are explicated in Miedema & Stokhof (eds) 1990.

² The published Memoranda of Transfer (*Memories van Overgave*) relate to the period 1906-1953 while the 19th century topics are excerpts from the Ternate Residency Memoranda of Transfer (1857-1895). Overweel's publication (1995b) also contains other assorted documents concerning New Guinea.

³ Here and below, New Guinea is considered to also encompass the Papuan Islands (the Raja Ampat archipelago) and stands for former Netherlands New Guinea – currently the Indonesian province of Irian Jaya/Papua.

⁴ The above mentioned publication of Overweel (1995b) is the only one in the IISM which includes some source-excerpts from the ANRI.

The colonial collections of the ANRI at Jakarta, when compared to the ARA at The Hague, are impressive; the single archive of the Algemene Secretarie (the Bureau of the Governor-General) amounts to 5,6 km – the colonial ANRI-archives in its entirety stretching over 11 to 12 km – while that of the whole Ministry of Colonial Affairs measures 'just' 4 to 5 km (Kramer & Tempelaars 1990:4; Drooglever 1985:125). The reason, among other things, for this difference is due to the fact that the appendices to the decisions of the Governor-General are missing in the archives of the Ministry of Colonial Affairs. Only a short summary of the appendices, usually consisting of letters and reports written by Dutch and local officials, was sent to The Hague with the consequence that many important sources are exclusively to be found in the ANRI (Carey 1979:60). Furthermore, it was not usual to send reports below the level of Memoranda of Transfer to The Hague (Drooglever 1985: 136), so the Residency Archives include additional data compared with those of the Ministry of Colonial Affairs. Jaquet (1979:56,53) states that the 'papers from this top body are more inclined to contain information about colonial policy than about Indonesian regional history', and he concludes 'that the residency archives might well be the most important sources for Indonesian historiography'.

2. *The Ternate Residency Archive*

In order to get an overview of the New Guinea archivalia mentioned above, Overweel did a pilot study in the colonial collections of the ANRI. On the basis of his report (1994a), we carried out further research. During intermittent periods, partly independent of each other, we explored which of the institutional and/or local archives offered the best prospects for an New Guinea related ANRI source publication. The decision to combine our explorations with respect to the Ternate Residency Archive was based on three considerations.

Firstly, we chose a local archive rather than a institutional one, because – within the framework of the geographically oriented ISIR project – it was easier to locate relevant regional material in the former type of archive. Secondly, most of the colonial documents concerning the Bird's Head area can be found in the Ternate Residency Archive. New Guinea fell within the jurisdiction of Tidore's Sultan whose self-governing territory in turn belonged administratively to the Ternate Residency.¹ That is why the majority of (north-western) New Guinea archivalia regarding the Raja Ampat archipelago, Bird's Head and Geelvink Bay is stored in the Ternate Residency Archive.² Thirdly, Overweel already published some 19th century New

¹ The Ternate Residency included the sultanates of Ternate, Tidore, and Bacan as well as some small territories on the Isles of Ternate, Obi, and Bacan under direct jurisdiction of the Netherlands Indies government (Lapian 1980:4-5).

² Besides this archive, which amounts to circa 46 m³ (ANRI 1989:181), the Residency Archives of Ambon and Banda contain (southern) New Guinea archivalia.

Guinea sources from the Ternate Residency Memoranda of Transfer (1995b),¹ which urged us to consider a similar publication using the General and Political Reports – the more so, because we found out that the latter contain much complementary information vis-à-vis the former.

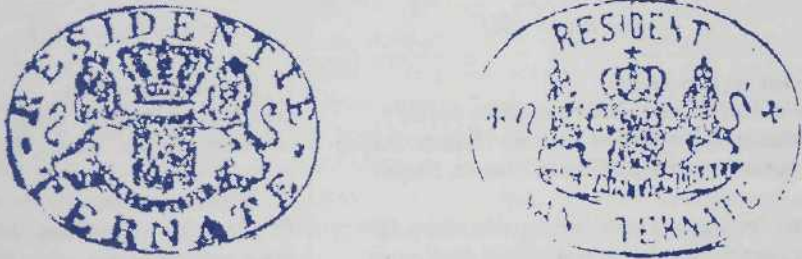

Figure 2: Stamps of the Residency and Resident of Ternate²

3. The General and Political Reports

Besides documents about particular affairs – such as cultivation, the sultanates, journey notes, missions – the Residency archives contain several other kinds of reports to the government of the Netherlands Indies at Batavia. Journals (*Journalen*) provide brief information on daily events in the Residency while monthly Short Reports (*Korte Verslagen*) are more detailed. Furthermore, General and Political Reports (*Algemene* and *Politieke Verslagen*) cover a whole year and are the most extensive ones (cf ANRI 1989, II:VI-VII; Leirissa et al.1982: XII-XIII).

In contrast to the *Algemene Verslagen* (AV), the *Politieke Verslagen* (PV) were only written from 1855 up to and including 1873. In this period, the usual reporting of the Ternate Residency political affairs was removed from the former to the latter. Particularly, these affairs relate to the 'general state of peace and satisfaction' in the sultanates (Ternate, Tidore, Bacan) and their relationships with the Netherlands Indies government.³

¹ Memoranda of Transfer were 'written by the out-going highest official in the region, to be kept as an official record for his successor' (ANRI 1989, II:VI). The 1857-1895 Memoranda excerpted in Overweel's publication were written by retiring or transferred Residents.

² These scarce stamps have been found on a letter from the Resident to the Sultan of Tidore (6-2-1843, Ternate Residency Archive 175) and on a Resident's declaration of warrant for the benefit of Ternatense traders (24-8-1891, Ternate Residency Archive 329), respectively.

³ For a discussion of the 'general state of peace and satisfaction', the opening paragraphs of the AV 1855-1862 refer to the PV. From 1863 there is no such reference any-

On the other hand, the AV focus on a much wider range of topics than the PV, although sometimes the difference between a 'general' and 'political' topic is not clear. To exemplify both kinds of reports, we have presented the headings of the AV 1861 and PV 1861 in Figure 3.¹

<i>General Report 1861</i>	<i>Political Report 1861</i>
<p>I. General government general state of peace and satisfaction; territory; population on government territory (Ternate, Bacan) and Sultans' territories (Ternate, Tidore, Bacan)</p> <p>births; deaths; marriages; police; rifle clubs; <i>Dja-ijang Secars</i> and other armed militia; <i>kruis-proas</i>; roads, rivers and other means of communication; waterworks; markets; postal services; buildings and public works; fishing; local industry; trade; money circulation; education; religion; indigenous clergy; charitable institutions and places of worship; poor relief and begging; justice and judicial police; crimes and punishment; prisons; chain prisoners; state prisoners and detainees; medical service; vaccine</p> <p>II. Financial government land income, land tax; rental agreements; rights; tax and income; salt; accountancy; warehouse (administration); spillage, underweighing, overweighing</p> <p>III. Personnel and civil servants European civil servants; indigenous civil servants</p> <p>[Appendices/<i>Bijlagen</i>] Buildings; Trade and shipping; Judicial council; State prisoners</p>	<p>I. Ideas of government general considerations; details sultanates (Ternate, Tidore, Bacan)</p> <p>II. Resident's travels</p> <p>III. General state of affairs peace and satisfaction</p> <p>IV. Europeans</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Civil servants 2. Agricultural labourers 3. Merchants 4. Europeans and Dutch people 5. Strangers 6. Creoles 7. Mestizos 8. Chinese and other foreign Orientals 9. Indigenous priests and clergymen <p>[Appendices/<i>Bijlagen</i>] Europeans and those with European status; Occupations of Europeans and those with European status; Indigenous inhabitants and those with indigenous status; Indigenous headmen, officials and clergymen</p>

Figure 3: Headings of Ternate Residency's 1861 General and Political Reports

more. In 1874, when the PV was re-integrated in the AV, a separate chapter focused on the 'political state of affairs'.

¹ The AV/PV have no (table of) contents and differ in the occurrence/sequence of headings. We have chosen the year 1861 as a representative example of the diverse topics, and the way they are arranged, in the reports.

Interestingly, although the writers of the AV/PV gave special attention to political affairs, the reporting on New Guinea beyond Sultan's rule vis-à-vis this dependency, i.e. the reporting on matters involving the Dutch claim to New Guinea, was reserved for the Governor of the Moluccas residing at Ambon. The subordinate position of the Resident explains why, for example, no information on the important Etna-expedition can be found in the PV.¹ This expedition, which took place in 1858 and was the first Dutch scientific exploration of New Guinea, aimed also to find an appropriate location for building the first government post after the Merkusoord debacle. The frontier position of New Guinea made it susceptible to foreign attention and colonization aspirations. To handle these threats to territorial integrity, no matter how nominal, was considered beyond the competence of Ternate's Resident.² The subordinate position of the latter ceased in 1866, when the Government of the Moluccas was abolished and Ternate became an independent Residency.

Besides the 'political omission' above, another kind of distortion colours the AV/PV. Lapien's caution (1980:11) concerning the interpretation of Memoranda of Transfer, applies undoubtedly for the Residency reports as well: the tendency among Netherlands Indies civil servants to depict the situation of native government as a bad one in which common people suffered under the Raja or Sultan. This tendency had its roots in their wish to replace the system of indirect rule with a direct one under Dutch civil servants and with Dutch oriented law and order.

4. 1824-1889

The selection of the Ternate Residency AV and PV to be published as excerpts is based on the fact that these reports and their appendices present a sustained and comprehensive picture of 19th century New Guinea.³ They illuminate relevant historical developments which ultimately gave rise to the incorporation of New Guinea within the colonial state. From the perspective of increasing Dutch governmental involvement, the excerpts depict the relations between the administrative centre Ternate, the sultanate of Tidore and peripheral New Guinea.

Starting in 1824 with the first issue of the AV, the excerpts cover the period up to and including 1889. The subsequent years are missing from the Ternate Residency Archive. Also missing are the AV issues of 1825, 1836, 1887, and 1888 (*cf* ANRI 1984). The PV issues, on the other hand, are complete and cover the period 1855-1873.

¹ Resident Bosscher (PV 1858) complains of not being informed about the results of the Etna-expedition (p.30 in this publication).

² Other examples of New Guinea related political issues, which are not touched upon in Resident's reporting, can be found in ANRI 1971:154-156;1973:351-354.

³ Moreover, the AV/PV are difficult to find in the ARA because they are scattered over many dossiers (*verbalen*).

All the available Ternate Residency AV/PV - which encompass more than 4,000 handwritten pages¹ (cf Figure 5) - have been scrutinized exhaustively with regard to New Guinea related topics. The resulting corpus varies widely in quantity and quality. In the paragraphs below, the presentation of the findings is accounted for.

4a Table of contents

The excerpts are presented chronologically, clustering around the successive Residents (or Secretaries²) who wrote the AV/PV. The table of contents offers a short summary of each excerpt, the specifics of which are illustrated as follows:³

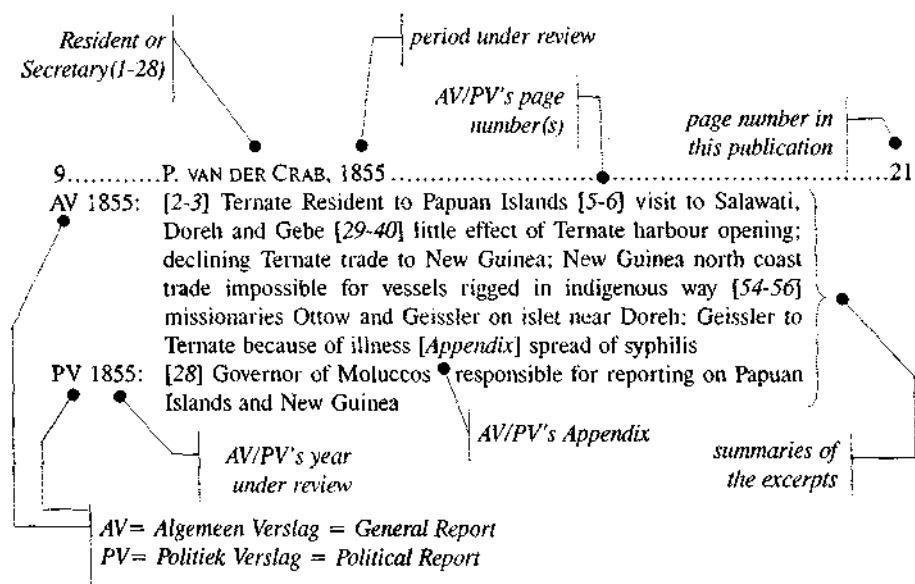

Figure 4: Illustrated example from the table of contents

¹ Let alone hundreds of appendix-pages, many of which are not numbered, in bad condition, difficult to read, incomplete or missing altogether. That is the reason why (i) numbers of appendix pages have not been specified in the footnotes of the excerpts and (ii) appendix sections within excerpts have no page numbers.

² Some AV/PV were written by the Residency's Secretary who was in charge temporarily if the Resident was ill, absent, or not yet in office. In such cases, '(Secretary)' has been added in the headings of excerpts.

³ Van der Crab's AV/PV from 1855 have been chosen as an example because it is the first year in which both a General and Political Report were written.

4b Map

On the map (Figure 1) are indicated, schematic and not to scale, all the localizable geographical names of New Guinea and the Papuan Islands which are mentioned in the excerpts. Although some of the names were spelled variously in the 19th century (see the index of geographical names), the ones on the map only follow the most recent variant.

4c Excerpts

The excerpts are presented verbatim, without any commentary or interpretation. In some cases, however, we have inserted a short parenthesis to enhance the intelligibility. Such a parenthesis, placed between brackets, is [*italicized*] to distinguish it from the [bracketed ones] in the original documents. Note that, at the beginning of excerpts, page numbers or the specification 'Appendix' are also [*italicized*] between brackets. Moreover, excerpts without page numbers or sentences within excerpts not linked in the original documents, are separated by '[...]'. This ellipsis applies also for interrupted sentences.

In reading the excerpts, it has to be remembered that the AV/PV are drafts because the final version was sent to the government in Batavia. This means that the drafts are full of inconsistencies, in particular regarding spelling and grammar. These inconsistencies have been maintained with some slight adaptations (see Figure 6).

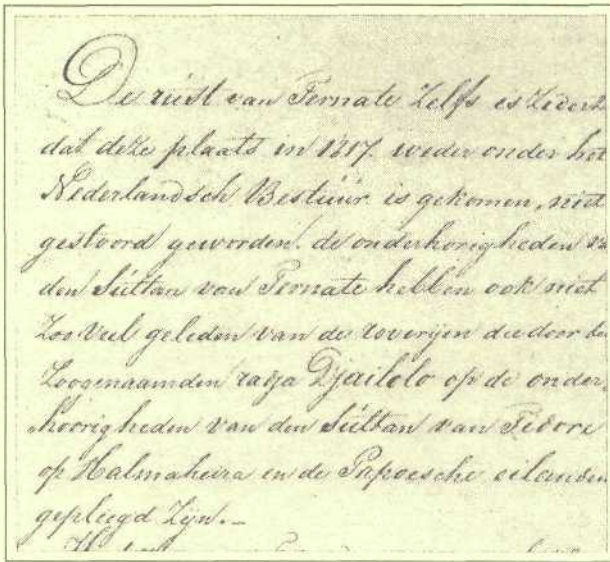

Figure 5: Reduced facsimile of the opening paragraph of Ternate Residency's first General Report (1824)

P. VAN DER CRAB (SECRETARIS): ALGEMEEN VERSLAG 1855²⁴
 [2-3] Van sommige gedeelten dezer Residentie werd in het jaar
 1855 meerdere kennis verkregen; als van de Obi en papoea
eilanden waarhenen de Resident van Ternate in de maand April
 1855 eene reis heeft gemaakt met Z.M. stoomschip Vesuvius.
 Het rapport van dezen togt is der Regeering aan geboden onder
 dagteekening van 3^e Mei 1855 N^o455.

²⁴ Ternate Residency Archive 161a (76 pp+App).

specifications of
 the AV/PV:
 ANRI index
 number, number
 of pages, and the
 presence or
 otherwise of
 Appendices

Verbatim transcription of the excerpts, inconsistencies
 (orthographical, grammatical or otherwise) being
 maintained. However, some recurrent and differently
 written words like Sultan (S/s/ulthan; S/s/sultan; S/s/últhan;
 S/s/últan) have been standardized - Sult(h)an - due to the
 frequent difficulty in determining the used variant. Other
 examples of standardization: • N^o; • dd; • u instead of ú;
 • underlining of geographical, personal, and ship names;
 • concluding every sentence with a full stop.

Figure 6: Illustrated example from the excerpts

Although every excerpt contains, obviously, an explicitly New Guinea related topic, sometimes the excerpts have been expanded somewhat, encompassing clarifying 'non-New Guinea' information. On the other hand, if passages in the AV/PV do not refer to New Guinea, even when there is an implicit relevance – for example, passages about slavery and trade – these are not included in the excerpts. That is why many of the AV/PV topics listed in Figure 3 are absent in the excerpts.

4d Appendices¹

Contrary to the excerpts, the Appendices I-IX are verbatim transcriptions of integral documents, i.e. the AV and PV *Bijlagen*.² Although the first eight appendices only partially contain information on New Guinea, the entire tables have been transcribed in order to contextualize this information. On the other hand, Appendix X is not a verbatim transcription but compiled over the years 1840-1872 from the AV

¹ The Appendix section is preceded by a list of all presented documents (see pp.126-127), footnoting the specifications. The original lay-out of the tables in the appendices has been maintained as much as possible.

² To avoid terminological confusion between the original Appendices (*Bijlagen*) of the AV/PV and those in this publication, here and below we use the Dutch term for the former and 'Appendix'/'Appendices' for the latter.

population sections.¹ These sections give yearly numerical information about the territories of both the government and the Sultans. A diachronic compilation has the advantage that the dispersed Papua population data become more meaningful.² It needs to be stressed, however, that almost all writers of the AV doubt the reliability of the population data about Sultan's territory, in particular the more remote islands. Contrary to the data about 'Papuan on Ternate under Indies government jurisdiction', collected by the government itself, the former are specifications of indigenous headmen. Van Cattenburgh (AV 1866:2-3), for example, indicates that these specifications cannot be trusted because they are based on guesswork.³

Mutatis mutandis, the same applies to Appendix XI which is a compilation of the New Guinea data on shipping traffic (1857-1872).⁴ Although the doubts are not so general and explicit as is the case vis-à-vis the population data, Van der Crab (AV 1863:14-15) writes that the Ternate import data deserve little trust because the statements of the skippers are unverifiable. Sometimes they have an interest in concealing the real amounts of imported goods. Moreover, as remarked by Bosch (AV 1859:23-24) with reference to the figures of 1859, there was chaos at the Residency office. This appears from the fact that no notes were kept on trade movement in 1858 as well as that the export figures of 1857 and 1859 are exactly the same (see Appendix XI). However: 'This is not the case with the survey of 1860; one may trust its figures' (Bosch, AV 1860:25).

¹ Cf Figure 3: General Report, I. General government - 'population on government territory (Ternate, Bacan) and Sultans' territories (Ternate, Tidore, Bacan)'.

² Note, in the AV, the Isle of Gebe was considered part of the Papuan Islands.

³ Curiously, only Resident Bosscher (AV 1858:6) takes the view that the population figures on Tidore's territories deserve 'a great degree of trust because they are the result of very meticulous investigations of a commission under the charge of a *djegoegoe*, by Sultan's order installed'. Other Residents write in their AV that no census ever took place outside government's territory.

⁴ These data originate from *AV-Bijlagen*, compiled by the Ternate harbour master and containing surveys of trade and shipping at Ternate with alphabetical lists of imported and exported goods (cf Figure 3, General Report: *Bijlagen*). Because the surveys of 1857 and 1860 present such lists concerning New Guinea, these are included in the excerpts (see pp.27,32). Note, furthermore, that the survey of 1856 does not give - contrary to other years - information about New Guinea but about the Papuan Islands which reads as follows: • Arrived at Ternate from Papuan Islands: ships 2; cargo per 2 tons: 64 • Left for Papuan Islands from Ternate: ships 5; cargo per 2 tons: 172 • Imported at Ternate from Papuan Islands: fl -. • Exported from Ternate to Papuan Islands: fl 9160,00.

4e Indices

To compensate for the fact that the excerpts, as said, are presented without any commentary or interpretation, we have maximized their accessibility by adding comprehensive indices. Together with the table of contents, these indices serve the reader in viewing the fascinating New Guinea landscape of the General and Political Reports.

The indices have been specified with reference to (1) geography, (2) peoples, (3) persons, (4) ships, (5) agriculture, (6) fisheries, (7) government, (8) health, (9) population, (10) religion, (11) scientific research/exploration, (12) shipping, (13) Sultan's rule, (14) topography, and (15) trade. The names indices (1-4) follow the orthography(-variants) of the excerpts, the topics indices (5-15) the current Dutch orthography.¹ In order to do justice to their different contexts, some topics are covered by more than one index. When page numbers in the indices are italicized, the referenced text concerns a [*parenthesis*]. For clarity's sake, sub-sub-entries are marked with a dot.

Largely, the headings of the topics indices can also be found among those of Overweel's compilation of 19th century New Guinea related sources in ARA's colonial archives (1994b). So, in addition to the earlier mentioned complementarity between the AV/PV and Memoranda of Transfer, the headings of the topics indices facilitate, in scope and depth, an archival cross-fertilization between Jakarta and The Hague to which this publication hopefully contributes.

5. Acknowledgements

The archival research underlying this source publication would not have been possible without the NWO/WOTRO based ISIR-programme (see p.xix, fn1) and the indispensable efforts of Prof. Dr. W.A.L. Stokhof (Chairman DSALCUL-Projects Division) as well as Dr. J. Miedema (Irian Jaya Studies co-ordinator) and Drs. M.E. Bakker (Project officer) in implementing the ISIR-programme of Leiden University. In Indonesia we received the full support of several persons and authorities. Firstly, our counterparts Prof. Dr. A.B. Lapijan and Prof. Dr. E.K.M. Masinambow (University of Indonesia) advised and assisted us whenever needed. Secondly, the research and residency permits were granted by the Indonesian Institute of Sciences (LIPI), thanks to Drs. Arjuno Brojonegoro MSc (Deputy Chairman for the Social Sciences and Humanities) as well as the successive Heads of the Bureau Science and Technology Cooperation (Drs. Soehartono Soedargo MSc and Dra. Hj. Sophie Muzwar). Thirdly, Dr. Mukhlis Paeni – Director General of the Indonesian National Archives (ANRI) – and his Deputy Drs. Djoko Utomo MA not only facilitated

¹ As guideline we used *Van Dale: Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* (Geerts & Den Boon 1999). With exception of honorific titles, Indonesian terms which have no equivalent in Dutch, follow the current orthography of Bahasa Indonesia.

our research but also offered the opportunity to publish the research findings as a *Penerbitan Naskah Sumber* (Source Publication). ANRI's staff, in particular Dra. Yosephine Hutagalung, was ready to help in handling the archival sources. Last but not least, we want to thank Andrew Goss MA (University of Michigan) for expertly correcting our English and Neville John Downer for editing advice.

6. References

ANRI

- 1971 *Laporan Politik Tahun 1837 (Staatkundig Overzicht van Nederlandsch Indië, 1837)*. Djakarta: Arsip Nasional Republik Indonesia.
- 1973 *Ikhtisar Keadaan Politik Hindia-Belanda Tahun 1839-1848*. Jakarta: Arsip Nasional Republik Indonesia.
- 1980 *Memorie van Overgave, J.H. Tobias (1857) - Memorie van Overgave, C. Bosscher (1859)*. Jakarta: Arsip Nasional Republik Indonesia.
- 1984 Koleksi Arsip Ternate. Jakarta: Arsip Nasional Republik Indonesia. [Inventory].
- 1989 *Guide to the Sources of Asian History. 4: Indonesia*. Jakarta: National Archives of Indonesia. [Vol.I: National Archives; Part I: Institutional Archives; Part II: Local Archives].
- Carey, P.B.R.
- 1979 The Importance of the Residency Archives in the Arsip Nasional (Jakarta) for the Study of Indonesian History. *Itinerario* 3(1):57-63.
- Drooglever, P.J.
- 1985 Onaangeboorde Bronnen in de Oost: De Betekenis van de in Indonesië bewaard gebleven Indische Archieven voor de Geschiedwetenschap. *Bron en Publicatie*. K. Kooijmans e.a. (eds). 's-Gravenhage: Bureau der Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis, pp. 119-38.
- Geerts, G. & Den Boon, T.
- 1999 *Van Dale: Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*. Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexiografie. [3 volumes].
- Huizinga, F.
- 1996 *The Mopia Islands: Dutch Concern with a late 19th Century International Controversy*. [Irian Jaya Source Materials No.16]. Leiden/Jakarta: DSALCUL/IRIS.
- Jaquet, F.G.P.
- 1979 1200 Meters of Colonial Past. *Itinerario* 3(1):47-56.
- Kramer, R. & Tempelaars, A.M.
- 1990 *Handleiding voor Historisch Onderzoek in het Archief van de Algemene Secretarie en Voorgangers, 1816-1942*. Jakarta: Arsip Nasional Republik Indonesia.
- Lapian, A.B.
- 1980 'Kata Pengantar'. Introduction to *Memorie van Overgave, J.H. Tobias (1857) - Memorie van Overgave, C. Bosscher (1859)*. Jakarta: Arsip Nasional Republik Indonesia, 1980:1-17.

- Leirissa, R.Z. & Manusama, Z.J. & Lapian, A.B. & Paramita R. Abdurachman (eds)
 1982 *Maluku Tengah di Masa Lampau: Gambaran Sekilas lewat Arsip Abad Sembilan Belas*. Jakarta: Arsip Nasional Republik Indonesia.
- Miedema, Jelle (ed.)
 1993-2000 ISIR Newsletters (Issues 1-10). Leiden: Projects Division, Department of Southeast Asian Languages and Cultures, Leiden University.
- Miedema, Jelle & Odé, Cecilia & Dam, Rien A. C. (eds)
 1998 *Perspectives on the Bird's Head of Irian Jaya, Indonesia*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.
- Miedema, J. & Stokhof, W.A.L. (eds)
 1990 *Introduction*. [Irian Jaya Source Materials No.1]. Leiden/Jakarta: DSALCUL/IRIS.
- 1991 *Memories van Overgave van de Afdeling Noord Nieuw-Guinea*. [Irian Jaya Source Materials No.2, Series A-No.1]. Leiden/Jakarta: DSALCUL/IRIS.
- 1992 *Memories van Overgave van de Afdeling West Nieuw-Guinea. Part I*. [Irian Jaya Source Materials No.3, Series A-No.2]. Leiden/Jakarta: DSALCUL/IRIS.
- 1993a *Memories van Overgave van de Afdeling West Nieuw-Guinea. Part II*. [Irian Jaya Source Materials No.6, Series A-No.3]. Leiden/Jakarta: DSALCUL/IRIS.
- 1993b *Memories van Overgave van de Afdeling Zuid Nieuw-Guinea*. [Irian Jaya Source Materials No.7, Series A-No.4]. Leiden/Jakarta: DSALCUL/IRIS.
- Overweel, Jeroen A.
 1994a Source Materials relating to New Guinea in the Indonesian State Archives. Leiden/Jakarta: Report.
- 1994b *Archival Sources relating to Netherlands New Guinea History: The Archives of the Ministry of Colonial Affairs, 19th Century*. [Irian Jaya Source Materials No. 8]. Leiden/Jakarta: DSALCUL/IRIS.
- 1995a *Archival Sources relating to Netherlands New Guinea History: The Archives of the Ministry of Colonial Affairs, 1901-1921*. [Irian Jaya Source Materials No. 12]. Leiden/Jakarta: DSALCUL/IRIS.
- 1995b *Topics relating to Netherlands New Guinea in Ternate Residency Memoranda of Transfer and other Assorted Documents*. [Irian Jaya Source Materials No.13]. Leiden/Jakarta: DSALCUL/IRIS.
- Yulianti Parani
 1979 Some Information on the Recent Activities with regard to the Sources of Dutch-Indonesian History. *Itinerario* 3(1):42-43.

**THE GENERAL AND POLITICAL REPORTS
OF TERNATE RESIDENCY (1824-1889)**

J.A. NEUS: ALGEMEEN VERSLAG 1824¹

[1-2] De rust van Ternate zelfs is zedert dat deze plaats in 1817 weder onder het Nederlandsch Bestuur is gekomen, niet gestoord geworden, de onderhorigheden van den Sultan van Ternate hebben ook niet zoo veel geleden van de roverijen die door den zoogenaamden radja Djailolo op de onderhoorigheden van den Sultan van Tidore op Halmaheira en de Papoesche eilanden gepleegd zijn.

Het Rijk van Tidore was onder het laatst afgegaan Engelsch bestuur op eene onstaatkundige wijze verdeelt, het zelve had behalven den Sultan die op het Eiland Tidore resideerde, nog eenen Sultan Moeda of verklaarden troons opvolger aangesteld, zijnde den Prins Mohamad Djamaloedien; zoon van den door het voormalig Hollandsch Gouvernement niet erkenden Tidorschen Sultan Djainal Abdien, die een gedeelte der Tidorsche landschappen op Halmaheira beheerde en te Bitjolie verblijfhiel. En vermits dezen Sultan moeda, zich niet behoorlijk aan den Sultan van Tidore wilde submitteren, maar steeds de Tidoreze onderdanen van Halmaheira en den papoesche Eilanden opruide, om Tidore afvallig te worden en zijne partij te kiezen, gaf dit oorzaak tot onophoudelijke twisten en klagten die zij van weder zijde tegen elkanderen inbragten. Dit duurde tot de komst van den Heer commissaris generaal Buijskes op Ternate in augustus 1817 welken den Sultan moeda die toen juist alhier aanwezig was, deed aanzeggen om zich provisioneel van deze plaats niet te mogen verwijderen, tot dat zijne Excellentie van Amboina weder hier gekomen zoude zijn, als wanneer Hoogstdenzelven de vereijste maatregelen wenschte daar te stellen welke aan de onrust in het Tidorsch bestuur een einde zouden maken; ten dien gevolge vergunde zijne Excellentie gem^d Sultan moeda voor rekening van het Gouvernement eene vrije woning en zeker maandelijks onderhoud tot zijn bestaan; Dan zonder die toegezegde decisie afte wachten, konde den Sultan moeda goedvinden, zoo door eigen ambitie gedreven, als door opstooking van een zijner getrouwste aanhangeren Prins Djainal Abdien, zoon van den Tidorezen Prins Garmahongie, zich op een clandestine wijze van Ternate te verwijderen en weder naar Bitjolie te vertrekken, ten einde, onder de voorvallende gebeurtenissen der Insurrectie van Amboina in het dempen der onlusten aldaar, mede niet stil te zitten maar het begonnen werk om zich onafhankelijk te maken verder voort te zetten welke desseinen door hem wel dra aan den dag wierden gelegd, door het arresteren en mishandelen van een paar militairen die op Bitjolie posthielden, slechts om een oog in het zeil te houden op de gedragingen van gem^d Sultan moeda en om tegens den smokkelhandel in specerijen te waken. Toen men van deze gebeurtenis geïnformeerd wierd, liet de Sultan van Tidore met goedvinden en bijstand van het Gouvernement dadelijk een korra korra vloot naar Bitjolie expedieeren om den Sultan Moeda in zijne kwade oogmerken te stuiten; Terwijl omtrent gelijktijdig door de commissaris Generaal Buijskes van Amboina Z.M. korvet de Venus onder het conmando van den

¹ Ternate Residency Archive 170 (9 folios, finalized at March 31, 1824).

toenmaligen Kap' Lieut' ter zee van Schuler, naar de oost zijde van Halmahera wierd afgezonden, tot het zelfde einde en om te trachten den Sultan Moeda magtig te worden. Door de Tidorsche vloot in het naauw gebragt, en op het gezicht van een schip het geen voor een Engelsch schip aangezien wierd, misleid, nam Sultan moeda met de voornaamste personen van zijnen aanhang de wijk naar boord van het schip van het welk hij bijstand dacht te vinden, waarin hij zich echter zeer vergiste, alzoo men zich toen van hem en zijne volgers verzekerde, en het de Heer van Schuler op die wijze gelukte den persoon van Sultan Moeda te bemagtigen en naar Amboina op te brengen, van waar hij vervolgens naar Batavia is opgezonden. Sedert dat tijdperk is wel de binnenlandsche rust van Tidore hersteld, doch de afgelegene landschappen op Halmahera en de papoesche Eilanden zijn bij aanhoudendheid verontrust geworden door den zoogenaamden Radja Djailolo; Dezen persoon genaamd Nirog, de zoon van een voormaals uitgeweken Ternaats onderdaan, die zich in de tijden der vorige onlusten met Tidores Sultan Noekoe, onder denzelven eenen grooten naam en aanhang gemaakt en den titel van Radja Djailolo aangematigt heeft, is na de dood van zijnen vader, en na de arrestatie van zijnen oudsten Broeder Asgar (die thans in staatsgevangenschap op Java is) op het toneel gekomen, en heeft niet opgehouden tot in de laatste tijden de Moluksche vaarwateren, tot zelfs bewesten het Eiland Bouton toe, onveilig te maken; op onderscheiden Eilanden en plaatsen, zelf onder 's Gouvernements gebied, landingen te doen, en door Moord, plunder en Menschen roof zich te doen duchten.

Zijn voornaamsten aanhang bestaat uit zoo wel in vroegere als latere tijden uitgewekene Ternataansche onderdanen van Galela en Tobello, en Tidorese onderdaanen van Maba, Weda en Patani; zijnde deze volkeren zijne vertrouwste mede helpers, met de welken hij overal waar hij kan andere menschen tot zich trekt en bedwingt, het welk hem vooral op de Papoesche Eilanden gelukt. Sedert het laatste gevegt dat hij met de korvetten Komeet en Anna Paulowna heeft moeten doorstaan, is zijn magt echter merkkelijk gefnuikt; Waarbij nog komt dat de cholera morbus zich onder zijn aanhangers geopenbaard heeft, waar door velen omkomen en anderen hem in menigte verlaten; het is allerwaarschijnlijkst dat hij zich niet lang meer staande zal kunnen houden, maar door de genomen en nog te nemen maatregelen van het Gouvernement, spoedig in deszelfs magt zal geraken, waar door dan de rust voorzeker zal hersteld zijn. twee Broeders van dezen avonturier hebben, volgens erlangde narigten, op hunne gestadige rooftogten reeds den dood gevonden. Behalven de boven gemelde uitgewekenen zijn de onderdanen van Ternate, Tidore en Batjan, met hunne regering te vreden, voortijds wierden zij willekeurig door hunne vorsten behandeld, maar dit is door de tusschen komst van het Gouvernement en de goede gezindheid der Sultans merkkelijk verbeterd.

[5] De Handel is zeer gering, bestaat bijna alleen in lijnwaden die door de Chinezen en Inlanders in 's Gouvernements winkel worden ingekocht en naar de Batjansche en

Papoesche eilanden vervoerd, ter verruiling tegen tripangs, sago, dammer enz. De vaartuigen die op deze plaats te huis hooren zijn slechts twee Brikken, die jaarlijks de behoeftens voor de hier woonende Europezen en andere ingezetenen van Batavia en Java aanbrengen, dewelke met enorme winsten tot 100 en zelfs 150 p^cl advans op sommige artikelen worden verkocht. de Handel met vreemde schepen is alhier verboden.

J.A. NEIJS: ALGEMEEN VERSLAG 1829²

[10-12] De algemeene artikelen voor den Handel zijn;

Voor den Invoer

[...] Glazen koralen voor den Handel op de papoesche Eilanden [...]

Voor den Uitvoer

Deze artikelen bestaan Inzonderheid in
schildpad karet

en

Tripangs

} die in deze zeeën veel gevangen en vergadert wordt, en de
voornaamste tak van handel met de papoesche Eilanden
uitmaakt.

Van de Garioffel nagelen en nooten muscaat, zoo wel van de goede als wilde soorten, wordt hier gansch geen werk gemaakt; niet tegenstaande de op heffing a^o1824 van de voormaals bevolen extirpatie der specerij boomen, en de vergunning om de zelve vrijelijk te mogen aankweeken, te verhandelen en te verkoopen (:dit laatste sedert 1827:) is het nog niet gebeurd dat de zelve alhier als handel ware van de onderhorigheden zelfs niet van de papoesche Eilanden of van Nova Guinea is aangebragt; de mannetjes nooten en de massooij schijnen dus meer op de zuidelijker kust van Nova Guinea, tegens over Amboina en Banda gelegen, te tieren, en van daar door de daar op handelende Cerammers te worden ingeruilt en naar Amboina en Banda vervoerd.

* * *

² Ternate Residency Archive 160a (29 pp, no page numbers; finalized at ultimo June 1829 as continuation of Algemeen Verslag 1824 and Algemeen Verslag ultimo August 1825).

J.H.J. MOORREES: ALGEMEEN VERSLAG 1834³

[5] De volksnijverheid schijnt met langzame schreden toe tenemen, althans is den handel en vaart op de papoese Eilanden in vergelijk van vroeger tijden merkelijk op Ternate toegenomen, waar van het op leveren van meerder producten als karet, tripang, paradijs vogels et^s de duidelijkste bewijzen zijn.

[14-16] De Algemeene en voornaamste artikelen voor den Handel zijn de volgende:

Voor den Invoer.

[...] Glase koralen, voor de handel op de papoese eilanden [...]

Voor den uitvoer

De artikelen van uitvoer bestaan in zonderheid in:

Schildpad karet.

Tripangs.

Paradijsvogels (:gedroogde:)

Masooij-bast.

* * *

³ Ternate Residency Archive 160a (31 pp, no page numbers; finalized at ultimo March 1834 as continuation of Algemeen Verslag 1829).

A.I. VAN OLPEN: ALGEMEEN VERSLAG 1835⁴

[*No New Guinea data*]

A.I. VAN OLPEN: ALGEMEEN VERSLAG 1837⁵

[1-2] In de drie Moluksche rijken Ternate, Tidore en Batjan is het even als het vorig Jaar vrij rustig en vredig, onder de Sultans en onderdanen van gemelde rijken heerscht eene goede verstandhouding en vriendschap.

in het gepasseerde jaar is een getal van 350. der uitgeweken tobellorezen en galelarezen, die zich op de eilanden hadden opgehouden en daar veel kwaad uit rigtten naar hun geboorte land terug gekeerd. daar zijn nog wel c:c 100. koppen zoo mans, vrouwen, als kinderen op en na bij het eiland Mijsole, doch die kunnen met zachtheid niet van daar verhuisd worden, aangezien dezelve bereids jaren lang, zich daar gevestigd hebbende, niet gaarne hunne woonplaatsen, wenschen te verlaten.

A.I. VAN OLPEN : ALGEMEEN VERSLAG 1838⁶

[*No New Guinea data*]

A.I. VAN OLPEN : ALGEMEEN VERSLAG 1839⁷

[*No New Guinea data*]

* * *

⁴ Ternate Residency Archive 160a (17 pp, no page numbers; finalized at March 27, 1835).

⁵ Ternate Residency Archive 160a (22 pp, no page numbers; finalized at ultimo March 1837 as continuation of Algemeen Verslag ultimo March 1836).

⁶ Ternate Residency Archive 160a (17 pp, no page numbers; finalized at ultimo March 1838).

⁷ Ternate Residency Archive 160a (16 pp, no page numbers; finalized at ultimo March 1839).

D.F.H. HELBACH: ALGEMEEN VERSLAG 1840⁸

[No New Guinea data, except for population data on Papuans on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government, see Appendix IX]

D.F.H. HELBACH: ALGEMEEN VERSLAG 1841⁹

[No New Guinea data, except for population data on Papuans on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government, see Appendix IX]

D.F.H. HELBACH: ALGEMEEN VERSLAG 1842¹⁰

[No New Guinea data, except for population data on Papuans on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government, see Appendix IX]

D.F.H. HELBACH: ALGEMEEN VERSLAG 1843¹¹

[No New Guinea data, except for population data on Papuans on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government, see Appendix IX]

D.F.H. HELBACH: ALGEMEEN VERSLAG 1844¹²

[No New Guinea data, except for population data on Papuans on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government, see Appendix IX]

D.F.H. HELBACH: ALGEMEEN VERSLAG 1845¹³

[I] In de residentie Ternate - bestaande uit de drie Inlandsche rijken van Ternate, Tidore en Batchian, als mede de aan het Gouvernement toebehoorende Eilanden van Obij heeft het geheele Jaar een voortdurende rust en tevredenheid geheerscht, hebbende de Vorsten van Ternate en Tidore mede dienaangaande voldoende berigten uit hunne ver verwijderde bezittingen ontvangen, zijnde alleenlijk Z.H. den Sultan van Tidore verplicht geweest om een kleine Hongie naar de Papoeas te zenden om eenige onderling zich beoorlogende Negorijen aan het wettig gezag te doen gehoorzamen, zijnde dit echter dagelijksche voorvallen bij die wilde en nog onbeschaafde volkstam.

D.F.H. HELBACH: ALGEMEEN VERSLAG 1846¹⁴

[I] [...] Ook is Z.H. den Sultan van Tidore weder verplicht geweest in de maand

⁸ Ternate Residency Archive 160a (35 pp, no page numbers).

⁹ Ternate Residency Archive 160a (40 pp, no page numbers).

¹⁰ Ternate Residency Archive 160a (9 folios).

¹¹ Ternate Residency Archive 160a (13 folios).

¹² Ternate Residency Archive 160a (43 pp, no page numbers).

¹³ Ternate Residency Archive 160b (24 pp, numbered recto).

¹⁴ Ternate Residency Archive 160b (23 pp, numbered recto).

December eene hongie vloot na de Papoese Eilanden te zenden, om de zich aldaar onderling beoorlogende volkeren tot onderwerping te brengen, zijnde dit echter bijna jaarlijks het geval, daar deze onbeschaafde en wilde volksstam, zonder een gevestigd gezag aldaar moeilijk tot eene Maatschappelijk ke orde te brengen of daar in te houden is.

[2] [...] Ook heeft den Tidoreschen kapitein Hamja gezagvoerder van de in Julij uit de Papoës teruggekeerde Hongievloot gerapporteerd, dat hij onder het Eiland Misowal met de Mangindanosche zeeroovers is slaags geweest, doch zij het op de vlugt gezet hebben, kunnende hen niet vervolgen uit hoofde de roovers prauwen vlugger te water waren dan zijne korra korras.

* * *

C.M. VISSER: ALGEMEEN VERSLAG 1847¹⁵

[3-4] De door den Sultan van Tidore in 1846 naar de kust van Nieuw Guinea gezonden oorlogsvloot, is ook in dit Jaar teruggekeerd, de tijdig medebrennende, dat bij het vertrek derzelve, aldaar alles in rust was; alleen waren drie negorijen weigerachtig het gezag des Sultans te erkennen, doch sedert zijn de hoofden daarvan, in onderwerping gekomen.

[13-15] Zoo al, neemt de bevolking in de bezittingen der Vorsten langzaam toe – in die districten waar overvloed van levensmiddelen worden gevonden en de bevolking zelve geen zwervend leven leidt, noch door vernielende ziekten wordt aangetast, moet dezelve in diezelfde evenredigheid vermeerderen, als eene vermindering plaats grijpt, daar, waar het tegendeel plaats vindt.

De uitrustingen, welke den Sultan van Ternate nu en dan nodig heeft te doen, ter beteugeling van zijne tegen hem opgestane onderdanen, kost aan vele menschen ten gevolge van ziekte, het leven en dit is ook het geval met de expeditien welke den Sultan van Tidore jaarlijksch naar de kust van Nieuw Guinea moet laten doen.

Daarbij komt dat de bevolking, welke zich op de Caret en Tripang vangst toelegt soms jaren van hunne huisgezinnen scheiden en die tuinen op andere eilanden aanleggen zich nimmer door hunne vrouwen doen vergezellen.

Ik geloof het dan ook daarvoor te mogen houden, dat in het algemeen de bevolking onder het gebied der Vorsten in de laatste 25 Jaren, aanmerkelijk is verminderd.

[36-37] De Handel te Ternate bestaat hoofdzakelijk in Europesche en Inlandsche lijwaden, rood katoene garen, rijst, zout, klapper olie, dranken en provisien, als mede chinesche waren, caret, Tripang, masooij bast, was en Paarden.

De artikelen van Europeschen oorsprong worden van Java aangebragt: de voortbrengselen van Neërlandsch Indie, van Makasser, Halmaheira de Papoesche en Sangirsche Eilanden en de chinesche waren, zoogenaamd van Solok, doch eigenlijk van Manilla.

[40-46] De handel in deze Residentie is in zoo verre altijd onbeduidend geweest, uit aanmerking der geringe behoefte deszelfs bewoners en de onmogelijkheid, om alhier vele voortbrengselen aantekweeken voor eenige vreemde markt geschikt, doch niettemin bestond er eenige welvaart onder de Gouvernements ingezetenen op het eiland Ternate, voortspruitende uit den handel op de Papoesche eilanden en aan de overwal, in Caret, Tripang etc: welke groote voordeelen afwierp, zoomede in den rijsthandel van Java en Manado.

Van 1832 tot 1837 werden nog van eerstgemelde eilanden uitgevoerd eene waarde van

¹⁵ Ternate Residency Archive 160b (116 pp + App).

in	Caret		Tripang		Paradijs Vogels				
1832	f	43.727	-	f	1889	-	f	1218	-
1833	..	41.978	-	..	1367	-	..	2829	-
1834	..	67.347	-	..	7869	-	..	5171	-
1835	..	26.543	-	..	6732	-	..	9065	-
1836	..	29.067	-	..	19.327	-	..	10.223	-
1837	..	32.627	-	..	8520	-	..	5235	-

Sedert is die uitvoer aanzienlijk verminderd, zoodat in dit Jaar slechts voor eene waarde is uitgevoerd als

Caret f 3655-
 Tripang .. 9676
 Paradijsvogels .. 24.-

De oorzaak van deze achteruitgang is in de omstandigheid gelegen, dat de handelaren van hier niet kunnen concurren met de handelaren van Ceram die zich Sedert eenige Jaren in den handel op de Papoesche Eilanden en het noordelijk gedeelte van Nieuw Guinea hebben gedrongen en aldaar de gewilde waren regstreeksch van Sincapour of uit de tot dat einde op Goram aankomende Macassaarsche Paduakangs overgenomen, aanbrengen.

Daar nu deze goederen niet even als die van onze handelaren, met regten bezwaard zijn, kunnen ze voor de artikelen van uitvoer ook meer besteden.

De openstelling der haven van Maccassar zal hierin niet alleen geen verbetering brengen, maar het is te vreezen, dat daardoor het debouché van Nederlandsche lijwaden van hier naar de omliggende Eilanden, zal worden verstopt.

Indien de alhier in omloop gebragte geruchten waar zijn, zouden de Xoelasche Eilanden sedert de openstelling der haven van Maccassar, van Boeginezen zijn overstroomd, die zich zoodanig aldaar van den handel hebben meester gemaakt, dat de prauwen welke van Banda en Amboina jaarlijksch op die eilanden ten handel komen, dit Jaar onverrichter zake hebben moeten terugkeeren.

Waar is het, dat in dit Jaar de Caret en Tripang visschers van het eiland Halmahera hun belang er bij hebben gevonden, in stede om hunne vangst aan handelaren van hier te verkoopen, dezelve aan Boeginezen op gemelde eilanden van de hand te zetten.

Het eenige middel tegen deze schadelijke handel van vreemdelingen, zoude mijns inziens zijn, om de Vorsten der Moluccos in verband tot artikel 11 van het met hen gesloten tractaat op tedragen bij den invoer in hunne bezittingen van goederen, van en den uitvoer naar Maccassar en Sincapour, zoomede van die, aangebragt met prauwen uit andere Havens onder het gezag van het Gouvernement staande, doch die niet op de passen vermeld zijn, te heffen dezelfde regten, als in 's Gouvernements bezittingen moeten voldaan worden.

Meer afdoende zou het echter, naar ik geloof zijn, met alteratie van §C van artikel 18 van het besluit van den kommissaris Generaal dd 13 Augustus 1827 N^o18 (Staatsblad N^o80) te bepalen, dat de prauwen toebehoorende aan Ingezetenen der Moluccos niet ten handel zullen mogen varen op de Papoesche en Xoelasche Eilanden, zonder daartoe van den Resident onder wiens gebied zij behooren uitdrukkelijk verlot te hebben erlangd en onder gehoudenis de producten, welke zij van daar uitvoeren, overtebrengen naar een der vijf havens bedoeld bij §6 van evengemeld artikel; en in welk geval het thans nog voor de vaartuigen van Maccassar bestaande verbod, om zonder uitdrukkelijk verlot van den Resident van Ternate naar de Papoesche Eilanden ten handel te varen ook tot de Xoelasche Eilanden zou kunnen worden uitgestrekt.

[Appendix] L³A 'Staat der bevolking ter Residentie Ternate van de Jare 1843, 1844, 1845, 1846 en 1847' [see Appendix I]

C.M. VISSER: ALGEMEEN VERSLAG 1848¹⁶

[30-31] De vrijstelling der zoo dicht nabij deze residentie gelegen haven van Menado wordt geacht dooddelijk voor den handel dezer plaats te zullen zijn uit hoofde van de voordeelige smokkelhandel die dien ten gevolge zal ontstaan en onmogelijk op de omliggende eilanden en de kust van nieuw Guinea is te beletten en dat ook welligt later de alhier nog aanwezige handelaren zal aansporen zich met er woon op Menado neder te zetten, ten einde in deze onwettige handel te kunnen deelen.

[Appendix] L³A 'Vergelijkende Staat der onder Ultimo December 1846, 1847 en 1848 aanwezige bevolking op het Gouvernements grond gebied te Ternate' [see Appendix II]

C.M. VISSER: ALGEMEEN VERSLAG 1849¹⁷

[7-8] [...] Van de [...] bezittingen der Sultans van Ternate en Tidore, zoo als op de oostkust van Celebes en op de Papoesche Eilanden en een gedeelte van nieuw Guinea zijn geen berigten van rustverstoring ingekomen.

[30-31] De geheele invoer van koopwaren bedroeg:

in het jaar	1849	f	135,002.-.
" " "	1848	"	153,388.-.
De Uitvoer			
in 1849		f	45,837.
in 1848		"	79,961.

¹⁶ Ternate Residency Archive 160b (75 pp+App).

¹⁷ Ternate Residency Archive 160b (75 pp+App, no page numbers).

en toonen deze cijfers dus aan, dat den handel hier achteruit gaat; hetgeen nog meer het geval zal worden, indien de haven van Ternate niet op dezelfde wijze als die van Menado en Maccassar voor den handel wordt opengesteld, daar de kooplieden van beide laatstgenoemde plaatsen hunne handels artikelen onbelast op de kust van Nieuw Guinea en andere omliggende eilanden dezer residentie invoeren en de producten van daar weder vrij van regten in die haven terug brengen. Waardoor geene concurrentie voor de handelaren van hier, met belaste koopwaren mogelijk is.

[Appendix] L^aA 'Vergelijkende Staat der onder Ultimo December 1847, 1848 en 1849 aanwezige bevolking op het Gouvernements grond gebied te Ternate' [see Appendix III].

* * *

C.A. DE MULDER (SECRETARIS): ALGEMEEN VERSLAG 1850¹⁸

[1] De gecommiteerde voor nieuw Guinea de Heer D.J. van den Dungen Gronovius is naar Java teruggekeerd, aangezien ZEdG: door gebrek aan scheepsgelegenheid verhinderd is geworden Zijne reize langs de zuidkust te vervolgen.

Op de noordkust heeft ZEd: alle de grenspalen doen zetten en die op de zuidkust als te

Seleh, de westelijke hoek van nieuw Guinea bij het eiland Salawatte.

Patipi, de Zuidhoek van maccluersgolf in het land Oning genaamd.

Merkusoord in de tritonbaaij.

Oeta, ten Zuide van gezegde baaij gelegen en

Prins Hendriks eiland

zoo daartoe de mogelijkheid bestaat, Worden door de tidoreesche prins Majoor Alie gezet, van de afloop dezer commissie is nog geen rapport ontvangen.

De gecommiteerde voornoemd heeft mij in Zijne missive dd^e 31 Julij 1850 N^o11 Zijne tevredenheid betuigd over de medewerking die ZEd^e van den Sultan van Tidore heeft mogen ontvangen zullende hij het zich als een aangename taak rekenen het Gouvernement van Nederlandsch Indie in kennis te stellen met de goede diensten die ZEd. van den Majoor Alie, kapitein Amier en den Sengadjie van Gebe heeft mogen ontvangen.

[2] Van de [...] bezittingen der Sultans van Ternate en Tidore zoo als op de Oostkust van Celebes en op de papoesche eilanden en een gedeelte van Nieuw Guinea zijn geene berigten van rustverstoring ingekomen, zoo ook niet van de bezittingen van Z.H. den Sultan van Bathian [...]

De sterfte [*among the population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government*] gedurende het jaar 1850 is meerder geweest dan in vorige jaren. Deze mindere opgave van bevolking is ook toe teschrijven aan verplaatsing en verhuizing naar elders, emancipatie van slaven en terugzending van papoesche bedienden naar Tidore, vele chinezen en Inlanders zijn naar Menado vertrokken uithoofde der aldaar bestaande goed kope levenswijze.

[Appendix] L³A 'Telling der Populatie ter Residentie Ternate over het Jaar 1850' [see Appendix IV].

* * *

¹⁸ Ternate Residency Archive 160b (13 folios + App).

W.L. VAN GUERICKE: ALGEMEEN VERSLAG 1851¹⁹

[J] De rust is gedurende het jaar 1851 niet gestoord geworden alleenlijk hebben er eenige onrustige bewegingen in de Papoesche eilanden plaats gehad waaromtrent bij missives dd^e 12 Junij en 30 November 1851 N^o18-26/1 aan het Gouvernement is gerapporteerd. Onlangs is de broeder van Z:H: den Sultan van Tidore M^s Sale met eenige prauwen naar de papoesche eilanden gezonden geworden ten einde de aldaar plaats gehad hebbende ongeregeldheden in der minne te schikken.

Door de Majoor Alie zijnde ontbrekende grenspalen in de papoesche eilanden gezet geworden welk rapport ik de eer had Uwe Excellentie door tusschenkomst van den Gouverneur de Moluksche eilanden aantebieden.

[Appendix] L³A 'Telling der Populatie ter Residentie Ternate over het Jaar 1851'
[see Appendix V].

* * *

¹⁹ Ternate Residency Archive 160b (5 folios + App).

C.F. GOLDMAN: ALGEMEEN VERSLAG 1852²⁰

[2] [...] Voorts is in het begin van 1852 te Angardomo op de kust van nieuw Guinea, door den majoor Saleh, broeder des Sultans van Tidore opgevat, de zoogenaamde valsche propheet Korano ook wel Radja Sorok genoemd en deze persoon in de maand Augustus op Tidore gebragt, waar hij door den rijksraad veroordeeld werd, tot een jaar gevangenisstraf, het omhelzen van het islamsche geloof, en verbod om immer naar zijn geboorte land terug te keeren. Bij missive van 18 October 1852 N^o42/1 is hiervan het Gouvernement kennis gegeven. het gerucht dat een tweede valsche propheet was opgestaan, heeft zich niet bevestigd.

[3] Van de papoese Eilanden worden door de Hongijvloten afgehaald, de jaarlijksche contributien bij wege van hommage, bestaande in karet, Tripang, Sago, benevens masooij en de gewone geschenken van Paradijs vogels enz: deze opbrengsten zijn moeilijk te begroten, doch volgens informatie moet het aandeel van den Vorst niet veel beteekenen; het verderfelijke der Hongijtogten bestaat daarin, dat niet alleen de hoofden dezer Expeditien, maar ook de bemanning der vaartuigen ieder voor zich, heffingen vorderen, en het doof roof en plunder, bewerkstelligen.

[4] Sedert het verval des handels op de Papoese Eilanden, de voorname bron waaruit de ingezetenen hier hun onderhoud vonden, is de nijverheid bij hen uitgedoofd. de genen die nog tuintjes en aanplantingen van Saguweer bomen bezitten, vinden in den verkoop der Saguweer hun bestaan, deze zijn slechts enkele; een groot aantal meestal met zware familien belast, kan geen gevestigd bestaan aanwijken, zij leven van de opbrengst hunner slaven en den verkoop van gebak, vruchten bloemen enz.

[5] Sedert jaren ontwaard men ook eene wenschelijke vermindering in de alhier aanwezige bevolking der papoese Eilanden, deze dienen bij de ingezetenen Chinezen en Arabieren, als bedienden; het zijn geene slaven, maar men zou ze eerder als pandelingen kunnen beschouwen, alhoewel zoodanige bepaling hier nimmer als eene verordening is toegepast.

Reeds van vorige tijden af, hebben de Vorsten van Tidore toegestaan, dat hunne papoese onderdanen met de Hongij vloten overgebragt, tegen zekere somme gelds in dienstbaarheid aan ingezetenen van Ternate werden afgestaan, terwijl de hoofden zelve hen als slaven aan merkten.

En vandaar dat bij gebrek aan vrije lieden, de meesten hieruit van vroeger af in de bediening ten hunnent voorzagen.

Deze willekeurige beschikking over personen gelijk te stellen met slavernij, is

²⁰ Ternate Residency Archive 160b (23 folios + App).

een voortvloeijsel van het, bij het Hof van Tidore bestaande beginsel, dat de papoesche bevolking niet als vrije onderdanen van het rijk worden beschouwd.

Deze aangelegenheid is reeds bij brief van 13 December 1842 N^o377/34 ter kennis van het Gouvernement gebragt en eenige voorstellen deswege gedaan; bij besluit van 11 December 1843 N^o47 heeft de regering daarin niet getreden, maar den Resident overgewezen tot de publikatie van 24 December 1825 Staatsblad N^o44 over den Slavenstand. er heeft geene nadere regeling plaats gevonden, maar ze werden bij de politie als vrije menschen beschouwd, en in geval van questien, of dat zij naar Tidore terug willen gaan, dienovereenkomstig beslist. d[e] vermindering in de Staat voorkomende vindt grootelijks daar uit haren oorsprong.

Ik zal naar aanleiding der missive van den Algemeenen Secetaris van 27 Januarij 1853 N^o283 de gelegenheid vinden het Gouvernement nadere voorstellen hieromtrent te doen.

[12-13] Verscheidene oorzaken, die hun oorsprong in het stelsel van afsluiting vinden, maar boven al de openstelling der havens van Makasser en Menado, hebben een geheel verval van den handel van Ternate ten gevolge gehad. Want het lijdt geen twijfel dat alle mededinging ophoudt, tusschen der vrijen handel en die met regten bezwaard, te meer omdat de uitgestrektheid van den Molukschen archipel te groot is dan dat de gelegenheid zou ontbreken om de regten te ontduiken.

Het is eene bekende zaak, dat het grootste gedeelte der opbrengst van de Papoesche en andere Eilanden in handen valt van Boeginesche en Makassaarsche handelaren, die door de goedkoper afzetting hunner lijwaden, mededinging van elders verdringen [...]

Het zou zeker het goed vertrouwen te veel op de proef gesteld zijn, om te veronderstellen, dat, de geïsoleerde ligging van Ternate omringd van een aantal Eilanden, waarover geen controle bestaat en waarvoor het inlandsch bestuur ook niet kan waken, eenige waarborg kan geven, dat de voortbrenger, zijne behoeften op deze plaats tegen hooge prijzen zal komen opdoen, terwijl hij die op eene andere wijze 25% goedkoper door ruil zijner waren kan verkrijgen, dat ligt niet in de menschelijke natuur; er bestaan geene middelen op de plaats om zoo een uitgebreid veld te bewaken, de Vorsten bezitten even min, in weerwil der verplichtingen welke zij bij contracten op zich genomen hebben, de middelen om daaraan de hand te houden, en zoo worden de gevolgen der vrijstelling van twee havens waarmee Ternate correspondeert voor deze dodelijk - het is in het oog vallend dat nog in 1837 voor eene waarde van f 32,627 aan karet alleen werd uitgevoerd, terwijl dit in 1852 slechts f 1762: bedragen heeft, en nu niet meer dan een 40 hoogstens 60 katjes hier kunnen bijeengebragt worden, terwijl voorheen om dezen tijd, zoo veele pikols reeds voorradig waren voor den handel op China en Manilla; dat men bijna geen notenmuskaat noch tripang ziet aanbrengen, en dat

zelf van de kust van nieuw Guinea, waar sedert 8 maanden vier ra vaartuigen ter handel zijn gezonden, geen enkele met lading terug gekeerd is; dit geeft het welsprekend bewijs van het diep verval van den handel dezer plaats.

Het eene wordt door het andere gevolgd, de behoefte laat zich niet verminderen, de uitvoeren zijn onbeduidend, bij gemis aan middelen van voortbrenging; uitgezette kapitalen komen niet binnen, armoede treedt in hare plaats, en zoo is het zeker, dat ware geene verandering in dezen stand van zaken te verwachten, weinige jaren zouden voldoen, om later een herstel onmogelijk te maken.

De staatkunde moge met het oog op onze verhouding tot de Moluksche Vorsten, deze Residentie voor als nog in het stelsel van afsluiting hebben begrepen, de tijdsomstandigheden wettigen thans eene andere zienswijze, onze invloed gerugsteund door een regtvaardig billijk bestuur is gewis genoeg geldend en de geest der bevolking allezins voor het Gouvernement gestemd - het is te wenschen, zoo als reeds bij dezerzijdsche missive van 23 Maart 1849 N^o111/5 het Gouvernement omstandig is aan getoond, dat Ternate op gelijken voet met Menado worde gesteld en daardoor den weg van verademing geopend worden [...]

[Appendix] L³A¹ 'Telling der Populatie ter Residentie Ternate over het Jaar 1852' [see Appendix VI].

C.F. GOLDMAN: ALGEMEEN VERSLAG 1853²¹

[I-3] De opruijing van een op Mijfore, /het eiland in de Geelvinksbaai/ onder het gezag van Tidore, zich als koning opgeworpen hebbende Papoeër onder den naam van korano kanore, verdient nog weing opmerking en heeft van uit die ver afgelegene streken, geen invloed op de openbare rust dezer Residentie uitgeoefend.

De Sultan van Tidore heeft blijkens rapport van den 1 November 1853 N^o62/¹, de noodige maatregelen genomen, door het zenden eener Hongij, om deze persoon magtig te worden, en in zelver voege om een Radja van het landschap Atie Atie bij ontstentenis van een zoodanig hoofd, aan te stellen.

De Papoesche bezittingen onder Tidore verkeeren overigens in den zelfden toestand van voorheen, namelijk de onderlinge volkstammen voeren onderling dan eens oorlog en roof, dan weder zijn ze rustig, en in dien staat van regeringsloosheid, waarin de Sultan van Tidore niet bij magte is, ten goede verandering te brengen, is voor als nog weinig verbetering te verwachten, meer werkdadige bemoeijing van de zijde van het Gouvernement zoude daartoe gevorderd worden, doch een overzigt en ontwikkeling dezer zaak behoort niet tot het bestek van dit verslag, maar dient afzonderlijk behandeld te worden.

²¹ Ternate Residency Archive 160b (72 pp+ App).

[6] Bij den Sultan van Ternate zijn aanteekeningen gehouden van het aantal van vroeger reeds uitgeweken onderdanen, die sedert 55 jaren successivelijk naar hunne haardsteden zijn terug gekeerd, hetzij van Ceram, Boeroe of de Papoeas, werwaarts zij de wijk genomen hadden.

[14-15] [...] opzigtelijk [*the borders of*] de papoesche bezittingen onder Tidore bestaat geene de minste zekerheid.

Het hof van Tidore erkent naar de talrijkheid der volkstammen zoowel Papoeërs als Alfoeren die de binnenlanden bewonen, en schat de uitgestrektheid van het gebied, zoo als men dit kan gissen zonder bepaalde grenzen te kennen.

De staatkunde vordert van onze zijde niet verder hierin te treden.

Ik ben in de gelegenheid geweest van den Heer Pieterse gezagvoerder van de schoener bark Princes van Oranje een verbeterde kaart te verkrijgen van de Geelvinksbaai door den Heer Deighton in 1848 opgenomen.

De Heer Pieterse heeft lange jaren die kusten bevaren en laatstelijk nog nagenoeg 10 maanden in de Geelvinks baai zich opgehouden, en tot de 140° Oostelijk de kust opgenomen en door veelvuldige peilingen, vele misslagen in de kaart van Deighton¹²²¹ verbeterd. kopie van deze verbeterde kaart wordt hierbij overgelegd, als zullende misschien niet onbelangrijk worden geacht voor de kennisname van het Marine Departement tot vergelijking met de bestaande kaarten van dat gedeelte van Nieuw Guinea.

[35-40] [...] tegenwoordig veel van de plaats van oorsprong regstreeks naar Makasser of Menado en zelfs naar Java gevoerd [...], ter vermijding van dubbele regten die anders betaald zouden moeten worden, wanneer de goederen eerst hier werden gebracht en dan weder uitgevoerd.

Dit is onder anderen het geval geweest met eenige partijen tripang, kareet, masooij en ook noten(a) van Nieuw Guinea, en het laat zich denken, dat deze weg thans wordt gezocht, omdat de handelaar van Ternate reeds bezwaard met regten op de inkoop van lijnwaden ruw en bewerktijkzer /boslemmernessen enz./ benevens Chineesche aardewerk, die speciaal voor de handel der papoes bestemd zijn, te veel verlies hierop lijdt, tegen over den vrijhandelaar van Makasser of Menado om niet den bijweg die hem openstaat inteslaan; voor de plaats zelve is dit natuurlijk nadeelig, bij openstelling der haven zal deze verhouding van zelve vervallen.

De handel naar de kust van Nieuw Guinea mitsgaders de overige bezittingen Bangai Tomboekoe, Soela en andere Moluks che plaatsen brengt eene omzetting mede van f 130,000 à f 150,000 het grootste gedeelte aan lijnwaden.

²² [*Marginal note*] [...] die kaart is blijkens de nota liggende in bijgevoegde miss. A.S. 21 mei 1854 N°971, afgegeven aan het Hist. bureau, doch volgens opgave van die afd. aldaar niet meer aanwezig -12/9-55.

²¹ hierop worden echter regten betaald op Java.

Het verbruik op Ternate zelve wordt gerekend op *f* 30,000 à *f* 40,000.

Deze laatste sommen met betrekking tot de behoefte van de hoofdplaats, zijn sedert de laatste jaren met de toenemende armoede eerder verminderende, dan stabiel te beschouwen, terwijl ook de Vaart naar buiten meer en meer achteruitgaat.

Gelijk in het vorig Verslag is aangetoond, kunnen de handelaren van deze plaats met hunne met regten bezwaarde goederen en hunne Speculatie, niet tegen die van Makasser en Menado opwerken; daar te boven komt, dat het misbruik het welk gemaakt wordt van het regt om op kleine havens te varen, die voor Europeesch getuigde vaartuigen gesloten zijn, volgens publikatie van 9 September 1846 Staatsblad 27 voor Makasser, gelijk ook voor Menado ten nadeele strekt van de weinige gevestigde kooplieden op deze plaats, die Europeesch getuigde vaartuigen in de Vaart hebben.

Om namelijk het verbod te ontduiken om met Europeesch getuigde Vaartuigen op de kleine havens te handelen, worden niet zelden dergelijke Vaartuigen van inlandsche tuigen voorzien, als wanneer zij in alle voorregten deelen, welke aan inlandsch toegetuigde Vaartuigen zijn toegekend.

Het springt te veel in het oog, dat de voordeelen van een regstreeksche Vaart op de plaats van Voortbrenging alleen aan hunne zijde vallen, Weshalve deze verhouding geene nadere uitlegging zal behoeven, en daar bij de aanneming der wet voor de openstelling der havens van de Molukken, de kleine havens gesloten blijven voor Europeesch toegetuigde Vaartuigen, zoo zal bij daarstelling van eene bepaling voor de vrijhaven van Ternate deze aangelegene zaak eene bijzondere overweging verdienen.

De handel is in het verweken jaar in allen opzichte flauw geweest, er is veelminder Tripang, karet en Masooij van de Papoes aangebragt dan voorheen, een gedeelte vond gelijk boven gezegd haren weg regstreeks naar Makasser en Java, en daarbij heeft de tripang ten gevolge de onlusten in China weinig prijs gehaald; groote partijen zijn met schade van de hand gezet, terwijl ook de 2 Vaartuigen van Manilla onder soloksche vlag, welke jaarlijks hier komen, weinig zaken hebben gemaakt en een gedeelte hunner lading niet kunnen verkoopen.

Het eene met het andere heeft een min gunstig resultaat veroorzaakt [...]

[Appendix] [L⁹]A 'Telling der Populatie onchristenen in de Residentie Ternate over het Jaar 1853' [see Appendix VII].

C.F. GOLDMAN: ALGEMEEN VERSLAG 1854²³

[10] Het rijk van Tidore kenmerkte zich door eene ongestoorde rust gedurende het jaar 1854, ten zij de oorlogen die de volkstammen in de papoea en op de kust van Nieuw Guinea el kander bij voortdoring aan doen als rust verstoring kunnen

²³ Ternate Residency Archive 161a (61 pp + App).

worden aangemerkt.

Het gezag van den Sultan van Tidore in die bezittin gen is niet overal erkend en vordert voorziening.

[15-16] De papoese eilanden en Nieuw Guinea, alwaar een niet onbelangrijke handel wordt gedreven verdienen ook bijzonder de aandacht; onder dezelve behoort Gebeh, het westelijkste, dat in eene ruime baai de schoonste ankerplaats aanbiedt, alwaar de meeste in den molukschen archipel kruisende schepen zich van provisie en water voorzien, en zelfs schip en tuig zoo noodig herstellen; niet alleen de onder nederlandsche vlag varende natiën bezoeken dit land, maar bij vreemdelingen schijnt deszelfs uitmuntendheid bekend te wezen, voor walvischvaarders is het eene plaats van zamenkomst.

Omtrent de Papoea en nieuw Guinea is onlangs in verband met de deswege in Nederland gewisselde stukken een voorstel gedaan tot eene meer bepaalde nederzetting; de uitgestrektheid van den papoese archipel en de onbekendheid met derzelve bevolking maakte het moeilijk eene keus voor die vestiging te doen; het landschap Doré wordt vooralsnog als de geschiktste plaats gehouden.

[31] Walvischvangers zijn hier gedurende 1854 niet geweest; op Soela en Gebeh werden zij dikwerf ontmoet, zoo Amerikanen als Engelschen; deze twee eilanden schijnen de zamenkomstplaatsen der whalers te zijn.

[33-37] Na al hetgeen in vroegere jaren hieromtrent is aangevoerd, kan zonder in herhaling te treden weinig worden bijgevoegd.

De handel te Ternate bestaat hoofdzakelijk in Europesche en Inlandsche lijnwaden, rijst, zout, olie, chinese goederen, schildpad tripang, was, masooi en parelschelpen.

De artikelen van Europeschen oorsprong werden van Java aangebragt; de voortbrengse len van Nederlandsch Indië, van Macasser, Almahera de papoese en sangirsche eilanden.

De geheele invoer gedurende 1854 heeft bedragen:

Van <u>Europa</u> en <u>Amerika</u>	f 29,530:-
„ het Westelijk gedeel	
te van <u>O. Indië</u>	f 1000:-
„ <u>China</u> en <u>Manila</u>	f 11,929:-
„ het Oostelijk gedeelte	
van <u>Oost Indië</u>	f 53,386:60
aan koopmanschappen	f 95,845:60

De uitvoer heeft bedragen aan koopmanschappen f 43073:-

Dit belangrijk verschil tusschen in- en uitvoer kan echter niet geacht worden als bewijs der welvaart van de ingezetenen, daar gedurende het zelfde tijdvak een

bedrag van *f* 120.000 aan geld is geremitteerd zoodat de meerdere invoer alleen gestrekt heeft voor de behoeften. Integendeel wordt hierdoor juist aangetoond dat Ternate geene middelen bezit om voor markten buiten deze plaats genoeg retourlading te leveren, en dit is dan ook de reden dat de handel nooit veel beduidend is geweest, en dat die, wat de uitvoeren betreft, niet noemenswaard zou zijn wanneer de papoësche eilanden niet voor een groot gedeelte de artikelen voor elders bestemd, produceerden. Doch ook op die eilanden is de handel in de laatsten jaren afnemende geweest, hetgeen moet worden toegeschreven aan den invloed van vreemdelingen, vooral van Macasser en van Singapore, die met lijnwaden, amfioen en andere goederen voor welke geen regten voldaan zijn, de speculatieën der handelaren van Ternate ondermijnen.

De openstelling van den haven van Ternate, doet eenige verbetering hierin hopen, die openstelling doet voor de geheele residentie een betere toekomst voorzien, daar behalve de vermeerdering der bezoeken van vreemde vaar tuigen op de reizen tusschen China en Australië, ook gerekend mag worden op de Walvischvangers, die nu op de omliggende eilanden zich van het noodige trachten te voorzien, en Ternate niet aandoen ter besparing der hooge anker gelden; de handel der Whalers is wel niet groot wat uitvoer betreft, maar daarentegen voorzien zijn de plaats van dikwerf hoog noodige artikelen.

[43] Twee zendeling werklieden zijn in 1854 te Ternate aangekomen, met bestemming naar de papoësche eilanden;

Zij zijn nog niet derwaarts vertrokken, maar hebben inmiddels eenige kennis verkregen van land taal en volk.

* * *

P. VAN DER CRAB (SECRETARIS): ALGEMEEN VERSLAG 1855²⁴

[2-3] Van sommige gedeelten dezer Residentie werd in het jaar 1855 meerdere kennis verkregen; als van de Obi en papoea eilanden waarhenen de Resident van Ternate in de maand April 1855 eene reis heeft gemaakt met Z.M. stoomschip Vesuvius. Het rapport van dezen togt is der Regeering aan geboden onder dagteekening van 3^e Mei 1855 N^o455.

[5-6] Van de Papoesche ei landen werden Salawati, Doreh en Gebeh bezocht.

Salawati is een moerassig land met eene bevolking van ongeveer 6000 alfoeren en 85 mahomedanen; er wordt veel handel gedreven in sago, tripang en schildpad welke grootendeels door macassaren wordt uitgevoerd.

Doreh heeft eene vruchtbare en bergachtige grond, met eene bevolking van ongeveer 300 zielen die van andere eilanden afkomstig zijn, en in op het water gebouwde huizen wonen.

Gebeh is een minder vruchtbaar eiland, enkele ge deelten van hetzelfde uitgezonderd; de in vroegere verslagen gegevene berig ten omtrent dat eiland zijn thans door het bezoek van den Resident zeer vergroot bevonden. De uitmuntendheid van Ge beh als ankerplaats en tot reparatie van schepen is niet zoo bijzonder bevonden als door vroegere mededeelingen werd ver ondersteld; Er is veel en goed masthout, en levens middelen zijn er ook voldoende te bekomen, maar in niet betere of meerdere mate als elders in dezen archipel, zoodat het veelvuldig be zoek van Engelsche en Amerikaansche Whalers aldaar eerder moet worden toegeschreven in bezuiniging van haven en ankeragegelden welke zij vóór de openstelling van Ternate verplicht zouden zijn geweest op deze hoofdplaats te voldoen.

[29-40] In het jaar 1855 ging in den handel weinig om; het verschil van in- en uitvoeren met die van vroegere jaren is niet onbelangrijk zoo als het bijgevoegde kort overzigt aantoonst. De goede verwachting welke van de openstelling van Ternate gekoesterd werd, heeft zich in het afgeloopen jaar nog niet kunnen verwezenlijken, waartoe veel bijgedragen heeft dat door allerlei onheilen de communicatie met de omliggende eilanden geruimen tijd als het ware gestaakt bleef. Het tijdvak van één jaar kan echter niet tot basis worden genomen der al of niet bereiking van het met de openstelling voorgestelde doel: de toekomst zal zulks eerst kunnen leeren [...]

In het jaar 1855 werd van Ternate ook minder handel gedreven op nieuw Guinea dan in vroegere jaren; de onop houdelijke oorlogen tus schen de verschillende volkstammen in die landstreken doen vele credieten verloren gaan, en door den overmoed der aldaar meer en meer verschijnende boeginezen die met amfioen kruid en wapens tegen geringe prijzen van Singapore afkomstig, veel bij den papoeër voor hebben boven anderen, worden de handelaren van elders als het ware verdreven,

²⁴ Ternate Residency Archive 161a (76 pp+ App).

omdat de han del aldaar alleen op goede trouw gefundeerd is, en eene niet nakoming der getroffen overeenkomst vroeger eene zeldzaam heid was bij deze onbe schaaftde volken, terwijl het daarentegen thans niet zelden gebeurt dat betaling geweigerd wordt, grootere vorderingen ge maakt worden en zelfs bedreiging van geweld plaats vindt. Er is bijna geen bestuur op die eilanden; het gezag van den Sultan van Tidore wordt er niet overal erkend en hoewel hongi togten aldaar gevreesd worden, hebben zij toch niet altijd eene goede uitwerking ten opzige van den handel; op dezen oogenblik is nog op reis naar nieuw Guinea eene commissie van den Sultan van Tidore bestaande uit eenige prinsen en rijks grooten om de geschillen tusschen de vele volkstammen uit den weg te ruimen, den onderlingen menschen roof tegen te gaan en de belangen van den handel te verzekeren tevens ter invordering van de jaarlijksche schatting.

In het jaar 1855 is over wogen de vraag, of de be paling zoo als die voor de vrijhavens Macasser en Menado bestaat, dat de handels communicatie tusschen die havens en de tot dezelve behoorende kleinere plaatsen en ei landen niet dan met vaartuigen op inlandschen wijze getuigd mag plaats hebben, ook op Ternate zou kunnen worden toe gepast, waarop is te kennen gegeven dat zoo danige uitsluiting van op betere wijze getuigde schepen onherstelbaar nadeel en schade voor de ingezetenen dezer residentie zou te weeg brengen, de wyl hier geene werkelijke inlandsche scheep vaart bestaat en een Euro peesch scheepstuig door de meeste inlandsche eigenaars van vaartuigen wordt verkozen boven een ander, omdat door ondervinding de overtuiging is gevestigd, dat met inlandsch getuigde vaartuigen nimmer, met eenigen hoop op welslagen, reizen tegen de mousson kunnen worden onderno men, noch van het eene eiland naar het andere tegen den wind kan worden opgewerkt. Ten anderen pleit tegen de toepassing van zoodanigen maatregel, dat de vaart op de noord oostkust van nieuw Guinea en in de grootte of Geelvinks baai onmogelijk is, met op de inlandsche wijze getuigde vaartuigen door dien men aldaar steeds te kampen heeft met tegenwind en stroomen op zeeën in welke geen ankergrond te vinden is als digt onder den wal, alwaar men gevaar loopt van de papoërs te worden overvallen, terwijl einde lijk nog de toepassing op Ternate van het voor Macasser en Menado nuttig geoordeelde ten gevolge zou hebben dat de thans op Europeische wijze getuigde vaartuigen, van inlandsch tuig zouden worden voorzien waardoor niet alleen de bestaande betere communicatie met de eilanden belemmerd maar zelfs de vaart op de Noord Oost kust van nieuw Guinea en de Geelvinksbaai, - te genwoordig door drie schoeners uitgeoefend, - zou moeten worden opgegeven, en mitsdien in handen van de Engelsche en Amerikaansche walvischvangers zou overgaan.

Als bewijs dat die vaart niet kan geschieden met op de inlandsche wijze getuigde schepen, kan gelden dat de Macasaren en Boeginezen, die overal in dezen archipel handel drijven, zich nog nimmer met hunne paduakans op genoemde kusten hebben durven wagen. Behalve het nadeel voor den handel uit den voorge stelden maatregel voortvloeiende, zou dezelve nog te weeg brengen een teruggang in het mate riel der

scheepvaart.

Om al deze redenen is geadviseerd alle plaat sen binnen het Gouver nement der Moluksche eilanden open te stellen voor alle in dat Gouvernement te huis behorende schepen onverschillig hoe getuigd zijnde, mits voorzien van passen en uitklaringen van de hoofdplaats der Residentie tot welke de te bezoeken plaatsen behooren.

[54-56] In het Algemeen verslag over 1854 is melding gemaakt van twee zendeling werklieden die naar nieuw Guinea zou den vertrekken met het doel om door handel en wandel eenen weg te banen voor het Christe lijk geloof onder de volk stamen dezer eilanden.

Zij werden vóór hun vertrek opmerkzaam gemaakt op de gesteld heid van het land dat zij wenschten te bewonen alwaar noch Europeesch noch Inlandsch bestuur bestaat, en weinig gele genheid voor hen is om zich het noodige te ver schaffen. Nadat de Sultan van Tidore verkaard had geene bedenkingen tegen hunne vestiging op nieuw Guinea te hebben, en zij ernstig aangemaand waren geen aanstoot te geven en de religieuse instellingen der volkeren aldaar te eerbiedigen, vertrokken deze twee wakkere mannen, Ottow en Geisler genaamd, in Januarij 1855, en vestigden zich aanvankelijk op een eilandje nabij Doreh in de Geelvinks baai; door te zware werkzaamheden bij den bouw eener woning werden beide ziek, en te juister tijd, kwam in de maand April, Z.M. stoomschip Vesuvius te dier plaatse, met den Resident van Ternate om door toediening van dringend noodige genees kundige hulp, Geisler in het leven te behouden, deze is alstoen overge voerd naar Ternate alwaar hij volkomen hersteld is, en thans binnen weinige dagen weder naar nieuw Guinea vertrekken zal. Na de terugkomst van den heer Geisler zijn van zijnen mede arbeider Ottow geene zekere berigten ontvangen.

[Appendix] Civiel geneeskundig Verslag van Ternate behorende bij het Civiel Zieken Rapport over het Jaar 1855 [by medical officer Kunze].

[...] De Sijphilis [...] gaat in den tegenwoordigen tijd vooruit, niettegenstaande door den Magistraat mij alle hulp is geworden, dewelke ik gevraagd heb, voor het verkrijgen van besmette Vrouwen [...]

De Vrouwen welke zich aan prostitutie overgeven zijn de hier talrijke slaven en pandelingen van papoesche en andere afkomst moeijelijk weder te herkennen door den Europeaan, en hebben dezelve meestal verscheidene namen.

Dit schijnt in vele gevallen de hoofdoorzaak te zijn, dat besmette Vrouwen niet onder behandeling komen, en van die onder behandeling gekomene hadden sommige nog niet den Ouderdom van 14 of 15 Jaren bereikt.

Op zoodanige wijze is het niet te verwonderen dat ten naasten bij, de geheele bemanning van een in de maanden September en October ter reede liggend Engelsch Barkschip door Sijphilis besmet werd, niettegenstaande juist in den zelfden tijd twee sterk besmette Vrouwen op mijn verzoek door den Magistraat opgeligt werden

waarvan eene aan boord van genoemd schip geweest was.

Sedert Ternate tot Vrijhaven verklaard is, zullen natuurlijke wijze menigvuldiger dan vroeger schepen hier ter reede liggen hetwelk reeds in den loop van dit jaar is gebleken, waardoor niet alleenlijk de gelegenheid gegeven wordt, de Sijphilis alhier gedurig aan te brengen, maar ook de Schepelingen loopen telkens gevaar van besmet te worden.

In dit gevaar deelt vooral de bemanning van Z.M. Oorlogschepen, dewelke meestal van hun verblijf hier ter plaatse gebruik maken om het scheepsvolk te laten passagieren/ waarvoor in anderen opzigte deze plaats zeer geschikt is.

Het is om deze reden dat ik op het voorstel van den Inspecteur der buiten etablissementen terugkom, dewelke gedurende deszelfs verblijf in het begin van dit jaar reeds de noodzakelijkheid begreep, hier ter plaatse een publiek huis op te rigten, waardoor de bevolking en vooral de Schepelingen minder kans zouden loopen, van door Sijphilis besmet te worden, als het helaas nu wel degelijk het geval is.

Sedert mijn verblijf hier ter plaatse is mij de noodzakelijkheid ten duidelijkste gebleken, en de moeilijkheden waarmede eene zoodanige inrigting in het begin zal gepaard gaan, zullen mij niet afschrikken den Resident hier ter plaatse, nog eens in overweging te geven, of er niet de mogelijkheid zoude bestaan, een zoo danig huis op te rigten, waardoor zonder twijfel menigeen van Sijphilitische besmetting zal gevrijwaard blijven, en mijns inziens de publieke zedelijkheid zal winnen. Want de broodwinning die nu honderden van de prostitutie maken zal zich tot een klein getal beperken om reden dat de meesten door de zekerheid waarmede zij een publiek huis kunnen frequenteren aangelokt worden, en de Vreemdelingen vooral geene vergeefsche pogingen langs den grooten weg zullen doen, als zij een plaats weten waar zij vrijen toegang hebben.

P. VAN DER CRAB (SECRETARIS): POLITIEK VERSLAG 1855²⁵

[28] Het rijk van Tidore leverde geene andere bijzonderheden op, als de bewegingen op de Papoesche eilanden en nieuw Guinea omtrent welk gedeelte van deze Residentie het Verslag door den Gouverneur der Moluccos wordt geleverd.

* * *

²⁵ Ternate Residency Archive 159a (30 pp + App).

J.H. TOBIAS: ALGEMEEN VERSLAG 1856²⁶

[6-7] Van de uitgestrekte eilanden groep behoorende tot de Papoesche eilanden en een eigendom uitmakende van de Kroon van Tidore waren de berigten in het afgelopen jaar uiterst schaars. Door een handels vaartuig werd in de maand Mei tijding ontvangen van twee op het eilandje Mansinam tegen de Oostkust van Nieuw Guinea aangelegen, gevestigde zendelingen-werklieden, volgens welke die onverschrokken pionniers der beschaving in geene zeer gunstig omstandigheden verkeerden en van alle bedienden welke hen van Ternate gevolgd waren, zijn verlaten, terwijl hun gezondheidstoestand ook veel te wenschen overliet.

[54-55] Reeds elders is melding gemaakt van twee zendeling-werklieden van het genootschap van Gosner welke zich op een eilandje Mansinam aan de Oostkust van Nieuw Guinea ophouden; de laatste berigten alhier van die lieden ontvangen kwamen ter plaatse aan in de maand Mei j^l. Naar dezelve werd hun toestand als niet zeer gunstig af geschilderd wat gezondheidstoestand aangaat. Omtrent hunne verrigtingen onder de woeste volk stammen tot welke zich thans hun verkeer bepaalt, verkeerden wij hier ook in onzekerheid.

[Appendix] Verslag Over de Civiele geneeskundige dienst te Ternate Over het jaar 1856 [by medical officer Rosman].

[...] Gezamenlijk telt Ternate 65391 opgezete verdeeld als.

Inlanders:

Papoes en andere inboorlingen der omliggende Eilanden /alfoeren/

Chinezen

Arabieren

Bannelingen

Europeanen en daarmee gelijkgestelden.

[...] Het 2^e gedeelte der opwonende zijn papoes die naar hier gevoerd worden om bij de ingezetenen als pandelingen werkzaam te zijn, hunne beschaving staat op een zeer lage trap.

[...] Er zijn hier geene als zoodanig bij de politie bekend gestelde publieke huizen of prostituees maar in compensatie daarvan heeft men hier een zeker ras van dames die van de papoes naar hier gevoerd worden wier leefwijze niet zeer kuisch is.

Het is naar mijn Voorganger dat volk dat hier de siphilles voed en Onderhoud en als het ware door hare vrij liberale houding voor politie ongenaakbaar is.

Er konden in dat jaar slechts twee gevonden worden en deze werden naar het militair Hospitaal gebracht.

²⁶ Ternate Residency Archive 161a (78 pp+ App).

Vooral kwamen er vele Chinezen met primaire en secondaire siphilles onder behandeling, over het algemeen zegt mijn Voorganger is hier de siphilles toenemend en ik weet niets aan te geven hoe daarin te voorzien, publieke huizen het lievelings middel der hoogere verlichting en der fijnen beschaving, op te rigten, kan hier niet in practijk gebracht worden, om de eenvoudige reden dat zij niet kunnen bestaan en te veel concurrentie zouden ondervinden van de vroeger bedoelde pandelingen.

J.H. TOBIAS: POLITIEK VERSLAG 1856²⁷

[48-49] Behalve het overlijden van Z.H. Sulthan van Tidore Chalifatul Mukaram Daiman filasek Wahuwa said Achmadul Mansoer sirudjoedien Sjah Kaitjil Ajahan Joosof valt omtrent het voorge vallene in dit rijk gedurende het jaar 1856 weinig bijzonders op te merken wordende omtrent de Papoesche eilanden en Nieuw Guinea het verslag door den Gouverneur der Moluksche Eilanden geleverd.

[53-54] In de Papoesche eilanden onder het gebied van Tidore wordt het werk der evangelisatie sedert twee jaren voorbereid door twee Duitsche zendeling werklieden van het Gosnersche genootschap. Berigten van die lieden ontvangen in het begin der maand Mei schilderden hunnen toestand als alles behalve gunstig af, verkeerende beide in eenen weinig voordeeligen gezondheids toestand en zijnde verlaten van eenige Inlandsche bedienden die zij van Ter nate hadden medegenomen, waarvan enkele waren overleden en de overigen alhier zijn terug gekomen afgeschrikt door de verderfelijke luchts gesteldheid der plaats die de bedoelde Evangelie-dienaars tot hun verblijf hadden uitgekozen.

* * *

²⁷ Ternate Residency Archive 159a (64 pp + App).

C. BOSSCHER: ALGEMEEN VERSLAG 1857²⁸

[1] Het is te verwachten dat van het Nederlandsch grondgebied op Nieuw Guinea in den loop van 1858 meerdere kennis zal worden verkregen daar bij Gouvernément besluit van den 8e December 1857 N^o2 eene commissie is benoemd geworden tot het instellen van een wetenschappelijk onderzoek in dat gedeelte der Nederlansch-Indische bezittingen.

[Appendix] Beknopt overzicht van den Handel en scheepvaart te Ternate gedurende het Jaar 1857 [by harbour master Van der Crab] [...]

Alphabetische Staat van In- en uitgevoerde artikelen te Ternate gedurende het Jaar 1857²⁹

[Export] Naar Nieuw Guinea
Ned. vlag

Aardewerken en porceleinen.....	europ. 3 krands 220 doz	f	700	„	
		Chin ^e 1500 pe ^s	„	180	„
Coralen	„ 8 picols	„	1358	„	
Diverse	europ: 1 kist	„	80	„	
Glaswerken	Chin ^e 100 doz	„	200	„	
Koperwerk	inl: 20 picols	„	752	„	
Lijnwaden & katoenen goederen.....	europ.....	„	3890	„	
	beng ^e	„	1040	„	
	inl:	„	1140	„	
IJzerwerken	Chin ^e	„	2300	„	
	europ: 41 picols	„	736	„	
	inl: 5½ vat 1000 pe ^s	„	1160	„	„ 13.536

[Appendix] Administratief gedeelte van het civiel geneeskundige Verslag [by medical officer Rosman].

De bevolking van het eiland Ternate wordt onderscheiden in dat gedeelte hetwelk onmiddellijk onder het Indische gouvernément behoort en in een grooter deel wat nog onder den Sultan van Ternate sorteert.

De sterkte van het eerste gedeelte wordt geraamd op 1405 zielen en bestaat uit

Eur: comptable ambtenaren

Ternataansche families

Chinezen, Arabieren, Inlanders

Alfieren, papoere en gebannenen.

Het Sultansgedeelte wordt geraamd op 6612 zielen [...]

²⁸ Ternate Residency Archive 161a (38 pp + App).

²⁹ The export data below are also to be found in Algemeen Verslag 1859.

C. BOSSCHER: POLITIEK VERSLAG 1857³⁰

[27-28] De heidenen dezer streken hebben geene eigenlijk gezegde Godsvereering, ze gelooven aan goede en kwade geesten, aan wier invloed zij alles toeschrijven wat hun overkomt, ten goede of ten kwade; echter schijnen zij een duister begrip te bezitten van een leven na dit leven.

Pogingen tot Evangelisatie van den inlander worden alleenlijk aangewend, sedert een drietal jaren, op de Noord-kust van Nieuw Guinea, waar nabij Doreh op het eilandje Mansinam, twee zendeling werklieden gevestigd zijn, die daar eene school hebben opgericht, die door een twaalfstal kinderen bezocht wordt. Hunne voornaamste pogingen hebben zich echter tot nog toe meer bepaald, tot het erlangen van meerdere kennis van taal zeden en gewoonten der inlanders, en tot het winnen van hun vertrouwen, door nuttige raadgevingen en onderrigting, dan tot de prediking van het Evangelie. Met veel wijsheid bereiden zij alzoo den akker, alvorens zij beginnen te zaaijen.

[28-31] de Europeesche koopmans stand telt hier slechts enkele leden, allen met eenen zeer goeden geest, jegens het bestuur beziel.

De handel die zij uitoefenen is echter hoogst onbeduidend en werpt slechts geringe winsten af, die nog zeer dikwerf worden verslonden, door de kwade trouw der personen, aan wien zij als koopers genoodzaakt zijn crediet te verleen.

Het is meestal een tweedehands of klein handel, die zij drijven op deze hoofdplaats zelve dan wel op de omliggende eilanden, vooral Halmaheira, Mackian en Kajoa.

Er is hier ter plaatse slechts eene firma, die in waarheid kan gezegd worden groot handel uit te oefenen, ofschoon het ook soms den klein handel drijft, en zich daardoor vaak een zeer nadeeligen concurrent voor de overige kleinhandelaren betoont.

De voornaamste handel bestaat in die der lijnwaden, ofschoon dezelve van jaar tot jaar beduidend afneemt; in het jaar 1856 verkocht het hier bedoelde huis nog voor een waarde van f 130,000: aan verschillende soorten van lijnwaden, vooral katoenen goederen, terwijl de verkoop van jaar tot jaar verminderde, eindelijk in het afgelopen jaar slechts het cijfer van f 44,000: beliep.

Ook met de Papoesche bezittingen, drijft bedoelde firma een zeer wisselvalligen handel, die dan eens grove winsten afwerpt, dan weder niets dan verliezen afwerpt. Zij heeft tot dat einde drie kleine schepen van 50 à 70 tonnen in de vaart, die jaarlijks ieder eene reis naar de Noord en West kust van Nieuw Guinea maken, en de van daar verkregen producten, wanneer zij hier geen goede markt vinden, hetgeen zelden het geval is, naar Makasser ter verkoop brengen; zoodat deze plaats van dien handel slechts weinig direct voordeel trekt.

³⁰ Ternate Residency Archive 159a (46 pp + App).

Meer algemeen zou men zich echter op denzelfve toeleggen, indien zij met kleinere op de inlandsche wijze ge tuigde en zwakker bemande vaartuigen kon gedreven worden, doch de weinige veiligheid, die tot nog toe in die streken heerscht, maakt het onraadzaam, anders dan in goed bemande en op de Europesche wijze getuigde schepen, die den inboorlingen eenig respect schijnen in te boezemen, derwaarts te varen.

[46] Het opmaken van een politiek verslag van dat landschap [*New Guinea*] aan den Gouverneur der Moluksche Eilanden opgedragen zijnde, zoo wordt hetgeen daaromtrent zou kunnen worden vermeld met stilzwijgen voorbijgegaan, ofschoon hetzelfde als tot den troon van Tidore behoorende een niet onbelangrijk deel dezer Residentie uitmaakt.

C. BOSSCHER: ALGEMEEN VERSLAG 1858³¹

[1-2] De administratieve verdeling van het grondgebied dezer residentie, heeft in dit jaar geen verandering ondergaan.

Waarschijnlijk is echter de kennis van een groot gedeelte van dat grond gebied - namelijk van het eiland Nieuw Guinea - belangrijk uitgebreid geworden, ten gevolge van de werkzaamheden der Commissie met een onderzoek van dat gedeelte onzer bezittingen belast. Die kennis is evenwel niet tot het gewestelijk bestuur gekomen, daar hetzelfde vreemd is gebleven aan alle bemoeienis dier commissie, zoowel als onkundig van de resultaten, die hare onderzoekingen hebben opgeleverd.

[33] Hoezeer over zee gedreven wordende, zou men den handel met Nieuw Guinea, Halmaheira, Soela en Bangaajij als binnenlandschen handel kunnen aanmerken, daar al die landschappen, onderhoorigheden van deze residentie zijn.

[Appendix] Verslag over de Civiel geneesk. Dienst van Ternate over het jaar 1858 [*by medical officer Rosman*].

de bevolking van het Eiland Ternate word onderscheiden in hetgedeelte dat onmiddellijk onder het Indisch gouvernement behoord en in een grooter gedeelte wat nog onder den Sulthan van Ternate sorteert.

de sterkte van het eerste gedeelte word bepaald op 1599 zielen, en bestaat uit Europeanen en daarmede gelijk gestelden, uit

Inlanders
Arabieren
Chinezen
Alfoeren en
Papoeër.

³¹ Ternate Residency Archive 161a (62 pp+ App).

Het Sultansgedeelte word geraamd op 6617 zielen een raming die slechts bij benadering is [...]

C. BOSSCHER: POLITIEK VERSLAG 1858³²

[29] Onder de heidenen op Nieuw Guinea zijn sedert eenige jaren twee zendeling werklieden van het gosnersche genootschap werkzaam. Tot nog toe echter zien zij slechts weinig vruchten van hunnen arbeid.

[33-34] Het leveren van een politiek Verslag over deze onderhoorigheid [*New Guinea*] van Tidore is aan den Gouverneur der Moluksche Eilanden opgedragen.

Waarschijnlijk zullen de werkzaamheden der Commissie, die in het afgelopen jaar eene zending derwaarts volbragt, veel licht over dit, tot dus verre nog weinig bekende landschap verspreiden.

Dit licht is echter niet tot den ondergeteekende gekomen, want - ofschoon een groot deel van Nieuw Guinea een onderhoorigheid van deze Residentie uitmaakt - is hem de kennis name van het door bedoelde Commissie uitgebrachte rapport tot nog toe onthouden.

* * *

³² Ternate Residency Archive 159a (34 pp + App).

C.J. BOSCH: ALGEMEEN VERSLAG 1859³³

[1] De kennis der vele vruchtbare eilanden welke tot deze Residentie behooren, laat veel te wenschen over.

Te Nieuw Guinea hebben evenwel in 1858 onderzoekingen plaats gehad, waarvan de uitkomsten dezerzijdsch onbekend zijn.

[Appendix] Verslag over de Civiel Geneeskundige dienst van Ternate van het jaar 1859 [by the medical officer].

De bevolking van het Eiland Ternate word onderscheiden in het Gedeelte dat onmiddelijk onder het Indisch Gouvernement behoord en in een grooter deel wat nog onder den Sultan van Ternate sorteert.

de sterkte van het Eerste Gedeelte word bepaald op 886 zielen en bestaat uit Europeanen Inlanders Arabieren Chinezen alfoeren en papoers.

het Sultans gedeelte word geraamd op 6538 zielen [...]

C.J. BOSCH: POLITIEK VERSLAG 1859³⁴

[15-16] Een der ingezetenen zal, met vergunning van het bestuur, eene onderneming op de Mapia eilanden daarstellen, ten doel hebbende, de fabriekatie van olie. Deze eilanden moeten volgens informatie een zeer groot getal vruchtdragende klapper boomen bezitten en zijn geheel onbewoond, zoodat dit product zonder iemand te schaden, door de ondernemers tot eigen voordeel kan worden gebezigd. Voor deze concessie heeft men met den Sulthan van Tidoré, tot wiens leen goederen ze behooren, een jaarlijksche pachtschat van f 300 bedongen. Een Engelschman, is aan het hoofd der zaak, daar heen gezonden, met een 50 tal inlanders van Ternaté.

[23-24] Sedert eenige jaren zijn twee zendeling werklieden te Nieuw Guinea werkzaam. Wat de uitkomsten van hun arbeid zijn, is niet bekend.

[26-27] Het blijkt uit het politiek verslag van 1858, dat het leveren van een politiek verslag over deze onderhoorigheid [*New Guinea*] der Residentie Ternaté aan den Gouverneur der Moluksche eilanden is opgedragen.

Bouwstoffen tot dusdanig verslag zijn hier ook niet voorhanden, waarom de ondergeteekende zich van dezen arbeid onthouden moet.

C.J. BOSCH: ALGEMEEN VERSLAG 1860³⁵

[Appendix] L³B Beknopt Overzicht van den Handel en Scheepvaart te Ternate

³³ Ternate Residency Archive 161b (55 pp + App).

³⁴ Ternate Residency Archive 159a (27 pp + App).

³⁵ Ternate Residency Archive 161b (61 pp + App).

gedurende het Jaar 1860 [by the harbour master] [...]

Alphabetische staat der gedurende het Jaar 1860 te Ternate ingevoerde [and exported] artikelen.

<u>[Import] van Nieuw Guinea Nederlandsche vlag</u>				
Karetten	Inl ^e	3,5 picols	f 3600.	"
Masooijbast	"	100 idem	" 2000.	"
Noten wilde.....	"	100 id ^e	" 1800.	"
Tripangs	"	145 id ^e	" 1450.	"
Vogels /Paradijs/	"	100 peece	" 50.	"
Parl' dameurschulpen	"	7 picols	" 200.	"
Sagoe meel	"	13500 pakken	" 3525.	"
				„ 12.625.

<u>[Export] Naar Nieuw Guinea Nederl^e vlag</u>				
Aardewerk & Porceleinen.....	{	Europ. 100 dozijnen	f 400.	"
		Chin ^e 49 pe ^s	" 12.	25
Lijnwaden & katoene goederen	{	europ. 5 kisten	" 3911.	"
		Chin ^e 2 id ^e	" 1400.	"
		Inl ^e 8 corgies	" 240.	"
Coralen		Chin ^e 3 picols	" 60.	"
Koperwerk		europ: 10 katjies	" 50.	"
Messen /Boslemmer/		" 1 vat	" 90.	"
Arak		Inl ^e 10 kelders	" 80.	"
Ijzerwerken		europ: 30 picols & 5 vatjes	" 1320.	"
				„ 7.563 25

C.J. BOSCH: POLITIEK VERSLAG 1860³⁶

[72-95] De hongri togten zijn reeds meer dan eene eeuw geleden aangemerkt als een geezel voor deze gewesten, het waren en zijn nog roof en moord togten, die geheele landen ontvolkt hebben.

Men wil dat de Mapia eilanden onder anderen, door het zenden daarheen van hongis door den vorigen Sulthan van Tidore geheel ontvolkt zijn geraakt.

Dit gaf de regering aanleiding om ter zake een onderzoek te gelasten en de aandacht van den tegenwoordigen Sulthan te vestigen op art. 10 van het tractaat van 27 mei 1824.^(*)

Bij het onderwerpelijk uitgebragt rapport, wordt wat Mapia betreft medegedeeld, dat de overleveringen omtrent het rooven en uit moorden der bevolking dezer eilanden zeer uit een loopt bij de inlanders wordt het tegengesproken, bij Europeanen daarentegen bevestigd. Het archief spreekt er niet

³⁶ Ternate Residency Archive 159a (178 pp+ App).

^(*) Missive 1^e Gouvernements Secretaris 7^e Januarij 1860 L'D^e geheim.

over. (**)

Maar de toestemming tot het doen van hongis, wordt zeer af gekeurd. Onder het bestuur van den Resident Tobias bleven de hongis verboden, doch zijn vervanger de resident Bosscher heeft dezelve weder in leven geroepen, om dat hij van gevoelen is, dat sedert ze hebben opgehouden de maat schappelijke toestand op Nieuw Guinea, niet verbeterd is, terwijl wij niet, naar zijn oordeel, het regt zouden hebben den Sulthan te beletten door met de hem ten dienste staande middelen gezag uit te oefenen over de eilanden waar van wij het bezit erkend en bevestigd hebben.

"Beletten wij dit vervolgt de Resident om dat er eigenaardige gebreken kleven aan de middelen die hij daartoe bezigd, dan behooren wij hem andere middelen aan de hand te geven, doch het eene belettende en het andere nalatende, berooven wij hem feitelijk van het gezag over en van zijne inkomsten van den landen."

Deze redenering gaat voorzeker niet op, wanneer het bewezen is, dat het heffen van schattingen en het uit oefenen van gezag altijd gepaard moet gaan met roof en moord.

Hier zou billijkheid en zelf regt, indien er regt bestond, aan humaniteit opgeofferd moeten worden. Geen argument kan het rooven, moorden en plunderen dat bij hongis togten plaats heeft billijken, hoezeer wij in strikten zin geen regt hebben om de hongis tochten bepaaldeijk te verbieden, wijl art. 10 van het tractaat van 1824, van geen verbod doch slechts van beperkende voorwaarden, van eene toestemming van het Gouvernement voor expeditien te zee of te land spreekt.

"Dan ook - lees ik - in de missive van 28 februarij; "Onze verhouding tot de drie Sulthans van dit gewest is mijns inziens, uit een economisch en politiek oogpunt beschouwd, geheel in ons nadeel. Immers de kosten zoo wel van het Europesche als inlandsche bestuur komen voor het eerste geheel, voor het laatste gedeeltelijk ten laste van het Gouvernement, zonder dat daarvoor eenig equivalent bestaat, terwijl de regering in politieken zin de schutsmann der vorsten is, met al de kwade kansen aan die positie eigen, zonder daaruit eenig direct voordeel te kunnen trekken."

Als een logisch gevolg zijner redeneringen gaf mijn voorganger ook toestemming tot het uitzenden van een hongis togt naar de Papoesche eilanden, maar, wat gebeurde?, er gebeurde dat men al ras te Mamarbo slaags geraakte met de daar gezeten bevolking, en volgens geruchten een echec leed; dat men, om dit goed te werken, aan verschillende negorijen boeten oplegde, en met ruim 100 gekaapte menschen te huis keerde, die tot slavernij werden gedoemd, en onder den vorst en zijne rijks grooten zijn verdeeld.

Het volk van Mamarbo wil nu niet met de zendelingen van Doreh, de eenige

(**) Missive Resident Ternaté aan den Gouverneur Generaal van 28e Februarij 1860 L^eF^e/geheim/.

Europeanen die zich in deze streken bevinden, in aanraking komen, en betoond zich vijandig aan alle tapas /zendelingen kluzenaars/ welke de partij der Tidorezen gekozen hebben, terwijl het volgens informatie reeds een rooftocht naar het eiland Mafoer heeft ondernomen, om zich op de Tidorezen te wreken. (***)

"En dit is de uitkomst der eerste hongi togt die sedert vele jaren gedaan is, in het wel zijn der bevolking, een expeditie die met toestemming van den Resident heeft plaats gehad en een geregelde moord- en roof partij is geweest."

"Het uitrusten van een hongi, zegt het rapport van 5 Junij 1860, is dan ook een last die zwaar op de bevolking drukt."

"Maar om zulks nu eenigzins te vergoeden, wordt aan den opvarenden der vloot veroorloofd, om slaven te maken om te rooven, of tegen onevenredige prijzen meester te worden van al wat tot hunne gade behoort."

"De zucht eigen aan vele volks stammen dezer eilanden om een zwervend leven te leiden, om zich te onttrekken aan landbouw en handel, wordt hier door ook niet weinig aangemoedigd en op gewekt, van een rustige, vreedzame bevolking, maakt men eindelijk eene zwervende, krijgshaftige die trek op buit, geene gelegenheid laat voorbij gaan, om zich aan zee en menschen roof schuldig te maken.

"Ik meen in mijne den hoofde genoemde missive /van 28 februarij 1860 L³F³/ te hebben doen uitkomen, hoedanig ik denk over de regten welke de Sulthan kan doen gelden op het uitzenden van hongivloten, tot inning van belastingen. Ik neem daarvan niets terug, en ben integendeel gesterkt in de opinie, dat deze togten de verderfelijkste gevolgen hebben voor land en volk; dat zij een vloek zijn voor deze streken en een smet voor het bestuur dat daaraan de hand leent."

Bij de toestemming tot de laatste hongi werd door mijn voorganger tevens aanbevolen om met zachtheid te werk te gaan, en nimmer geweld te bezigen, dan om geweld te keeren.

Maar aan de zaak zelve doet dit niets af, en tred ik alleenlijk ten strijd tegen de regeling, tegen het beginsel om belastingen door middel van gewapend volk te heffen, tegen den slaven handel en den roof van menschen, en tegen de gruwellen die altijd het gevolg zijn van hongi togten."

"Waarom kunnen de belastingen, staat nader, in de Tidoresche bezittingen niet op dezelfde wijze geheven worden, als die van de Ternatésche bezittingen? Voor zoo veel mij bekend is, worden van hier geene gewapende vaartuigen naar Tomori, Tomboekoe, Bangaai en de Soela eilanden gezonden tot het ontvangen van kosoebian; de inning heeft daar plaats door tusschenkomst van inlandsche ambtenaren onder den titel van oetoessan en worden de renten met vaartuigen welke op deze plaatsen te huis behooren, her waarts overgebracht."

De aanvoer van slaven is te Ternaté verboden, waarom zou de regering zulks

(***) Missive Resident van Ternaté aan den Gouverneur Generaal 5 Junij 1860 L⁴H /geheim/.

oogluikend van de zijde van Tidoré moeten of mogen toestaan, en waarom wordt te Ternaté belet, het geen te Tidoré veroorloofd is - onze tractaten zijn voor beide rijken eensluitende."

De slotsom dezer overwegingen bevat het voorstel, om te berusten in de laatste gedané hongi togt, en het verzoek, om het welmeenen der regering te mogen vernemen, ten aanzien van het geven der vereischte toe stemming tot het doen van soortgelijke togten, waartoe door den Sulthan van Tidoré al wederom aanzoek was gedaan.

Doch, bij het sluiten van dit verslag was ik hierop nog het antwoord wachtende.

Een tweede in 1860 onder den majoor van Hoorn naar Lalinta op Missool ondernomen hongi togt, heeft tot treurige resultaten geleid, ten gevolge waarvan de Sulthan van Tidoré verzocht om nogmaals een hongi daarheen te zenden tot bestraffing der bevolking dezer plaats, welk verzoek evenwel in advies is gehouden, en waaromtrent aan den Gouverneur der Molukken, het volgende werd berigt. (***)

"Is eene bestraffing van Lalinta volstrekt noodzakelijk, welke vraag ik uit gemis aan de noodige bescheiden niet dan opper vlakkelig beoordeelen kan, als dan komt het mij wenschelijk voor, dat zulks plaats grijpe met den alhier gestationeerden stoomer.

"Ik zal mij daarheen begeven, vergezeld van eenige invloed rijke hoofden van Tidoré de uitlevering der schuldigen aan de roof op Ceram vorderen, en bij weigering, de in verzet gekomen bevolking door kracht van wapens tot die uitlevering dwingen; zoo noodig zullen twee of drie korra korras bemand ieder met 50 personen van hier op sleep worden medegevoerd, ten einde met een detachement van ± 50 militairen aan onzen eisch tot gehoorzaamheid kracht bij te zetten."

Deze zaak zal langs dezen weg en wanneer met voortvarendheid gehandeld wordt, binnen de maand zijn beslecht, en naar ik gis, zonder veel bloedvergieten of groote kosten.

Maar ook betreffende deze kwestie was bij het sluiten van dit verslag, niets vernomen.

Onder de Ideen van bestuur behoord ook aangeetekend te worden, eene overeenkomst die tussen den Sulthan van Tidoré en den Heer M.D. van

(***) Missive Resident van Ternaté aan den Gouverneur der Molukken van 23 Junij 1860 L^oK.

Duivenbode koopman alhier is gesloten op den 3e Julij 1859 waarbij eene verklaring van den Resident is gevoegd, houdende dat dezelve in overleg met hem en met zijne voorkennis is aangegaan, terwijl hij daar aan uit een staatkundig en economisch oogpunt zijne volkomene goedkeuring hecht.

Die overeenkomst heeft ten doel de exploitatiën der Mapia of St Davids eilanden waarover bovengesproken is, en meer speciaal de bereiding van olie uit de vruchten der klapper boomen, die op die eilanden in zeer groot getal zouden groeijen.

Het Contract loopt voor een tijdvak van twintig jaren, aanvangende met 1^e Januarij 1860. De Contractant ter andere zijde zal jaarlijks een pacht betalen van 1/20 der netto opbrengst.

De Sulthan zal op Mapia een bezetting van 4-6 manschappen plaatsen onder een Serjetti, waarvan de kosten voor den ondernemer komen.

Voorts worden nog bepalingen van meer ondergeschikt belang vast gesteld, welke ter bekorting hier worden verzwegen.

De handelingen van den Resident ten deze zijn goedgekeurd bij het besluit van 7e Januarij 1860 L³C geheim, terwijl tevens onder anderen is bepaald, dat de Mapia of St Davids eilanden zullen worden opgenomen bij het besluit van 30e Julij 1848 L³V³, houdende eene omschrijving van het gebied van den Sulthan van Tidoré.

Aan zekeren C.C. de Crispignij een Engelschman die zegt in de exploitatie der Mapia een aandeel te hebben, is bij art.2 van het eerste besluit toegestaan zich voor vier maanden daar optehouden, zonder voorzien te zijn van eene acte van verblijf, zullende hij na verloop van dien tijd, nog langer op Mapia wenschende te verblijven, zich daartoe door tusschenkomst van het plaatselijk bestuur met overlegging der vereischte bescheiden, tot den Gouverneur Generaal moeten wenden.

Van deze beschikking is aan Crispignij kennis gegeven, en is hij reeds meermalen er aan herinnerd om het noodige te doen, ter erlanging der vereischte vergunning tot verblijf op Mapia, doch zijne stukken zijn nog niet onvangen, het geen welligt moet worden toegeschreven aan de zeldzame gemeenschap met deze eilanden.

Wat nu de vooruitzichten dezer onderneming betreft, ze zijn, naar dezerzijdsch oordeel niet gunstig gesteld:

1^e Om dat het aantal op de Mapia groeiende en vrucht gevende klapper boomen oneindig geringer is, dan men verwachtte.

2^e Om dat Mapia geen bevolking heeft, en het aan vele moeilijkheden onderhevig is, arbeiders daarheen te brengen.

3^e Om dat deze eilanden geen zoet of drinkwater bevatten.

4^e Om dat er geen goede ankerplaats gevonden wordt.

5^e Om dat ze eindelijk zoo ver verwijderd zijn, van de markt, dat het product

uit hoofde van het betrekkelijk groote transport, hoog in prijs zal stijgen, en alzoo weinig voordeel moet afwerpen.

[171] Betreffende de onderneming van Mapia is boven reeds een en ander gezegd, dat zij genoeg om aan te toonen, dat dezelve vermoedelijk niet aan de verwachting zal beantwoorden.

* * *

J. BLOK: ALGEMEEN VERSLAG 1861³⁷

[66-69] De gezondheids toestand der bevolking gedurende dit jaar liet veel te wenschen overig, van af November 1860 hebben de natuurlijke pokken zich bijna over de geheele Residentie uitgebreid, en vooral op die plaatsten waar de vaccine nog niet bestond of niet behoorlijk in werking was, werden een groot getal personen aangetast.

Hoeveel op Halmaheira en Nieuw Guinea aangetast en aan die ziekte bezweken zijn, is tot heden toe niet bekend geworden.

Het Eiland Ternate heeft betrekkelijk weinig geleden, zoo ver bekend is zijn slechts 109 personen aangetast, waarvan 29 zijn overleden, de aangetaste waren meestal Papoesche bedienden of Inlanders uit de meer afgelegene kampongs die zich aan de vaccine hadden weten te onttrekken.

Het laatste geval van pokken is in het laatst van November 1861 voorgekomen [...] Onder ultimo December waren de pokken nog heerschende op Halmaheirra, terwijl op Tidore nog twee personen aan die ziekte lijdende waren.

Van Nieuw Guinea zijn geene nadere berigten ingekomen.

[78] Bijna op alle plaatsten dezer Residentie hebben zich de natuurlijke pokken geopenbaard en zijn daaraan voor zoo verre de bekendheid strekt, overleden 772 zielen.

Insgelijks hebben zich de pokken nog op het grootste gedeelte van Halmaheirra en te Nieuw Guinea geopenbaard, waaromtrent echter nog nadere opgaven ontbreken [...]

[81-82] Naar Doreh (Nieuw Guinea) werd, op het berigt dat de pokken daar uitgebroken waren, en hevig woedden, en eenigen hun verlangen hadden te kennen gegeven om ingeënt te worden, in de maanden November en December aan de zendelingen Ottow en Geissler stof in glaasjes gezonden; omtrent de réussite is echter nog geene mededeeling ontvangen.

de invloed dier zendelingen op de bevolking doet echter het beste hoopen, eene vrees bestaat er slechts, en die is, dat de over teplanten stof uit glasplaatjes, dat zoo meenigmaal voorkomt, niet zal opkomen, en mitsdien onze pogingen, niet door onwil van het volk, maar wegens gebrek aan middelen om levende stof over te brengen mislukken zal; niets zal echter verzuimd worden om te trachten deze kunstbewerking aldaar ingevoerd te krijgen, en met elke derwaarts vertrekkende gelegenheid stof in glaasjes, of wel levende stof door inënting van opvarenden, worden gezonden.

³⁷ Ternate Residency Archive 161b (87 pp+ App).

J. BLOK: POLITIEK VERSLAG 1861³⁸

[50-54] Ten aanzien der Hongij togten door Z.H. den Sulthan van Tidore, waaromtrent bij missives van den Resident van Ternate dd^o 28 Februarij 1860 L^oF geheim en 5 Junij 1860 L^oH geheim, is gerapporteerd, opgenomen in het politiek Verslag over 1860, werd bij Gouvernements besluit dd^o 22 februarij 1861, L^oJ geheim, de volgende beschikking genomen.

a. Dat de Regering verlangt dat voortaan geene hongij togten, hetzij van wege de Sulthan van Ternate en Tidore, hetzij van wege eenige andere Vorst of staat in de Moluksche Eilanden eigener autoriteit meer zullen plaats hebben, en dat ook geene toestemming daartoe door hen zal worden verleend.

b. Dat wanneer onverhoopt mogt blijken, dat een hongij togt tot het doen gelden van het Gezag van een der bedoelde vorsten, onvermijdelijk noodzakelijk is, de toestemming welke de vorsten van het Nederlandsch Indisch Gouvernement behoeven, om zoodanige togt te kunnen ondernemen, aan den Gouverneur Generaal behoort te worden gevraagd, en zij door dezen niet zal worden verleend, dan nadat overtuigend is aangetoond, dat geene andere middelen tot handhaving of herstel van het Gezag, of tot invordering der verschuldigde belastingen door de voornoemde vorsten kunnen worden aangewend.

Bij het politiek verslag over 1860 werd onder Ideën van bestuur gewag gemaakt van eene overeenkomst die tusschen den Sulthan van Tidore en den Heer M.D. van Renesse van Duivenbode koopman alhier, op den 3^e Julij 1859 gesloten is, goedgekeurd bij Gouvernements besluit dd^o 7^e Januarij 1860 L^oG, ten doel hebbende, de exploitatie der Mapia en St Davids eilanden, edoch wordt omtrent de vooruitzichten dier onderneming geen gunstig oordeel geveld.

De uitkomst heeft bewezen dat het oordeel daaromtrent juist is geweest, als zijnde die onderneming geheel mislukt, en de daarbij genoemde Heer C.C. de Crispignij, die gezegd werd in de exploitatie dier Eilanden aandeel te hebben gehad, naar elders vertrokken.

[58-61] Ook omtrent de invoering der vaccine in het Rijk van Tidore klaagt mijnen voorganger, en zegt dat alle vroegere aangewende pogingen om de vaccine te Tidore intevoeren mislukt waren, ik heb weder alle redenen om omtrent de ijverige medewerking van Z.H. den Sulthan, met betrekking tot deze aangelegenheid bijzonder tevreden te zijn, uit eigen beweging, zonder provocatie van het bestuur, heeft hij menschen in de kunst van inenten laten onderrichten, en tijdelijke vaccinateurs daargesteld, zoodat die kunstbewerking in het rijk van Tidore zeer is toegenomen, zelfs strekt Z.H. zijne bemoeienis betrekkelijk deze aangelegenheid

³⁸ Ternate Residency Archive 159a (117 pp + App).

tot Nieuw Guinea uit, en heeft brieven aan de Hoofden aldaar gezonden, om bij welslagen der derwaarts gezonden stof, de vaccine zoo veel in hun vermogen is, bevorderlijk te zijn.

Bij art.2 van Gouvernements besluit dd^o 8^e November 1860 N^o17 wordt de Resident van Ternate aangeschreven om later te dienen van berigt, op welke plaatsen in de rijken van Tidore die kunstbewerking met goed gevolg kan worden ingevoerd, waaraan dan ook ter zijner tijd zal worden voldaan.

[105] Wat de onderneming van Mapia, behandeld bij Gouvernements besluit dd^o 7^e Januarij 1860 L^oG geheim betreft, en aan welker goede resultaten reeds bij het verslag over 1860 getwijfeld werd, en waaromtrent hiervoren werd gewag gemaakt, zoo heeft de uitkomst bewezen, dat het daaromtrent geuit gevoelen door mijn voorganger niet van grond ontbloomt is, immers is de onderneming geheel mislukt, en zullen de aldaar zijnde tot de onderneming behoort hebbende menschen, eerstdaags terugkeeren, waaromtrent door den ondernemer de Heer van Renesse van Duivenbode bereids het noodige is verrigt geworden, door de zending ter hunner afhaal van een vaartuig derw aarts.

[Appendix] Staat der Inlandsche hoofden, beambten en Geestelijken in het rijk van Tidore onder ultimo 1861 [see Appendix VIII]

J. BLOK: ALGEMEEN VERSLAG 1862³⁹

[34-35] De natuurlijke pokken die in het verleden jaar bijna de geheele residentie vooral echter die plaatsten geteisterd hebben waar de vaccine nog niet bestond of behoorlijk in werking was, en waarvan het laatste geval op het Eiland Ternate in September en op het Eiland Tidore in Januarij voorkwamen, bleven gedurende dat jaar nog heerschen op Halmaheirra en Nieuw Guinea.

Het juiste getal der aan die ziekte overledenen is niet bekend geworden, moet echter vrij aanzienlijk wezen vooral op Nieuw Guinea en daarbij behoorende Eilanden.

Door het invoeren der vaccine op Halmaheirra gelukte het eindelijk den voortgang der pokken Epidemie aldaar te stuiten. Op Nieuw Guinea was men minder gelukkig, herhaalde pogingen om de vaccine stof naar Doreh over te brengen mislukte.

J. BLOK: POLITIEK VERSLAG 1862⁴⁰

[29-33] Van den te Mansinam op [the] Oostkust van Nieuw Gui[nea] behoorende tot het rijk van [Tidore] gevestigden zendeling J.G. [Geisster] werdt berigt

³⁹ Ternate Residency Archive 161b (39 pp + App).

⁴⁰ Ternate Residency Archive 159a (66 pp + App; no page numbers).

ontvangen, van de door hem ondernomen togt teg[en] zeeroovers, welke die plaat[s *veront*]rust hebben, waarvan het [...] is geweest dat een door hem [...] man, weder is ontzet, en [...] eenig verlies afgetrokken wa [...] verzoekende, dat vermits het bij onderzoek gebleken was dat eenige der te Rahu en Wa te huis behorende Papoeërs, zich daaraan schuldig hadden gemaakt, en zij hun bedrijf in die wateren bij gemis van eenig oorlogs of ander kruisvaartuig ongestoord konden uitoefenen, en zij hoe langer hoe stoutmoediger werden, en het dus meer dan tijd werdt dat daaraan door tuchtiging zoo veel mogelijk paal en perk gesteld werdt, dat tot dat einde een Oorlogsvaartuig derwaarts mogt worden gezonden.

Reeds van vroege tijden wordt de zeeroof aldaar bijna ongestoord uitgeoefend, en geven zij zich aan de grootste wreedheden ten aanzien van schipbreukelingen over.

Het verzoek om een oorlogsvaartuig derwaarts te zenden, zoude mijns inziens instrijd zijn met het bepaalde bij art. 186 van Gouvernements besluit dd^e 28^e Junij 1861 N^o3, en zal dit aannemende, mitsdien daartoe van de Civiele te Amboina gestationeerde stoomer moeten gebruik gemaakt worden, te meer wijl het niet raadzaam wordt beschouwd om de tusschenkomst van den Sultan van Tidore interoepen, wijl zulks geen doel zoude treffen, en tot vroegere gepleegde gruweldaden, waardoor zich de Hongie togten deden kenmerken, en welke ingevolge Gouvernements last bij besluit dd^e 22^e februarij 1861 L^{AJ} geheim uitgevaardigd, zonder vooraf verkregen magtiging, verboden zijn, aanleiding geven.

Bij missive van den 21^e Julij jl. N^o635 werdt bereids den Gouverneur der Moluksche Eilanden het verzoek gedaan, om een stoomer tot het bezoeken van dat gedeelte van Nieuw Guinea wat onder dit gebied behoort, ter mijner beschikking te stellen, doch waaraan, uit hoofde dat vaartuig geene voldoende ruimte aanboord tot het laden van eene voldoende hoeveelheid kolen, niet konde worden voldaan, alvorens te Doreh een kolen depot daargesteld was, en mitsdien later werdt toegezegd.

Intusschen werdt de Gouverneur der Moluksche Eilanden (missive 10 september 1862 N^o797) van het vorenstaande mededeeling gedaan onder aanbieding van een afschrift van de van den Zendeling Geisler ontvangen brief, en verzocht om vermits ik mij niet gemagtigd achtte eigener autoriteit tot eene tuchtiging van Rahu en Wa overtegaan, mij ter zijner tijd wel van de noodige magtiging te voorzien, dan wel die te provoceeren om bij mijn aanwezen te Nieuw Guinea zoodanig te handelen als ik in het belang der zaak, en overeenkomstig de waardigheid van het Gouvernement zal vermeenen dienstig, en noodzakelijk te zijn.

P. VAN DER CRAB: ALGEMEEN VERSLAG 1863⁴¹

[19-20] Op Nieuw Guinea is de zendeling C.W. Ottow overleden; aan de zendingen H.D. van Hasselt, W. Otterspoor en T.F. Klaassen is toelating verleend tot uitoefening van hun dienstwerk op Nieuw Guinea; zij zijn den 29^{en} Maart daarheen vertrokken.

[24] Ook op Nieuw Guinea zijn ruim honderd personen gevaccineerd door den doctor djawa vaccinateur van Ternate die daarheen gezonden is om hulp te verlenen in eene uitgebrokene epidemie van koorts en dysenterie.

[Appendix] L³H Verslag over de civiele geneeskundige dienst van Ternate over het jaar 1863 [by medical officer Husemann].

[...] Tot de endemische ziekten die een groot gedeelte der bevolking aantasten, behooren hier vooral huidziekten en ontstaan meestal ten gevolge van groote onzindelijkheid, vooral bij Tidorezen die zich bijna nooit wasschen of baden; schurft is eene gewone ziekte van den inlander; de cascado-ziekte vindt men bij Ternatanen, Tidorezen en Papoeërs; ook de frambozenziekte (bobento) is hier zeer verspreid en tast niet alleen inlanders, maar ook Arabieren, Chinezen en zelfs Europeanen aan.

[Appendix] L³J Staat der vaccinatiën en revaccinatiën in de Residentie Ternate onder opzigt van den ondergeteekende. Van den 1^{en} Januarij tot en met den 31^{en} December 1863 [by vaccine inspector Husemann].

[...] Behalve in bovengenoemde 7 vaccinedistricten werd in het begin van dit jaar door den vaccinateur van Sahoe nog ingeënt op Ternataansch Halmaherra en werd in Maart van dit jaar door den hoofdvaccinateur doctor djawa Tsaafie de vaccine op Nieuw Guinea ingevoerd en door den zelven aldaar 119 personen ingeënt. Nadat nog eenigen tijd door de aldaar geplaatste zendingen geregeld ieder week was ingeënt konde de vaccine aldaar niet meer in stand worden gehouden uit gebrek aan sujetten ten gevolge van ontstane onlusten onder de Papoesche bevolking; er bestaat echter hoop dat nadat de rust hersteld is de vaccine al daar weer zal herleven.

P. VAN DER CRAB: POLITIEK VERSLAG 1863⁴²

[27-29] Hetgeen zeer zelden gebeurt, is nu weder voorgekomen, namelijk dat de geringe man zich beklaagt over handelingen van het vorsten bestuur [...]

Zoo ook is het vorstenbestuur verdacht hongie prauwen te hebben gezonden naar verschillende deelen van Nieuw Guinea met het doel belasting te heffen en

⁴¹ Ternate Residency Archive 161b (28 pp + App).

⁴² Ternate Residency Archive 159a (37 pp + App).

daartoe des noods geweld te gebruiken, zij zouden voorzien zijn van schriftelijke lastbrieven met het rijk zegel en bestemd wezen voor Misool, Salawatti, Oesbao en Bissel.

In eenen brief van den Sultan over deze zaak wordt beweerd dat deze vaartuigen zijn gezonden tot invordering van schulden, tot opsporing van lang afwezige onderdanen, en tot het afhalen eener nalatenschap; dit zijn slechts voorwendsels, daar anders wel zou zijn opgevolgd het gebruik om passen van den Resident voor zulke reizen te vragen.

[33-36] In de landen behorende tot het rijk van Tidore welke ver van den zetel van het bestuur zijn verwijderd, is weinig bestuur; het gezag der Inlandsche hoofden geldt slechts bij diegenen wier eigen belang daarmede overeenstemt, vooral op Nieuw Guinea is volslagen regering loosheid, zoodat de aldaar gevestigde Europesche zendelingen niet meer volkomen veilig waren, als zijnde zij bedreigd bij verwickelingen tusschen het volk van Doreh en het bergvolk.

Op eene reis welke de Resident in dit jaar naar Nieuw Guinea bragt zijn eenige maatregelen van bescherming genomen, en is door daden van gezag getoond dat het Nederlandsch Indisch Gouvernement of zoo als zij zeggen de compagnie, bestuur voert ook voor Nieuw Guinea.

Vermits echter aan den Sultan het regt van zelf bestuur is verzekerd over al de landen die tot zijn rijk behooren zoo zal die vorst verplicht moeten worden, ook over de ver afgelegene landen van zijn rijk bestuur te voeren; hongie tochten zijn daartoe niet noodig; even als het rijk van Ternate vertegenwoordigers heeft in de meest afgelegen deelen, zelfs op de Oostkust van Celebes kan ook Tidore beambten naar Nieuw Guinea zenden; het bestuur van Tidore heeft de vertogen deswege aangenomen, en gereedelijk voldaan aan den uitgedrukten wensch om te Doreh eene gewapende korra korra te stationeren en om de drie à vier maanden af te lossen; het hoofd van dit vaartuig zal namens den Sultan gezag uitoefenen en met zijne onderhoorigen de Europeanen beschermen, twisten en oorlogen, tusschen verschillende volkstammen tegen gaan, en de Gouvernements steenkool loods bewaken;

Wanneer van tijd tot tijd een stoomschip, en de Resident met een of meer Tidoresche prinses, te Nieuw Guinea verschijnt, dan zal vooreerst voldoende waarborg verkregen zijn.

P. VAN DER CRAB: ALGEMEEN VERSLAG 1864⁴³

[22-23] Van de vijf op Nieuw Guine[a] gevestigd zijnde zendelingen vertrokken in het afgeloop[en] jaar wegens ziekte naar Ternate, de H.H. Jaesrich, Klaassen en Otterspoor; laatstgenoemde is sedert tot herstel van gezondheid naar Nederland

⁴³ Ternate Residency Archive 161b (36 pp+ App).

teruggekeerd - de pogingen der zendelingen, om de bevolking aldaar tot het christendom te bekeeren, zijn tot nog toe onvruchtbaar gebleven.

[26] Voor den rijksraad te Tidore werden twee zaken behandeld, een van mishandeling en brutaliteit van eenen papoeer tegen een der op Doreh gevestigde zendelingen- de straf was bannissement voor negen jaren; de andere zaak was een diefstal door een Tidorees te Ternate gepleegd, en is gestraft met zes jaren bannissement, beide binnen het rijk van Tidore.

[Appendix] Verslag over de Civiele geneeskundige dienst van Ternate over het Jaar 1864 [by medical officer Husemann].

[...] Huidziekten komen vooral onder de inl. bevolking zeer dikwijls voor en zijn meestal het gevolg van de weinige zorg die hier door den Inlander op de cultuur der huid besteed wordt, vooral bij Tidorezen, die van wasschen en baden slechts bij uitzondering gebruik maken. Zeer verspreid is de schurft onder Inlanders en Arabieren, de cascadoziekte komt zeer dikwijls bij Tidorezen en Papoeërs, maar ook bij Ternatanen en Alfoeren voor. De frambozenziekte (Framboesia) hier onder den naam van bobento bekend is vooral op de eilanden Ternate, Tidore en Batjan zeer verspreid en moeilijk uit te roeijen, daar de bevolking bij deze ziekte niet gaarne van europeesche geneesmiddelen gebruik maakt.

[Appendix] Litt. E.E.E. Staat der vaccinatiën en revaccinatiën in de Residentie Ternate onder opzigt van den ondergeteekende. Van den 1^s Januarij tot en met den 31^s December 1864 [by vaccine inspector Husemann].

[...] Hoe is in het algemeen de voortgang der koepok-inenting?

Nadat sedert 1860 de vaccine op Tidore en Tidoreesch Halmaheira ingevoerd en in het verleden jaar tot Nieuw Guinea was uitgebreid en er hoop bestond ook op de Papoesche eilanden de vaccine in te voeren, was het echter niet mogelijk ten gevolge van ontstane onlusten onder de Papoesche bevolking de vaccine aldaar in stand te houden en heeft men ook gedurende dit jaar van het weer invoeren der vaccine op Nieuw Guinea moeten afzien.

P. VAN DER CRAB: POLITIEK VERSLAG 1864⁴⁴

[2-4] Aan de Sultans van Ternate, Tidore, en Batjan is ingevolge het besluit van 6de Maart 1864 N^o5 in den loop van dit jaar aanbeveling gedaan om het volksonderwijs krachtdadig te ondersteunen met de middelen onder hun bereik of ter hunner beschikking gesteld [...]

De Sultan van Tidore gaf over deze zaak bij brief van 15de September te kennen, dat hij, en al de rijks grooten en hoofden dank betuigen voor deze

⁴⁴ Ternate Residency Archive 159b (48 pp + App).

aanbeveling eener zoo nuttige aangelegenheid, maar dat zij zelve wel onderwijzers zullen zenden naar Halmahera, Gebeh, Papoea en andere landen.

[8-10] Eindelijk nog is in overweging genomen op welke wijze aan de, op Nieuw Guinea gevestigde zendelingen de noodige bescherming kan worden verleend tegen den euvelmoed der bevolking; de milde bedoelingen der Regeering, beschreven in de missive van den algemeenen Secretaris van 8^{em} februarij 1864 N^o278, zijn voor zoover zulks noodig was, met het rijksbestuur van Tidore besproken, en juist zou dezerzijds aan den Gouverneur der Moluccos de verlangde mededeelingen zijn gedaan, toen door aardbevingen op Nieuw Guinea eene groote verandering in den stand van zaken aldaar geboren werd; op dezen oogenblik zijn nog slechts twee der vijf zendelingen daar gebleven; van de drie andere is een naar Europa vertrokken om gezondheids redenen en twee zijn te Ternate wachtende op eene andere bestemming, of op gelegenheid tot terugkeer. Daar het zou kunnen gebeuren, dat de zending op Nieuw Guinea eerlang wordt opgeheven, of althans voor het grootste gedeelte ingetrokken, zoo is met de afdoening dezer zaak vertraagd, ter voorkoming van beschikkingen die misschien later zouden worden bevonden niet meer noodig te wezen.

[32-33] Onder de hoofden in dit rijk [of Tidore] hadden gedurende het jaar 1864 de volgende benoemingen plaats: een radja van Waigeo, een ngofamanjira van Diktobo, een kimelaha van Sinobe, een ngofamanjira van Roem, en een kimelaha van Dojado, Ismail.

[37-38] Voor zoover is bekend geworden, zijn gedurende 1864 geene hoofden gestraft noch in, noch buiten regten.

Alleen is nog voor den rijksraad aanhangig eene zaak tegen den kimelaha van Tongowajij; dit hoofd was met eene Korra Korra gestationeerd te Doreh (Nieuw Guinea) bij de zware aardbeving aldaar in Mei, heeft hij geweigerd hulp te geven aan de zendelingen aldaar en zijn station eigendunkelijk verlaten; na vijf maanden reis en verblijf op de tusschengelegen eilanden, is hij eerst in November te Tidore aangekomen.

Belooningen zijn van Gouvernementswege toegekend tot eene geldswaarde van f 250. aan den schrijver Hamdja en den luitenant Talaboedin die behulpzaam zijn geweest bij de oprigting van een steenkolen depôt te Doreh.

[44-45] Het rijkszegel is ook gedrukt op een brief onderteekend door den Secretaris van Tidore waarin de Sultan zich noemt vriend en vader van eenen Chinees en alle hoofden gelast om dezen met zijne volgelingen in hun handel te bevorderen, hunne goederen spoedig van de hand te zetten en paarlen, tripang, schildpad, paarlmoer en notenmuskaat te doen inkoopen; van dit curieuze stuk,

waarvan de weërge tot heden onbekend is, is een afschrift en vertaling hierbij overgelegd; de bedoelde Chinees, onlangs overleden, had het aan een zijner landgenooten overgedaan; deze verkoop en overdracht is echter door den resident verboden en de brief aangehouden.

Verder is nog vernomen dat niettegenstaande het verbod tegen hongitogten, de hoofden van Maar en Wardo op hongi geweest zijn naar Amberbaki, en dat ook van Ron een hongi is uitgegaan onder [*be*]vel van het hoofd Amb[er]; deze zaken worden nog [*onder*]zocht.

[46-47] Van de bezittingen van Tidore op andere eilanden valt alleen te vermelden Nieuw Guinea; het evangelisatie werk der Europeesche zendelingen aldaar heeft voorsnog geen resultaten en levert daarop ook weinig vooruitzigt. Eene hevige aardbeving vernielde grootendeels de woningen der zendelingen en doet de meeste hunner wenschen naar verhuizing naar een andere plaats waar de bevolking beter gezind is en de voornaamste levenszorgen minder drukkend zijn.

Tusschen Ternate en Nieuw Guinea is de gemeenschap met korra korra gedurende 1864 blijven bestaan; een zoodanig vaartuig is in Julij nabij Waigeo door de hooge zee stuk geslagen en gezonken; vijf opvarenden verloren daarij het leven.

[Appendix without title concerning a letter of recommendation from Tidore's Sultan for the New Guinea trader Tan TjianEng, see Appendix IX]

P. VAN DER CRAB: ALGEMEEN VERSLAG 1865⁴⁵

[Appendix] Jaarlijksch verslag over de civiele Geneeskundige Dienst te Ternate over 1865 [by medical officer Husemann].

De Residentie Ternate, een onderdeel van het Gouvernement der Moluksche Eilanden omvat, behalve de eilanden groep Halmaheira alsnog de Soela eilanden, de Bangaaische bezittingen en Tomboekoe op Celebes en een gedeelte van Nieuw Guinea of Papoea met de nabijliggende eilanden. Van dit uitgestrekt gebied is slechts een klein gedeelte Gouvernements grondgebied, en wel van het eiland Ternate de hoofdplaats Ternate met het Fort Oranje en de 2 kleine thans onbeziute Forten Kajoe merah en Fort Terlokko, van het eiland Batjan de christen kampong met het Fort Barneveld en van Halmaheira het Fort te Dodinga. Het overige gedeelte van het eiland Ternate, de helft van Halmaheira, de eilanden: Hierie, Makian, Motie, Kajoa, enz.; de Soela eilanden, de Bangaaische bezittingen en Tomboekoe op Celebes behooren tot het gebied van den Sulthan van Ternate, het eiland Tidore, de helft van Halmaheira de eilanden Maitara of Noorwegen, Mare, Gebe, Waigeo, Salawattie, Batantai, Misowel enz: en een gedeelte van Nieuw-

⁴⁵ Ternate Residency Archive 162b (20 pp + App).

Guinea tot het gebied van den Sulthan van Tidore terwijl het eiland Batjan met de onbewoonde Obi eilanden onder het gebied van den Sulthan van Batjan sorteeren, zijnde alle 3 genoemde vorsten vasallen van het Nederlandsch Indisch Gouvernement.

[...] Op Ternate, waar de bodem van de zee of aan bijna overal dadelijk merkbaar rijst, en waar men geene uitgestrekte lage vlakten vindt, moeten moerassen natuurlijk zeldzaam zijn; wij vinden dan ook slechts aan een paar plaatsen onder anderen op Talangame en Gambesie, die bij vloed gedeeltelijk door zeewater overstroomd worden, het kustland meer of min moerassig, echter slechts er zeer geringe uitgestrektheid; daarentegen vinden wij op Halmaheira aan de rivier mondingen meer uitgebreide moerassen, evenzoo op Batjan, vooral echter op het eiland Salawatti en de kust van Nieuw Guinea. Deze lage moerassige gronden zijn meestal met sago bosschen bedekt.

[...] Met uitzondering der Gouvernement bevolking, die uit verscheidene rassen en dien vermengingen onder elkaar ontstaan is, behoort de bevolking der Residentie Ternate geheel tot het maleische ras en bestaat uit 3 weer van elkander verschillende volkstammen. De eigenlijke Ternataan, Tidorees en de bewoner van het eiland Batjan is van middelbare lengte, van ligt tot donkerbruine huidkleur, heeft regt zwart hoofdhaar, dat door de mannen kort afgesneden, gedragen wordt, de Alfoer van Halmaheira daarentegen is van grooten krachtigen lichaambouw met zeer ontwikkeld been- en spinstelsel en heeft insgelijks regt zwart hoofdhaar, dat door mannen en vrouwen lang en niet kort afgesneden gedragen wordt, terwijl de kleine zwak geboude en gespierde Papoeer, bewoner van Nieuw Guinea en omliggende eilanden, met kort kroesig hoofdhaar en van donkerbruine huidkleur door velen beschouwd wordt te behooren tot een bijzonder het papoesche menschenras.

[...] Vergelijkt men den krachtig gebouwden Alfoer van Galela met den Ternataan en Tidorees of met den bijna uitsluitend plantenvoedsel gebruikenden Papoeer zoo is de gunstige invloed van ruim dierlijk voedsel zeer in het oog loopend, en in verband met het verblijf in ruime luchtige en zindelijke woningen de voornaamste reden van de physische meerderheid van den Alfoer boven den Ternataan Tidorees en Papoeer.

[...] Met uitzondering der Gouvernements bevolking, bij wie de godsdienst naar gelang der rassen verschilt, belijden de Ternataanen, Tidorezen en de Bewoners van Batjan de mohamedaansche godsdienst en slechts de Alfoeren en Papoeërs zijn nog heidenen.

[...] Enkele moerassige plaatsen van Halmaheira, Batjan, Salawatti en Nieuw Guinea leveren veel sago en is het sagokloppen voor vele bewoners dezer streken eene voorname bron van bestaan [...]

[Appendix] Staat der vaccinatien en revaccinatiën in de Residentie Ternate. Van den 1 Januarij tot en met den 31 December 1865 [by vaccine inspector Husemann]. [...] In 1863 had men de vaccine op Doreh in Nieuw Guinea ingevoerd en werd des tijds door der zendelingen aldaar geregeld ingeent. Dit was echter slechts van korten duur en konde de vaccine wegens aldaar onder de bevolking eerstane onlusten niet in stand gehouden worden. In 1864 werd Doreh door eene aardbeving geteisterd en Papoea door alle zendelingen tot op één na verlaten. Thans zijn weer nieuwe zendelingen voor Doreh op Ternate aangekomen en bestaat er hoop dat de vaccine aldaar weer zal herleven.

P. VAN DER CRAB: POLITIEK VERSLAG 1865⁴⁶

[9] In dit rijk [of Tidore] hadden gedurende het afgelopen jaar onder de hoofden weinig mutatiën plaats; tot radja van Waigeo werd een van daar gekozen hoofd benoemd ter vervulling van vacature ontstaan door het overlijden van den ten vorigen jare benoemden radja, die op reis naar zijne negorij verdrongen is [...]

[10] [...] belooningen zijn gegeven van f 120. aan luitenant Abdul Djalal en aan luitenant Hadie voor het met ijver volbrengen eener commissie naar Nieuw Guinea, en het behulpzaam wezen der zendelingen aldaar.

[29-32] In de landen tot het rijk van Tidore behoorende, deed de druk der regering zich minder gevoelen; de hoofden kwamen niet dan strikt noodig naar de hoofdplaats des rijks; zendingen van uit Tidore werden naar nabijgelegen plaatsen enkele malen volbragt, doch het verzoek des Sultans om een vaartuig naar Nieuw Guinea te zenden tot invordering van belasting is niet ingewilligd, omdat al werde van Tidore één prauw gezonden die toch op alle tussch[en] gelegen plaatsen van af Peta[ni], Gebeh enz: zich ouder gewoon[te] door meerdere zou doen vergeze[[len] en van lieverlede een hongivlo[oot] gevormd zijn; op grond van [het] in 1861 uitgevaardigd verbod [te]gen die hongitogten en omda[t] het niet strikt noodig is gesch[...] kon de vergunning gevoegelijk [ge]weigerd worden. Later is ook gebleken, dat die zending nie[t] noodig was daar in Decem[ber] de hoofden van Doreh en Mansinam met hunne [be]lasting naar Tidore geko[men] zijn.

Intusschen is omstreeks [...] een vaartuig naar Salawa[ti] en verder gezonden om tw[ee] prinsen danoe Laksama[...] en danoe Alimoedin op [te] vatten; deze zouden volgens [be]rigten op eigen autoriteit r[on]d[varen] en namens den Sulta[n]

⁴⁶ Ternate Residency Archive 159b (20 pp + App).

oproeping van hoofden doen [*be*]belasting vorderen en daden v[*an*] gezag uitoefenen.

De evangelisatie op Doreh en Mansinam heeft tot heden weinig vruchten voor de zendelingen opgeleverd en geeft ook niet veel hoop op resultaat; een der zendelingen J.W.G. Jaesrich heeft zijn verblijf aldaar opgeheven en verwisseld met de Aroe eilanden; daarentegen heeft de Utrechtsche zendingsvereniging de zendelingen en werklieden H. Dijkens, J. Kamps, F. Mosche, K. Beijer en R. Beijer, naar Doreh gezonden tot versterking, alwaar dus met de zendelingen van Hasselt en Geisler een tamelijk groot aantal Europeanen zich ophoudt, van Gouvernements wege is blijk van ondersteuning gegeven door toekenning van vrijen overtocht aan die nieuwelingen en door de kostelooze verstrekking van schoolboeken en andere leermiddelen voor de school te Manaswari.

Door gebrek aan geschikte transportmiddelen, is de voorgeschreve jaarlijksche reis van den Resident van Ternate naar Nieuw Guinea in 1865 niet volbragt kunnen worden.

* * *

C.A.O. VAN CATTENBURCH (SECRETARIS): ALGEMEEN VERSLAG 1866⁴⁷

[16] Het zendelingspersoneel werd vermeerderd met de Bode, die op bekomen vergunning zich met van Dijken en Klaassen te Galela heeft gevestigd en met Mossche, Kamps en twee gebroeders Beijer, die naar Nieuw Guinea gingen.

C.A.O. VAN CATTENBURCH (SECRETARIS): POLITIEK VERSLAG 1866⁴⁸

[12] Bijzondere belooningen zijn alleen nodig geoordeeld voor den luitenant Hadje bij besluit van den 1sten Junij 1866 N^o35, ter zake van bewezen hulp aan de zendelingen op Nieuw Guinea tijdens de aldaar in Mei 1864 plaats gehad hebbende aard- en zeebeving.

[16-19] Eenige van Nieuw Guinea ontvangen onrustige tijdingen deden den Resident besluiten tot eene reis derwaarts.

Den 11^{en} October werd die reis per stoomschip „Suriname” ondernomen en de Resident vergezeld van den Tidoreschen kapitein laut Achmad en luitenant Rode. Volgens uitgebragt verslag dezer reis is de toestand op Nieuw Guinea vrij bevredigend en zijn de berigten van roof- en strooptogten zeer overdreven. De togt overigens naar Nieuw Guinea, de schijfschiet oefeningen aan boord van het stoomschip „Suriname” en in sloepen; de minzame behandeling waarmede de aldaar gevestigde zendelingen bejegend werden, zoowel door den Resident als door de Officieren van het stoomschip en die het oog van den inlander niet is ontgaan heeft weder zooals altijd goeden in druk bij de bevolking daar te weeg gebragt. Hoewel voortdurend door den eenen volkstem tegen den anderen roof- en strooptochten worden ondernomen, hetzij uit wraak zucht of om voor aangedaan of vermeend leid vergoeding te erlangen zoo moet echter aan den zin dier hoogklinkende woorden geen al te groote uitgebreidheid worden gegeven; althans gedurende de 12 jaren dat de dier plaatse steeds zendelingen zijn gevestigd is hun niet het minste leid van wege de bevolking en hunne zoogeaamde strooptogten overkomen. Een jaarlijksche verschijning van een stoomschip in deze gewesten zal voldoende zijn om de veiligheid der aldaar gevestigde zendelingen te waarborgen.

Behalve de zendeling Geissler en de hersteld teruggekeerde zendeling van Hasselt, vestigden zich op Nieuw Guinea na bekomen vergunning de zendelingen Mossche, twee gebroeders R. en K. Beijer en Kamps.

Bij het laatste bezoek van den Resident op Nieuw Guinea werden klagten ingebragt tegen de ruwheid en onbescheidenheid van R. Beijer, hetgeen niet tot goed voorbeeld voor den inlander daar kan strekken en waaromtrent hij dan ook ernstig is onderhouden geworden, terwijl voorloopig maatregelen zijn genomen door hem te verbieden zich met zijn broeder K. Beijer met wien hij in onmin

⁴⁷ Ternate Residency Archive 162b (24 pp + App).

⁴⁸ Ternate Residency Archive 159b (23 pp + App).

schijnt te leven te Jaor te vestigen in afwachting van nadere bevelen van zijn
genootschapsbestuur.

* * *

M.H.W. NIEUWENHUIJS: ALGEMEEN VERSLAG 1867⁴⁹

[11] De grootste invoer geschiedt van Java, Macassar, Menado, Nieuw Guinea en Manilla.

[13-14] Het zendelingspersoneel werd vermeerderd met M. Been die bestemd is voor Galela en met N. Rinooi en W.H. Woelders voor den post op Nieuw Guinea. Over deze personen is handelende de missive van den 26^{en} November 1867 N^o893 en daarbij voorgesteld de gevraagde akte van toelating bedoeld bij art:123 van het regeringsreglement slechts voorloopig te verlenen.

Resultaten van het zendingswerk zijn nog niet te vermelden.

M.H.W. NIEUWENHUIJS: POLITIEK VERSLAG 1867⁵⁰

[34-35] Van het zendingswerk op Nieuw Guinea zijn weder geene resultaten te vermelden en worden ook voor de toekomst niet verwacht. Ook voor dezen post arriveerden hier tegelijk met den zendeling Been de zendelingen Rinooi en Woelders en echtgenoot benevens een jufvrouw Cambier verloofde van den zendeling werkman R. Beijer. Zij wachten op gelegenheid om hunne reis derwaarts te aanvaarden en hun verzoek tot toelating is mede behandeld bij de boven genoemde missive 26^{en} vember 1867.

Betreffende strooptochten en onlusten der bevolking werd alleen ontvangen het berigt aangeboden bij missive van 5 Julij 1867 N^o36 en hetwelk ten gevolge heeft gehad gouvernements besluit dd^o 9 October daaraan volgende N^o21.

Z.M. Stoomschip „Suriname” wordt nu eerstdaags verwacht om de reis derwaarts te doen.

M.H.W. NIEUWENHUIJS: ALGEMEEN VERSLAG 1868⁵¹

[14] De grootste invoeren hebben steeds plaats van Makassar, Java, Menado, Nieuw Guinea, Sangier eilanden en Manilla [...]

[17] Het zendeling personeel ondervond een verlies door het afsterven van den zendeling werkman Mossche en daarmee het zending werk een gevoeligen slag.

Hieromtrent is uitvoerig gerapporteerd in het politiek verslag.

M.H.W. NIEUWENHUIJS: POLITIEK VERSLAG 1868⁵²

[32-35] Het zendingswerk op Nieuw Guinea blijft niettegenstaande het personeel aldaar werd vermeerderd met de zendelingen Rinooi en Woelders in denzelfden

⁴⁹ Ternate Residency Archive 162b (21 pp + App).

⁵⁰ Ternate Residency Archive 159b (40 pp + App).

⁵¹ Ternate Residency Archive 162b (25 pp + App).

⁵² Ternate Residency Archive 159b (37 pp, no page numbers).

kindschen staat en zal er wel steeds in blijven.

De toestand van dezen post en de werkkring van het personeel zijn door ondertekenaar op zijn reis derwaarts in Maart 1868 nauwkeurig opgenomen en de resultaten zijn uitvoerig beschreven in het rapport van 29 Maart 1868 N^o223.

Gedurende het afgelopen jaar hebbende sedert zoo vele jaren aangewende pogingen om de christelijke godsdienst ook op Nieuw Guinea ingang te doen vinden een gevoeligen slag geleden door het afsterven van den zendeling Mossche.

Deze was bijzonder geschikt voor de zaak die hij voorstond en had hij mogen blijven werken dan zoude hij ook zeer waarschijnlijk in betrekkelijk korten tijd vruchten van zijn arbeid hebben mogen zien. In zijn zoo even bedoelde rapport heeft de ondergeteekende breedvoerig over het werk van Mossche op het eiland Meoswaar gesproken.

In den aanvang van het afgelopen jaar moet er volgens verkregen berigten van een der gewezen opvarenden benevens uit Nieuw Guinea ontvangen brieven van den zendeling Geissler, een Bremer brik „Mina” kapitein Muller, bij de Oost Papoea zijn gestrand en de schipbreukelingen door de inwoners van alles beroofd en als slaven behandeld.

Later zijn bij gedeelten door verschillende hande laren van Ternate die schip breukelingen vrijgekocht terwijl de kapitein met zijn vrouw en drie matrozen zich waarschijnlijk zullen hebben gered op een toen in 't zigt zijnde schip.

Hierover is handelende de dezerzijdsche missive van 21^{en} September 1868 N^o627.

Overigens werden ook weder de gewone tijdingen ontvangen van plaats gehad hebbende roof- en strooptogten in die zoo uitgestrekte en woeste streken die wel niet zonder een geheele reorganisatie en direct bestuur zullen kunnen worden tegengegaan.

* * *

D. BOES LUTJENS: ALGEMEEN VERSLAG 1869⁵³

[18-19] De grootste invoeren hebben plaats van Macassar, Java, Amboina, Menado, Gorontalo, de Sangir-eilanden, Nieuw-Guinea, Manilla en de Soela-eilanden en bestaan het meest uit lijnwaden, roodkatoen en rijst.

Het meeste werd aangebragt door schepen varende onder Nederlandsche vlag.

De uitvoeren hadden het meest plaats naar Java, Macassar, Amboina, Menado, Gorontalo, de bogt van Tomini, de Sangir-eilanden, Nieuw Guinea en Manilla en bestonden ook grootendeels uit lijnwaden en inheemsche voortbrengselen en geschieden ook meestal met schepen varende onder Nederlandsche vlag.

[22-23] De toestand van de gemeente op Batjan is aller bedroevendst daar zij zoo goed als geheel verstoken is van herderlijke leiding. Van terzijde is bekend dat pogingen in 't werk gesteld zijn om daar te plaatsten een der zendelingen van het Utrechtsche zending-genootschap die bestemd is voor Nieuw Guinea.

Over het zendeling personeel en het zending werk zoowel op Galela /Ternaatsch Halmaheira/ als op Nieuw-Guinea is gerapporteerd in het politiek verslag.

D. BOES LUTJENS: POLITIEK VERSLAG 1869⁵⁴

[14-17] Bij rapport van den 21sten October. j.l. N^o584 werd voldaan aan de aanschrijving van den Directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid van 22 December 1868 N^o8535; waarbij om consideratien en advies werd verzocht omtrent den inhoud van een rekest gerigt aan Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal door het bestuur der Utrechtsche zendingsvereeningen strekkende om de beschikbaarstelling te erlangen van twee kruisbooten voor een geregelde communicatie tusschen Ternate en Nieuw-Guinea in het belang der aldaar gevestigde zendelingen. en werd daarop en résumé geadviseerd tot kennis geving aan de Utrechtsche Zending vereeniging dat de in haar adres van 21 October 1868 opgesomde bezwaren niet zoo geheel juist zijn bevonden;

dat de mindere doelmatigheid van de door haar gevraagde middelen tot verbetering der communicatie van Ternate met Nieuw-Guinea, de aanwending daarvan doet ontraden -

doch dat het vooruitzicht bestaat, dat Nieuw Guinea en daarmede ook de plaatsen van vestiging harer afgevaardigden, binnen kort een paar keer in het jaar van uit Ternate bezocht zal worden door een stoomschip.

Dit vooruitzicht grondt zich op het dezerzijdsche voorstel aan den schout bij nacht Komman dant der Zeemagt en chef van het departement der marine in Nederlandsch-Indie van 16 October j.l. N^o572 waarbij in het breede is getracht aan

⁵³ Ternate Residency Archive 162b (34 pp + App).

⁵⁴ Ternate Residency Archive 159b (37 pp).

te tonen de dringende behoefte die er bestaat aan de beschikking over een stoomschip, uitsluitend voor deze residentie bestemd, op grond waarvan dan ook de medewerking van dien vlagofficier is ingeroepen te dien effecde dat voor de dienst in de residentie Ternate ter beschikking van den Resident aldaar, bestemd worde een stoomvaartuig van de gouvernements marine; - in welk geval, voor zoo veel dat gewest aangaat, buiten werking kan worden gesteld de beschikking, vervat in het besluit van 28 Junij 1861 N^o3, gewijzigd bij dat van 27 Julij daaraanvolgende N^o27; die voor deze residentie is gebleken niet meer aan de behoefte te voldoen.

[35-37] Het zendingswerk op Nieuw Guinea is door onderteekenaar van dit verslag nog niet persoonlijk kunnen worden nagegaan. Volgens berigten echter moet het nog in denzelfden kindschen staat van weleer verkeerren. Het heeft een grooten steun verloren aan den zendeling Geissler, die na een volhardenden arbeid van ettelijke jaren in dat ongestvrije land, heeft moeten besluiten tot terugkeer naar de vaderlandsche dreven, ten einde herstel te zoeken voor zijne geschokte gezondheid. Hij verzekerde echter, te willen trachten zijn arbeid te hervatten.

Van roof- en strooptogten aldaar werd echter niets vernomen.

Ten gevolge van het niet beschikbaar stellen van een stoomvaartuig tot een reis naar Nieuw-Guinea gedurende het jaar 1869 is ook geen gevolg gegeven kunnen worden aan de besluiten van 28 Junij 1861 N^o3 en 27 Julij daaraanvolgende N^o27.

* * *

F. SCHENCK: ALGEMEEN VERSLAG 1870⁵⁵

[23-24] De grootste invoeren hebben plaats van Macassar, Java, Amboina, Menado, Gorontalo, de Sangir-eilanden Nieuw Guinea en Manilla en bestaan grootendeels uit lijnwaden, roodkatoen en rijst.

Het meeste werd aangebragt door schepen varende onder Nederlandsche vlag.

Naar dezelfde plaatsen en met dezelfde schepen hadden ook de uitvoeren van inheemsche voortbrengselen plaats.

[27-29] De toestand van de eeredienst op Batjan is meer dan treurig.

De eenige herderlijke leiding die een gemeente van 258 zielen dáár heeft berust bij den schoolmeester soms en ook weder bij den sergeant Laboeha.

Die toestand gaat hand aan hand met dien van het bestuur in dat land.

Pogingen in 't werk gesteld van de zijde van den kerkenraad en vooral van den voorzitter die tevens honorair lid uitmaakt van het bestuur der Utrechtsche zending vereeniging om den voor Nieuw-Guinea bestemden zendeling leeraar van Hasselt die voor het oogenblik tot herstel van gezondheid nog ter hoofd plaats Ternate is, voor Batjan als leidsman in de godsdienst aan te wijzen, leden totaal schipbreuk op de niets ontziende vasthoudendheid van het Hoofdbestuur in Utrecht om van Hasselt op Nieuw Guinea te houden niettegenstaande een geneeskundig certificaat zijn terugkeer derwaarts als zeer gevaarlijk voor 's mans gezondheid constateerde en het Bestuur hiermede in wetenschap was gesteld terwijl buitendien in Nieuw Guinea althans tot nu toe geen nut gesticht wordt, 't geen met Batjan wel het geval zou zijn. Het ultimatum dan ook door het Bestuur gesteld of terugkeer naar Nieuw Guinea of ontslag uit zijn betrekking dat gepaard zou moeten gaan met de terugbetaling van alle door het Bestuur voor zijn overzending gemaakte kosten, waartoe hij zich niet in staat gevoelt, deed van Hasselt besluiten terug te keeren en staat hij nu op het punt daarheen te trekken.

Over het overige zende ling personeel en het zendingswerk op Galela /Ternaatsch Halmaheira/ en op Nieuw Guinea is gerapporteerd in het politiek verslag.

F. SCHENCK: POLITIEK VERSLAG 1870⁵⁶

[14-17] In den aanvang van het afgelopen jaar werd naar aanleiding van de zeer geheime missive van den Gouvernements Secretaris van den 3^{den} December 1869 N^o36 dezerzijds gerapporteerd omtrent het verblijf van drie Italiaansche jagers op Batjan dat gevolgd werd door de dezerzijdsche geheime missive van 3^e Julij 1870 L^J waarbij het aan de heeren Cerruti en de Lenna op Nieuw Guinea te Birah overkomene aan de Regering werd medegedeeld. Op dit schrijven werd aan den

⁵⁵ Ternate Residency Archive 162b (46 pp + App).

⁵⁶ Ternate Residency Archive 159b (68 pp + App).

Resident opgedragen bij geheime missive van 4 October 1870 L^T2 om bij den Sultan van Tidore aan te dringen op een behoorlijke voorziening met betrekking tot het met die Heeren voorgevallene onder mededeeling dat de Regering genegen is om hem zoo noodig daarin met een oorlogs vaartuig behulpzaam te zijn.

Aan dien last is op den 15^e November jl voldaan bij gelegenheid van de bespreking met den Sultan van Tidore van het met Z.H. te sluiten contract.

Toen aan den Sultan afgevraagd werd wat door hem ter zake reeds verrigt was of nog gedaan zal worden antwoordde Z.H. dat hij nog niets had gedaan en ook geen raad wist wat te doen daar Z.H. geen middel zag om met kracht te handelen, dewijl de zoogenaamde hongitogten, die in vroeger tijd bij dergelijke gelegenheden afdoende werkten, thans verboden zijn.

Van bestuurswege werd de Z.H. voorgesteld om alvorens tot andere maatregelen over te gaan een zijner rijks grooten, behoorlijk gevolmachtigd, af te zenden naar den Radja van Salawatti, onder wiens gezag het landschap Birah sorteert, en van dezen de uitlevering der schuldigen en van het geroofde goed te vorderen, sub poene van strengere maatregelen. Met dit voorstel vereenigde zich Z.H. geheel en al en beloofde zoo spoedig doenlijk hieraan gevolg te geven. Van den uitslag dier zending wordt thans nog het bericht van Z.H. ingewacht. Van dit een en ander is gerapporteerd bij de dezerzijdsche geheime missive van den 22sten November 1870 L³Q.

[21-22] De rust bleef in het afgelopen jaar over 't algemeen in deze residentie ongestoord, althans zoo men het geïsoleerde feit voorgevallen in de negorij Birah op de zuidkust van Nieuw-Guinea aan den Mac Cluer's golf gelegen met de heeren Cerruti en de Lenna niet onder de rustversturende feiten wil gerekend hebben.

[41-42] De mutatie onder de hoofden van dit Rijk [of Tidore] bestonden uit:

1^e de benoeming van den Radja Moeda Tamiroen tot Radja van Misowal ter vervanging van den wegens onverschilligheid in zijn bestuur, ontslagen Radja Moesa [...]

[47-65] Over het zendingwerk en zijn resultaten op Nieuw-Guinea kan de verslaggever slechts opteekenen wat hem uit de rapporten zijner voorgangers is bekend geworden dewijl hij zelf nog niet in de gelegenheid is geweest die persoonlijk na te gaan.

Het laatste bezoek aan Nieuw-Guinea werd door den Resident D. Boes Lutjens gebragt in de maand Junij 1870 door middel van het te Amboina gestationeerde gouvernements stoomschip Telegraaf; zijn rapport van 19 Julij 1870 N^o498 luidt in extract als volgt:

Den 15^e Junij liet de Telegraaf bij het aanbreken van den dag ter reede van Doreh het noordwestelijkste punt der groote Geelvinksbaai het anker vallen.

Al zeer spoedig vervoegde zich aanboord de zendeling werkmán Carl Beijer die bevredigende tijdingen bragt. Deze Beijer bedient den zendelingpost Doreh en gelijk tijdig ook Mansinam welke laatste door de afwezigheid naar Europa van den zendeling Geissler tijdelijk vacant is.

Doreh is een onaanzienlijk klein plaatsje alwaar men zich te nauwer nood kan bewegen, men vindt er drie of vier zoogenaamde negorijen die eigenlijk uit niets anders bestaan als een paar op palen in zee gebouwde huizen in elk waarvan zich meerdere gezinnen ophouden. Al zeer spoedig stuit men achter Doreh op genoegzaam ondoordringbaar woud.

Mansinam een eiland tegenover Doreh, op een half uur roeijens afstand, ziet er vriendelijker en ook meer welvarend uit. Er staat een kerkje dat goed onderhouden is, en een schoone kudde runderen, oorspronkelijk van Ternate en aan Geissler toebehoorende, levert het bewijs dat deze zendeling zijn roeping onder de heidenen ook in praktischen zin heeft opgevat.

Den dag na de aankomst op Doreh werd met de sloep een togkje volbragt naar het vier uren verder op den vasten wal gelegen Andaij, de vestiging van den zendeling W.H. Woelders.

Ook deze was welgemoed en verklaarde op Andaij, de plaats door hem zelf gekozen, zeer naar wensch te zijn. Hij en zijn vrouw schenen beide takt te hebben om met den Papoeër om te gaan en werd er in hunne omgeving ook wel eenig spoor van toenadering bespeurd; eenige weinige kinderen komen nu en dan tot hen om eenig onderrigt te bekomen. De wijze hoe zal hieronder worden besproken.

Nadat met Beijer en Woelders overeengekomen was dat zij den volgenden dag het gezelschap op de verdere reis naar Meoswaar zouden vergezellen om hunne kollegas Rinnooij en Kamps /de laatstgenoemde even als Beijer zendeling werkmán/ te bezoeken, - een voorstel dat gretig werd aangenomen omdat ze reeds sedert geruimen tijd zonder tijding van Meoswar waren; werd in den avond van dien dag de terugtogt naar Doreh ondernomen alwaar het vertrek naar het genoemde eiland werd bepaald tegen drie uur in den voormiddag van den 17 Junij.

Aan dit voornemen werd gevolg gegeven en tegen drie uur in den achtermiddag verwittigde de Telegraaf door een schot de eenigzins landinwaarts inwonende zendelingen van de aankomst.

Aan ankeren valt nabij Meoswar niet te denken en na een korte ontmoeting met de zendelingen Rinnooij en Kamps, die wel en regt verheugd waren over het onverwacht bezoek van het vaarttuig stoomde de Telegraaf door naar het iets dieper in de baai gelegen eiland Rhon om daar den invallenden nacht ten anker door te brengen.

Op Rhon is vroeger ook een zendeling geweest, doch bij ontstentenis van personeel is die post al eenigen tijd verlaten.

Met het kriecken van den dag /18^e Junij/ werd het anker weder geligt en de steven ander maal gewend naar Meoswar alwaar het debarkement tamelijk

moeijelijk is.

Nu werd van het verpligte korte oponthoud aldaar gebruik gemaakt om met de missionarissen die toen voor zoo ver ze op Nieuw Guinea verblijf hielden allen bij een waren een conferentie te houden om te vernemen of ze welligt in een of ander opzigt hulp behoefden, en in 't algemeen ook onderzoek te doen naar den stand van zaken in de baai voor zoover bij de zendelingen daaromtrent berigten waren ingekomen.

Wat de missie betref had niemand iets bijzonders te verzoeken.

De zendelingen gevoelden zich gelukkig in hun werkkring en de bevolking bejegende hen welwillend. Op veel bevredigends, zichtbare vruchten van hun arbeid was echter nog niet te wijzen en de toestand die toen werd waargenomen vergeleken met het rapport van 29 Maart 1868 N^o223 leidde tot de conclusie dat er zelfs achteruitgang in de ontwikkeling van het zending werk had plaats gehad; want van de school op Meoswar b.v. die op twee jaar geleden 25 à 30 zeer geregeld ter schole komende kinderen telde, bestond niets meer; er was één knaap, een huisjongen van den zending Rinnooj, die eenig onderrigt bekwam; van dezen werd schrift gezien dat volgens de eigen verklaring van Rinnooj niet anders is als door den scholier met inkt overgeteekend potlood schrift van den onderwijzer; het zóó geschrevene, enkele woorden slechts, werd met zeer veel moeite en niet zonder hulp gelezen.

De zendelingen verklaarden er veel aan te hechten, indien de aanwezige hoofden en omstanders het nut van het onderwijs onder 't oog gebragt en aangespoord werden dat onderwijs dan ook geregeld door de kinderen te doen bijwonen.

Hieraan werd dan ook ofschoon zonder eenige verwachting van een gunstig resultaat voldaan.

Het is een bekende zaak dat in de Geelvinksbaai goed en ook weder kwalijk gezinden zijn; stammen die er op uit zijn hun naburen overlast aan te doen, te beoor logen en die meer dan anderen botvieren aan de onder die nog zoo woeste horden heerschende neiging tot menschenroof.

Al sedert jaren zijn genoemd de wandammers en wandessiers als het meest dat bedrijf uit te oefenen.

Nog kort voor de verschijning van de Telegraaf zouden die zwervers zich weder tot nabij Doreh en op Mansinam hebben vertoond, voorzeker niet met vreedzame bedoelingen.

Intusschen was uit de gedane mededeelingen toch op te maken dat er zooveel niet noodig is om die lieden te verdrijven, want terwijl zij bezig waren - zoo luidde het verhaal - in de woning van den afwezigen zending Geissler in te breken, zou een los geweer schot reeds genoegzaam zijn geweest om de bende die tamelijk sterk was, het hazenpad te doen kiezen en sedert had men niets meer van hen vernomen.

Dat neemt echter niet weg dat menschenroof aan de orde blijft en de zendelingen daar mede begaan, gaven niet onduidelijk te kennen, dat zij voor de stammen die ze aan zich hadden weten te verbinden en die van de geweldenaars nu en dan overlast hebben, het zeer gaarne zouden zien indien die gevreesde Wandammers en Wandessiers van de Telegraaf eens een gevoelige les bekwamen die hun overmoed voor geruimen tijd zou bekoelen.

De zendelingen verklaarden echter een parig dat zij persoonlijk zich volkomen veilig waanden en dat zij het zeer onwaarschijnlijk achtten dat hierin verandering zou komen.

Aan dien wensch der zendelingen werd echter niet voldaan. In de eerste plaats kwam het zeer twijfelachtig voor dat de verschijning van den stoomer nabij de negorijen der Wandammers en Wandessiers doel zou treffen bijna met zekerheid was te voorzien dat die volkeren vlugten zouden en met het oog op de beschikbare middelen en tijd tevens zou men zich misschien al hebben moeten bepalen tot eenig middel van geweld, verbranden van woningen /die volstrekt geen waarde inhouden/ als anderszins om van een wrekende hand ten minste eenig spoor achter te laten.

Maar afgescheiden daarvan en ook eens buiten overweging latende de omstandigheid dat, wat de zendelingen wenschten, een dadelijke inmenging zou daarstellen in zaken die het Tidoreesch rijksbestuur direct aangaan, - hoe onmagtig dat bestuur in dit opzigt ook wezen moge, - kan niet worden aangenomen dat onze staatkunde ons dien weg aanwijst. Integendeel behooren in den actuelen toestand waarin Nieuw Guinea verkeert en gelaten wordt zoowel door het gemis aan transportmiddelen derwaarts, als door zijn cijnsbaarheid van Tidore, de zendelingen de pioniers te zijn van beschaving, die men al ware 't slechts uit een begrip van loutere humaniteit, ook aan die ver verwijderde Nederlandsch Indische onderdanen niet zal willen onthouden.

Aan de de zendelingen die er, zooals zij zelf zeggen, veilig arbeiden, kan het vooreerst blijven overgelaten den weg te banen, die leiden moet tot ontwikkeling van verstand en rede bij die ruwe natuurkinderen en van zulk een rigting kan meer goeds verwacht worden dan van daden van geweld die ja! een oogenblikkelijken indruk zeker zouden te weeg brengen, maar toch van den anderen kant niet zoo geheel te billijken zouden zijn geweest, zonder een voorafgaand onderzoek, dat, zoo het te ondernemen ware geweest zeker tot eindelooze moeijelijkheden zou hebben geleid.

Door de zendelingen werd toen ook gewezen op het mogelijke door de ophanden komst van meerdere door het Utrechtsche zending genootschap naar Nieuw Guinea gedirigeerde evangelie predikers dat een of meer hunner het ondernamen om zich onder de Wandammers en Wandessiers te vestigen en zoo doende ook daar nuttig werkzaam te zijn.

Dienzelfden dag werd wederom Meoswar verlaten en naar Doreh gestoomd.

Wanneer nu hetgeen bovenvermeld staat omtrent den arbeid die de missie welke een veertiental jaren op Nieuw Guinea gevestigd is zich ten taak heeft gesteld en de vruchten welke die arbeid heeft afgeworpen getoetst wordt aan de zware offers die zijn gebragt dan vindt men weinig stof tot vreugde. Menigeen van de zendelingen of hunner gezin nen is er op jeugdigen leeftijd bezweken, slagt offer geworden van ontberingen en niet minder van het zeer ongezonde land, maar stelt men die menschenlevens ook eens ter zijde, welke uitgaven getroost de Utrechtsche zending vereeniging en zij die deze inrigting in stand houden zich niet, om bij het aangevangenene te volharden!

Wat hebben al die menschenlevens, wat heeft al dat geld afgeworpen in dien toch niet onbelangrijken tijd kring van veertien jaren. Eén zoogenaamde bekeerde en op drie plaatsen, in 't geheel twee dozijnen kinderen op de school. Kinderen die iets komen leeren zoolang bij hen en nog meer bij de ouders het belang dat ze in eenig onderwijs stellen moeten, wordt levendig gehouden door kleine geschenken die de zending vereeniging toch immer op haar rekening moet terug vinden. Het doet denken aan den bloeitijd der proselieten makerij in de Molukken toen men Christenen bekwam zooveel maar gewild werd, zoolang het compagnies rijst pakhuis zijn goede gaven slechts veil had voor hen die het nieuwe licht hadden aanschouwd en de zending Rinnooij zelf beantwoordde eens de vraag waarom het onderwijs te Meoswar dat toch zóó was achteruitgegaan met het openhartige antwoord „ik verlang geen koralen Christenen.”

Zooveel blijft waar dat de groote uitgaven aan de evangelie zending op Nieuw Guinea verbonden een betere uitkomst wel verdiend heben.

De zendelingen echter wel verre van te wan hopen, stellen vol vertrouwen in de toekomst en houden zich overtuigd dat de zaak die zij voorstaan onder het volk in welks midden zij zich hebben begeven moet zegevieren.

Behalve het hierboven aangestipte omtrent het voorgevallene te Birah met de Italianen Cerruti en de Lenna werd van geen verdere roof- en strooptogten vernomen.

F. SCHENCK: ALGEMEEN VERSLAG 1871⁵⁷

[47-51] Treurig is het alzoo dat een gemeente die het christendom belijdt en toont daaraan te willen vasthouden zonder verdere leiding en opvoeding blijft terwijl zoo veel zendelingen op Nieuw Guinea en Halmahera gevestigd zijn, waar zij al zeer weinig nut stichten, althans tot nu toe niet. Volgens hun eigen zeggen waren zij daartoe tot dus ver buiten magte maar wachten in stil vertrouwen den tijd af die het opperwezen daarvoor dienstig zal achten.

Op deze gronden werd het nut betoogd van een plaatsing bij de gemeente te Batjan, van een verstandig en verlicht man, 't zij dan zending of hulpprediker om

⁵⁷ Ternate Residency Archive 162b (63 pp + App).

haar verder te ontwikkelen en tot arbeidzaamheid aan te sporen, al ware het dan ook niet zoo zeer voor de thans volwassenen, althans voor het aankomend geslacht en daarom in dien geest een voorstel gedaan, doch daarop nog geen beschikking ontvangen.

Kort daarna werden weder drie rekesten van de Utrechtse zendelingen Niks Meeuwig en Bink ontvangen, houdende verzoek om akten van toelating tot uitoefening van 't zending werk op Nieuw-Guinea. Deze aan de Regering gerigte adressen werden bij dezerzijdsch schrijven van 2^e Mei 1871 N^o351, aan den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid aangeboden en van die gelegenheid is gebruik gemaakt te wijzen op den toestand van het zending werk op Nieuw-Guinea bij de behandeling van de vraag of die nieuwe zendelingen hunne krachten en goeden wil niet beter elders en met meer hoop op welslagen, dan op Nieuw-Guinea zouden kunnen aanwenden en of de belangrijke sommen die met zoo veel moeite uit liefde gaven verzameld worden, niet beter besteed zouden kunnen worden?

Reeds sedert nagenoeg 17 jaren is een zending op Nieuw Guinea gevestigd om te beproeven onder de bevolking van Doreh en Mansinam en later ook op andere plaatsen in de Geelvinksbaai het Evangelie te verkondigen.

Thans zijn aldaar 7 zendelingen en zendeling werklieden waarvan slechts een ongehuwd, maar de vruchten van hun arbeid zijn geene, en neiging tot overgang tot het christendom is in de verte niet te bespeuren.

F. SCHENCK: POLITIEK VERSLAG 1871⁵⁸

[34-44] Aan de belofte door Z.H. den Sultan van Tidore gedaan om een zijner rijksgrooten behoorlijk gemagtigd naar Salawatti af te vaardigen om in overleg met den Radja van dat eiland onder wiens gezag Birah aan de zuidkust van Nieuw Guinea ressorteert een plaatselijk onderzoek in te stellen betreffende het met de Italiaansche reizigers Cerruti en de Lenna op laatstgenoemde plaats voorgevallene, en de uitlevering der hoofd schuldigen en van de geroofde goederen te vorderen werd voldaan doch het doel niet bereikt dewijl de Radja van Salawatti met name Haroen in het laatst van 1870 van zijn standplaats was vertrokken om zijn Vorst op Tidore te ontmoeten ten einde Z.H. met het voorgevallene op Birah mededeeling te doen en orders af te wachten.

Van dien Radja werd vernomen dat hij na het voorval met de Italianen waarvan hij te Salawatti door hen zelf berigt had gekregen niets onbeproefd had gelaten om de vereischte voldoening te erlangen;

dat hij tot dat einde tot tweemaal toe met eenige prauwen naar Birah ging doch telkens vruchteloos dewijl ongeacht een witte vlag uitgestoken werd ten teeken van vredelievende bedoelingen om langs dien weg tot een schikking te komen de

⁵⁸ Ternate Residency Archive 159b (116 pp + App).

bevolking onverwijd de vlugt nam naar het bosch de gewone taktiek van dien woesten en roofzuchtigen stam wanneer hij eenig magtsvertoon tegenover zich ziet;

dat het geroofde niet meer terug te krijgen is, dewijl zooals hij vernam de vlag voor djidaha's /schaamdoeken/ gebruikt en de geweren vernield werden;

dat hij evenmin als de Sultan van Tidore eenig gezag kan uit oefenen over dat wilde en onhandelbare volk en er dus niet de minste kans bestaat om met hen in aanraking te komen, een vergelijk te treffen of wel voldoening te eischen;

dat dus niets anders overschiet dan een gestrenge tuchtiging door hen tot in hunne twee voornaamste kampongs te vervolgen en die te vernielen ten einde hun zoo doende te verpreiden en dieper landwaarts in te jagen dat te wenschelijker geacht werd dewijl de vreedzame onderdanen van Salawatti die aan de vaste kust van Nieuw Guinea gevestigd zijn voortdurend overlast van hen lijden door roof en moord;

dat hij een voldoende magt kan uitrusten om zulk een tuchtiging ten uitvoer te brengen en dit ook reeds zou hebben gedaan wanneer hij hiervan niet teruggehouden was door het verbod op de hongitogten.

De Sultan van Tidore was de meening van dien Radja toegedaan; Z.H. erkent dat hij geen werkelijk gezag uitoefent over de bedoelde volkeren en onmagtig is op eenige andere wijze voldoening te verschaffen dan door een geduchte bestraffing van dien in geheel wilden toestand levende volkstam.

Bij dezerzijdsche geheime missive van 23 februarij 1871 L³D werd dan ook voorgesteld om ingeval de Regering om staatkundige redenen het wenschelijk oordeelde tot zulk een bestraffing over te gaan de uitvoering daarvan niet over te laten aan de inlandsche Vorsten ter voor koming van overdrijving of onmenselijke handelingen maar om daarvoor het in de wateren van Menado gestationeerde dan wel een ander Rijks stoomschip te bestemmen dat voorzien is van de noodige kaarten om de Mac:Cluers golf te bevaren waarmede als dan de Resident de reis derwaarts zou kunnen maken.

Daarna kwam het besluit van 18 April 1871 N^o21 waarbij aan den Hoofdambtenaar op nonaciviteit P. van der Crab laatstelijk resident van Amboina onlangs van verlof uit Nederland teruggekeerd werd opgedragen een zending naar Nieuw-Guinea ten einde een onderzoek in te stellen naar de staatkundigen en economischen toestand en de hulp bronnen van dat eiland en naar de feitelijke betrekkingen die thans tusschen de hoofden aldaar en den Sultan van Tidore nog mogten bestaan en die hoofd ambtenaar tevens gemagtigd om zich op zijn togt naar Nieuw Guinea te doen vergezellen door een of twee Tidoresche hofgrootten met gevolg.

Hoewel deze zending blijkens de bij besluit van 16 Junij 1871 N^o22 vastgestelde instructie voor dien hoofdambtenaar tot een afzonderlijk doel bestemd was, zoo heeft de Regering blijkens haar geheime missive van 7 Junij 1871 L³S²

aan dien Gouvernements Commissaris gerigt waarvan afschrift hier ontvangen werd, het wenschelijk geacht aan dezen het onderzoek der bovenbedoelde zaak bij gelegenheid van zijn aanstaand bezoek van dat eiland op te dragen, gevende de Regering als haar gevoelen te kennen dat naar aanleiding van hetgeen bij haar bekend werd uit de aantekeningen van den controleur der tweede klasse ter beschikking van den Resident van Amboina B.J.E. Roskott gehouden op zijn jongste reis naar de Ceram laut en Aroe eilanden omtrent het door de heeren Cerruti aldaar gehouden gedrag.

Zij de veronderstelling is toegedaan dat soortgelijke handelingen van de zijde der Italianen aanleiding hebben gegeven tot de feitelijkheden waaraan zij op Birah bloot stonden, ja, dat die feitelijkheden door de papoeas aldaar welligt tot zelfverdediging zijn gepleegd, waarom de regeering een gestrengen maatregel niet geraden acht nu men op het punt staat van Regeringswege een opnemingsstogt ook naar het binnenland van Nieuw Guinea te ondernemen, zullende zulk een maatregel toch bij de zoo schuwe bewoners van dat eiland schrik en daarmede wantrouwen omtrent den vredelievenden zin waarin die togt wordt ondernomen kunnen doen ontstaan en dus aan het welslagen er van een onberekenbaar nadeel kunnen toebrengen.

De aangewezen Gouvernements Commissaris arriveerde hier op den 28 Julij om den 12 Augustus daaraanvolgende naar Nieuw Guinea te vertrekken per gouvernements stoomschip Dassoon.

Den 6^{den} November kwam de Dassoon met den gouvernements Commissaris aan boord ter reede terug en bij die gelegenheid werd vernomen dat het voornemen om geheel Nieuw Guinea rond te stoomen niet ten uitvoer gebracht was kunnen worden; de togt werd na het bezoek aan den Mac Cluer's golf slechts voortgezet tot voorbij de Humbold baai /N.O. kust/ waar men met hooge zeeën te kampen had; een voorname reden was echter dat de bemanning van de Dassoon sterk lijdende was aan de berri berri zoodat er reeds 6 man stierven.

Van den Heer van der Crab werd vernomen dat volgens het in den Mac Cluer golf gehouden onderzoek in zake Cerruti en de Lenna, deze heeren zelf aanleiding gaven door een aan den majoor der kampong toebehoorend varken onder het huis dood te schieten en toen deze daarvoor schade vergoeding wilde halen hem zelf dood te schieten.

De vlag en het geweer werden reeds vroeger op de dezerzijdsche opeisching aan den Sultan opgezonden; tot nog toe echter kwamen die artikelen niet teregt.

[94-102] Van de zending naar Nieuw Guinea van den heer van der Crab werd gebruik gemaakt om, naar aanleiding van sommige berigten uit Nieuw Guinea die ter kennis van het bestuur kwamen en die aanleiding gaven tot het dezer zijdsch aan Zijne Excellentie den Vice Admiraal Kommandant der Zeemagt enz. gerigte schrijven van 25 Mei 1871 N^o418 waarbij tot het doen van een togt naar Nieuw

Guinea de beschikking werd gevraagd over het in de wateren van Menado gestationeerde dan wel een ander stoomvaartuig, waaraan echter geen gevolg kon worden gegeven, dien Gouvernements Commissaris te verzoeken zich met het onderzoek van het aldaar voorgevallene te willen belasten.

Deze berigten kwamen op het volgende neder.

Den 2 Junij 1871 bragt de schoener Ternate een brief van den zen deling leeraar van Hasselt houdende mededeeling dat kort te voren eenige Dorezen en Mansinammers door Rhoners gedood, anderen gevangen genomen werden en dat de zaak waarvan deze daden het gevolg waren was nog niet uitgemaakt was.

Voorts dat de Ternaatsche handelaar Djamaloe door de Wandisseers zonder eenige aanleiding van zijn kant verraderlijk vermoord werd, enkelen zijner opvarenden eveneens vermoord, anderen gevangen genomen en de goederen geroofd of vernield werden;

dat een ander handelaar La Tjoei eveneens aangevallen, met moeite het gevaar ontkwam en deze onveilige toestand den handelaren noodzaakte om vroeger dan gewoonlijk terug te keeren.

Den 24 Juli 1871 kwam de posthouder van Dodinga, W. Hendrik die met het kolenschip Clara in commissie naar Nieuw Guinea gezonden was, hier terug en deelde het volgende mede:

dat den 27st Mei een prauw roréhé gevoerd door den Tidoreschen dano Djamin, vergezeld van een kaboe /oppaser/ van Tidore en bemand met Mabaërs te Mansinam aankwam voorgevende van Salawatti gekomen te zijn om schulden voor het hoofd van dat eiland in te vorderen en handel te drijven.

zoomede dat die prauw behoorde tot een hongivloot die te Salawatti achtergebleven was, doch dat het bij onderzoek bleek dat de bevolking van Mansinam evenmin als die van Doreh iets verschuldigd was, dat de prauw geen handels goederen in had en de dano niet voorzien was van een volmagt, 't zij van den Sultan of van den radja van Salawatti;

dat volgens het zeggen der zendelingen jaarlijks tegen den oogsttijd menschen van Salawatti overkomen om de bevolking af te zetten en nadat dit den dano onder 't oog gebragt was, het vaartuig in den nagt verdween;

dat op den 16 Junij weder een prauw van Patanie kwam gevoerd doorden sengadjie Moëid vergezeld van een chatib en een Tidoresche bemanning die dezelfde redenen als de voorgaande voorwendde doch op even geheimzinnige wijze verdween.

In de maand Augustus werd bij terugkomst uit Nieuw Guinea van den anachoda Latjoei door dezen de verklaring afgelegd dat hij op een togt langs de kust van Nieuw Guinea te Waropin eenige handels goederen aan de bevolking gaf waarvoor hem een lading masooi zou worden geleverd door tusschenskomst van den te Rhon aangenomen djoeroebasa en loods Manggareni.

dat hieraan echter niet voldaan werd maar de bevolking geleid door genoemden

Manggareni bij herhaling in groote getale en gewapend aan boord kwam en zelfs twee hunner den eersten stap deden om hem aante vallen doch dat hij hen in bedwang hield en deed aftrekken waarna hij met zijn vaartuig wegzeilde.

Bij schrijven van den Gouvernements Commissaris van 9^e November 1871 N^o18 werden ter zake de navolgende mededeelingen ontvangen die naar beloofd werd breeder omschreven zullen worden in een nader te ontvangen stuk na bewerking van het reisverslag.

1^s dat de oorlogskwestie tusschen Doreh en Ron beëindigd is en naar men hoopt doch niet met zekerheid durft verzekeren geëindigd zal blijven, dat de hoofden van te Ron aanwezige korra korra's van Patanie aldaar wach tende zijn op betaling van slavenwaarden die Rhon zal geven ter vergoeding der twee gedoode Dorehers.

2^s dat de moord op den anachoda Djamaloe en eenigen zijner mede varenden waarschijnlijk gevolgd zal worden door de opvatting van den hoofddader Waropan waartoe de Patanische hoofden poging zullen doen en hem levend of zijn lijk te Ternate brengen.

3^s dat de prauwen van Maba en Patanie werkelijk te Doreh en op andere plaatsen zijn en geweest zijn maar zooals vernomen werd geen gewelddadigheden hebben gepleegd tegenover de bevolking en zonder veel aandrang belasting voor den Sultan verzamelden.

4^s dat de niet betaling aan den anachoda Latjoei grootendeels aan eigen onvoorzichtigheid en overdreven bangheid is toe teschrijven en waarschijnlijk alsnog te Doreh zal worden voldaan alwaar hij reeds voor hem zal kunnen vinden acht en twintig picols masooi.

[106-110] Reeds in 't laatst van het vorige jaar werd vernomen dat zich te Batjan een arabier ophield die een zeer mystieke houding aannam; tot tweemalen toe werd zijne opzending naar Ternate van den Sultan vergeefs verzocht; bij gelegenheid van het bezoek van den Resident werd die arabier ontboden; hij vertoonde zich in een schijnbaar opgewonden toestand, gehuld in een wijden mantel met valsch gouden passement omzoomd een roode tulband op en het gezigt geheel omwonden met doeken zooals hij zeide om de blikken der vrouwen te vermijden. Slechts met moeite en na bedreiging ging hij er toe over het gezigt enigzins te ontmaskeren en gaf hij voor afkomstig te zijn van Constantinopel, lang in Mekka gewoond te hebben met het voornemen derwaarts terug te keeren. Zijn zeer onduidelijk verhaal gaf den indruk dat hij of een bedrieger of een waanzinnige was, die echter door zijn mysticismus een bepaalden indruk maakte op de bevolking en hoofden zelfs op den zwak geaarden Sultan, blijkbaar uit den eerbied en de vrees waarmede hij bejegend werd zoo zelfs dat de rijksbestierder opsprong en achter den stoel van den Resident de wijk nam op het oogenblik van zijn aankomst. Niettegenstaande al die vertooningen werd dien waren of pseudo Arabier aangezegd dat hij niet langer

e Batjan mogt verblijven, maar dat hij passage kon krijgen naar Ternate per vivres vraauw die op het punt van vertrek stond; den afgetreden Sergeant Postkommandant die met diezelfde gelegenheid mede terugmoest werd met de uitvoering daarvan belast.

Den 25^{en} Januarij arriveerde hij onder goed escorte op Ternate, dadelijk daarop op ontboden kwam hij weder met dezelfde kleding; hij gaf op genaamd te zijn Jjarif Mohamad geboren te Mekka en van daar over Bombaij naar de Sunda eilanden gekomen en zich voor korteren of langeren tijd op verschillende plaatsen opgehouden te hebben.

Van ter zijde werd van sommige handelaren die jaarlijks Nieuw Guinea bezoeken vernomen dat hij dezelfde bedrieger zoude zijn die een 3 à 4 jaren geleden op Nieuw Guinea was en een korten tijd onder de bevolking aldaar veel opgang maakte totdat zijn bedriegelikheden aan 't licht kwamen als wanneer hij in 't geheim zich uit de voeten maakte.

Ook op Ceram moet hij rondgezworven en overal ten koste van de bevolking geleefd hebben. Gedurende zijn kortstondig verblijf alhier en terwijl hij onder direct opzigt van den magistraat was gesteld beproefde hij enkele malen zijn invloed als heilige bij zijn lands en geloofsgenooten te herkrijgen 't geen hem wel eenig zins lukte, zoodat het noodig werd dien man het verder verblijf op Ternate zonder toestemming der Regering te verbieden waarop hij met de mailgelegenheid van 9 Maart naar Macasser vertrok.

Met dezelfde gelegenheid werd de Gouverneur van Celebes in wetenschap gesteld met al 't geen op den man betrekking had.

F. SCHENCK: ALGEMEEN VERSLAG 1872⁵⁹

[31-32] In 1872 kon evenmin als in 1871 voldaan worden aan het verzoek om de beschikbaarstelling van een Gouv^s stoomschip, om Nieuw Guinea te bezoeken, dewijl volgens mededeeling van Z.C. den Kommandant der Marine geen vaartuig beschikbaar was.

[68-69] De zendeling Klaassen die mede te Galela gevestigd was overleed alhier op den 29^{en} Maart 1872. Bij gelegenheid dat aan het bestuur der Utrechtsche zending vereeniging kennis werd gegeven van het met den zendeling werkmans van Dijken voorgevallene werd de zendeling van Hasselt thans op Nieuw-Guinea werkzaam aanbevolen voor de vacante plaats te Galela.

Van de zendelingen op Nieuw-Guinea en van hun werk werd niets meldenswaardig vernomen.

In den loop van het afgelopen jaar arriveerde hier met een inlandsch vaartuig de zendeling Niks mede te Nieuw-Guinea gevestigd, die zwaar lijdende was aan

⁵⁹ Ternate Residency Archive 162b (95 pp + App).

een hier en op Nieuw-Guinea zeer gewone en veel onder den inlanders voorkomende ziekte de bobento /Spaansche pokken/ genaamd.

Hij heeft zich hier onder behandeling gesteld van een vrouw die met de genezing van die soort van kwalen zeer goed bekend is en gaat waarschijnlijk in het begin van 1874 genezen naar zijn standplaats terug.

F. SCHENCK: POLITIEK VERSLAG 1872⁶⁰

[34-65] Ten gevolge der niet voleindigde zending naar Nieuw Guinea van den hoofdambtenaar P. van der Crab vermeld in het politiek verslag over 1871, werden hier ontvangen de besluiten van 29 Junij en 12 Julij 1872 N° 25 en 7. Bij het dispositief van het eerstgenoemde besluit werd

1^e de Kommandant van de zeemagt gemagtigd om Z.M. raderstoomschip Soerabaija benevens een gouvernementsstoomschip aan te wijzen om nog in deze oostmousson een togt naar de N.W. kust van Nieuw Guinea te volbrengen.

2^e bepaald dat de Zuidkust van Nieuw Guinea gedurende de aanstaande westmousson mede door een oorlogsbodem zal worden bezocht.

3^e de opdracht gedaan aan den hoofdambtenaar J. G. Coorengel om de bij het besluit van den 18 April 1871 N^o21 bedoelde, door den hoofdambtenaar P. van der Crab aangevangen zending naar Nieuw Guinea, te voleindigen.

4^e bepaald dat de hoofd ambtenaar Coorengel zich in de volbrenging der hem opgedragen zending zal hebben te gedragen naar de bij het besluit van 16 Junij 1871 N^o22 van den hoofdambtenaar P. van der Crab vastgestelde instructie, terwijl in het tweede besluit met wijziging in zoo ver van artikel 1 van het eerste, het Gouvernements stoomschip Dassoon voor de reis werd aangewezen.

Den 2^{en} Augustus arriveerde hier met de mailboot de meergenoemde Commissaris Coorengel op zijn doortogt naar Amboina en vond hier nog eenige gelegenheid om zijn voorloopige voorbereidselen te maken voor de aanstaande reis op welke hij verlangde door een paar Tidoresche prinszen vergezeld te worden die hij, met de Dassoon naar Nieuw-Guinea vertrekkende hier zou komen afhalen.

Den 3^{en} October arriveerde hier de Dassoon met den Commissaris Coorengel en den heer Crawfurd aan boord om den 9^{en} daaraanvolgende vergezeld van den kapitein laut van Tidore prins Mohamad Tahir en prins Hadjoe an de commissie reis te aanvaarden.

Bij die gelegenheid werd uit handen van genoemden hoofd ambtenaar ontvangen de missive van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur van 25 April 1872 N^o4287 waarbij het verslag van den hoofd ambtenaar P. van der Crab omtrent de door hem gedane reis naar Nieuw Guinea ten fine van consideratien en advies gezonden werd.

Niettegenstaande steller dezer buiten de gelegenheid bleef locale kennis omtrent

⁶⁰ Ternate Residency Archive 159b (156 pp+ App).

Nieuw Guinea op te doen, dewijl aan de herhaalde aanvraag om scheepsgelegenheid, bij ontstentenis van beschikbare stoomvaartuigen, niet voldaan kon worden, kan toch het verlangd advies gegeven worden met hetgeen omtrent Nieuw Guinea bekend was uit verslagen en andere bescheiden en persoonlijke mededeelingen van hen, die gedeeltelijk dat eiland bezochten, het geen dan ook na raadpleging voor zooveel nodig met Z.H. den Sultan van Tidore geschied is bij missive aan den Directeur van 29 November 1872 N^o922.

Dat advies loopt over de door den Commissaris voorgestelde maatregelen om het gezag van den Sultan van Tidore op Nieuw Guinea meer te bevestigen, de behoorlijke inning van de Z.H. toekomende schatting te verzekeren, te voorkomen dat afpersingen plaats vinden op naam van den Vorst waarmede ondergeschikten zich verrijken, maatregelen te nemen om roof en moord der verschillende stammen onderling zooveel mogelijk tegen te gaan, de handelaren en zendelingen te beschermen, de communicatie tusschen Ternate en Nieuw Guinea te verbeteren, en eindelijk om die stammen, die zich bij voortdoring aan misdaden schuldig maken gestreng te straffen als een waarschuwend voorbeeld voor andere stammen en om daardoor rust en veiligheid voor langen tijd te verzekeren.

Daartoe is in beschouwingen getreden omtrent de ongeregelde wijze van inning der belasting die thans bestaat, en hoe zelfs de zendelingen van den Vorst, trachten zich met een gedeelte daarvan te verrijken of wel meer te eischen dan verschuldigd is; omtrent het ongeregelde in de aanstelling van hoofden gelijk gebleken was uit een bezoek aan het landschap Wasior waar twee hoofden met den titel van korano en majoor ieder een stuk papier vertoonden gedag teekend 21 Mei 1866 en ondertekend door Hassan bin Boe bin Aboe Bakar handelaar te Ternate blijkens welke stukken deze handelaar hen in die betrekkingen had aangesteld, zijnde het bekend dat dit meer de gewoonte der handelaren is waarschijnlijk niet ten nadeele hunner zaken; omtrent gedurige geschillen tusschen de landschappen onderling zooals een door den Commis saris Van der Crab vermeld geschil tusschen de negorijen Sisjr en Kabetoean dat door den Commissaris tot geen goed einde kon gebragt worden; omtrent de berooving van den Tidorees Mansoer door de bevolking van de negorij Asi van handels goederen tot een vrij belangrijke waarde terwijl later bleek dat de radja van Salawatti aan wien de Sultan van Tidore had opgedragen te zorgen dat het geroofde zou worden teruggegeven en hierin nalatig bleef door te verklaren dat hij reeds eenige malen het volk van Asi zou hebben bijeengeroepen doch hierin niet geslaagd was, zelf mede bevoordeeld is; omtrent de dikwerf ondervonden moeilijkheid om misdadigers ja zelfs onwillige hoofden met de bestaande middelen ter bestraffing in handen te krijgen zooals onlangs bleek uit een expeditie van een vijftal goed bemande korra korra's van Patanie tegen een der meest bekende woestaards van het landschap Wandessie met name Waropan die niettegenstaande aan de Pataniërs het vooruitzicht op een premie was geopend, onverrichter zake heeft moeten terug keeren.

Om in dien staat van zaken verandering te brengen werd het noodig geoordeeld te Doreh een wel bemande korra korra praauw te stationneren waardoor de handelaren zich veiliger derwaarts zullen kunnen begeven, de bevolking zich beveiligd zal achten tegen de haar vijandelijke stammen, kwaadwilligen door vrees terug gehouden zullen worden, en bij ontmoeting van Europeesche schepelingen magtsvertoon tot zoo noodige hulpverlening zal bestaan.

Voorts te Doreh een hoofd te plaatsen met den titel van oetoesan /afgezant/ met de magt om namens den Sultan toezigt te houden over de handelingen der hoofden en bevolking der verschillende nego rijen op Nieuw Guinea, bevoegdheid tot beslissen in geschillen van gewoone aard tusschen personen of negorijen en volks stammen en wat verder in een instructie zal worden voorgeschreven alles op gelijke wijze als de Sultan van Ternate in alle districten van zijn Rijk heeft ingerigt.

Dergelijke oetoessans als gemagtigden van - en handelende in naam van den Sultan bewijzen ontegenzeggelijk belangrijke diensten; zij worden als zoodanig geëerd en gehoorzaamd en oefenen een groote magt uit; zij zorgen voor de rust en orde en voor de behoorlijke inning der schatting, zij houden het oog op de handeling der hoofden die wederkeerig waakzaam zijn dat zij zich aan geen wederregterlijke handelingen schuldig maken.

Een groot verschil bestaat evenwel tusschen de bevolking van het Rijk van Ternate en die van Tidore voor zooveel betreft Nieuw Guinea.

De oetoessans van Ternate wonen overal in hoofdkampongs grootendeels bewoond door, tot den Islam overgegane, inlanders en komen slechts in aanraking met hen en met alfoersche heidenen die behalve enkele stammen in het binnenland van Halmaheira gemakkelijk te naderen en te regeren zijn.

De bevolking van Nieuw Guinea daarentegen is in de hoogste mate onbeschaafd, woest en onhandelbaar meestal nomadisch en in bewegelijken toestand levende; alleen in de Geelvinkenbaai, in de omgeving der zendelingen zijn enkele stammen wier toestand iets minder ongunstig genoemd mag worden.

Dat de Sultan van Tidore het nut inziet van oetoessans, daar waar zij iets kunnen uitvoeren, blijkt daar uit dat Z.H. ook thans nog dergelijke gemagtigden heeft op het eiland Misowal en in de negorijen Weda en Maba op de oostkust van het zuidelijk schiereiland van Halmaheira.

Meermalen werd met Z.H. de wenschelijkheid besproken, ook te Patanie op hetzelfde schiereiland gelegen, een oetoessan te plaatsen dat te meer noodig is omdat juist de hoofden van die negorij zich het meest schuldig maken aan togten naar Nieuw Guinea zonder voorzien te zijn van een pas, mogelijk wel omdat daar geen oetoessan aanwezig is.

Gebrek aan geschikte personen voor die betrekking en voor de aan hem toete voegen schrijver en luitenant verdraagden de uitvoering.

De Sultan heeft echter de toezegging gedaan om met ernst geschikte personen

te zoeken, niet alleen voor Patanie maar ook om een proef te nemen op Nieuw Guinea.

Niet enkel te Doreh maar ook op Salawatti een eiland aan de Noord West kust van Nieuw Guinea, waar zulks even noodig geacht wordt, zal de Vorst een oetoesan met bijbehorend personeel plaatsen.

Gelijktijdig zal een gewapende korra korra uitgerust worden om op Nieuw Guinea dienst te doen; in plaats echter van te Doreh gestationneerd te blijven zal die zich moeten bewegen in de Geelvinkenbaai en westwaarts tot aan Salawatti, om de oetoesans in de gelegenheid te stellen zich naar die plaatsen te begeven die onder hun gezag gesteld zijn, tot inning der belasting, om die door de belastingschuldigen zelve naar Tidore te laten brengen of met de korra korra te doen overvoeren wanneer die afgelast wordt.

Voorts zal dat vaarttuig gebezigd worden om ontstane geschillen bij te leggen, hulp te verleenen waar die vereischt wordt, schuldigen te vervolgen en op te vatten, bedreigde negorijen en handelaren te beschermen, in één woord al dat nut te geven waartoe het bij magte is.

Dewijl de korra korra telken zes maanden vervangen dient te worden zal hierdoor eene meer geregelde communicatie onderhouden worden tusschen Tidore en Nieuw Guinea.

Wel is het niet te verwachten dat door deze regeling een einde komt aan alle misbruiken en ongerechtigheden, maar dan zal toch het mogelijke gedaan zijn om te voorzien in het misbruik van afpersing aan belasting, terwijl ook een einde gemaakt kan worden aan de magtsuitoefening door onbevoegden om hoofden der Papoeërs aan te stellen, wanneer de Sultan daartoe het regt geeft aan de oetoesans.

Een en ander betreft alleen de noordkust, vanaf Salawatti tot en met de Geelvinkenbaai; meer oostwaarts zoomede de westkust, de Mac.Cluer golf en de zuidkust, blijven buiten acht; ook op die streken, al behooren zij tot het Rijk van Tidore, de bovenbedoelde regeling van toepassing te maken, zou de magt van den Sultan te boven gaan.

De Commissaris had het denkbeeld geopperd om de meestschuldige stammen met name Wandammen en Wandessies, een gevoelige bestraffing te geven voor hun euvel daden en overmoed, ten einde hen voor langen tijd een heilzamen schrik in te boezemen en andere minder goedgeziinde stammen tot inkeer te brengen.

Wordt een bestraffing onvermijdelijk noodig geacht, ook om des te meer nut te verwachten van de te stationeren kruis korra korra, dan is er zeker geen ander middel mogelijk om het doel te bereiken dan het door den Commissaris voorgestelde.

Een bestraffing op de voorgestelde wijze daar waar het gezag miskend het volkenregt geschonden of de vlag gehoond is, is niet zeldzaam.

Nog betrekkelijk kort geleden werd ze op de kust van Guinea toegepast en het

daar verrigte met roem vermeld.

De Commissaris vermeldt een reeks van misdaden die in de laatste jaren gepleegd werden en ter kennis van het bestuur kwamen; veilig mag worden aangenomen dat meer geschiedt doch onbekend blijft, en schrijft de Commissaris die misdaden in den tegenwoordigen onveiligen en gewelddadigen toestand in het ons meest bekende gedeelte van Nieuw Guinea toe, aan de afschaffing der hongitogten. Ongetwijfeld werd bij die togten zooals de Commissaris zegt en algemeen bekend is, veel gedaan wat liever vermeden had moeten worden, doch geeft daarvoor verschoonende redenen op, waarmede dezerzijds ingestemd wordt. Kleefden aan die hongitogten verkeerdheden, zij hadden, in aanmerking nemende den aard van het volk tegen wie zij gerigt werden, hun nuttige zijde; zij waren het eenige middel om de woeste en verraderlijke papoesche stammen eenigzins te beteugelen althans terug te houden van misdaden zooals die sedert de afschaffing menigvuldig gepleegd werden.

Wel heeft de Sultan bij tractaat de verpligting op zich genomen om in de geheele uitgestrektheid van zijn Rijk, waaronder ook Nieuw Guinea, een goede politie in te voeren om orde en rust te handhaven, personen en goederen te beschermen, doch is dit een voorwaarde die gemakkelijker aangenomen dan uitgevoerd kan worden.

Het eenige middel dat hem ten dienste stond om zoo noodig krachtig op te treden, de hongivloot, werd hem ontnomen zonder dat hiervoor iets in de plaats werd gegeven.

Het gevolg hiervan was toename van misdaden die ongestraft bleven en waardoor de misdadigers steeds overmoediger werden.

Geen wonder dan ook dat de Sultan, die ter zake geraadpleegd werd, met blijdschap de door den Commissaris voorgestelde wijze van bestraffing toejuichte en zich dadelijk bereid verklaarde tot de uitvoering daarvan de vereischte hulp te verleen.

Ongetwijfeld heeft humaniteit bij de afschaffing der hongitogten ten grondslag gelegen en verdient als zoodanig geëerbiedigd te worden. Het goede dat hiermede beoogd werd, is echter door de kwade gevolgen te niet gedaan en zou gezegd kunnen worden dat het middel erger was dan de kwaal zelf.

Zou hier een restrictie niet voorzigtiger en doelmatiger geweest zijn dan een plotselinge algeheele afschaffing der hongitogten? Een restrictie waarbij bepaald werd dat van die hongivloot alleen dán gebruik mogt worden gemaakt wanneer omstandigheden dit noodzakelijk maken en dan nog onder geleide van den Kapitein laut of andere rijksgroute van wien met grond verwacht mogt worden, dat alleen een krachtig magts vertoon met vermindering van onnoodige gewelddadigheden plaats had?

Thans is het Sultans bestuur van waar handhaving van vrede en rust, bescherming van personen en eigendommen verlangd wordt, magteloos. 't Geen

vroeger openlijk door dat bestuur geschiedde, wordt thans op clandestine wijze door mindere hoofden gedaan, - maar alleen wat het kwade betreft met weglating van het nut dat de hongri-vloot in elk geval aanbragt.

De maatregel om oetoessans te plaatsen te Doreh en Salawatti, gesteund door een gewapende korra korra zal stellig verbetering aanbrengen in den tegenwoordigen toestand, doch blijft het twijfelachtig of na eenigen tijd de indruk daardoor te weeg gebracht niet verloren gaat; of dat één vaartuig bij magte zal blijven om op zulk een uitgebreid gebied de rust te handhaven, kwaadwilligen terug te houden of te arresteren, of het niet noodig zal wezen om in enkele gevallen krachtadiger op te treden en den verzwakten invloed te herstellen.

Zooals boven is gezegd heeft de Sultan van Tidore zich bereid verklaard om zijn hulp te verleen tot uitvoering van de door den Commissaris voorgestelde bestraffing, wannneer daartoe mogt worden besloten, door te zorgen dat het noodig aantal korrakorra's met roeijers en een voldoende aantal gewapende Alfoeren onder geleide van een of meer prinsen en van inlandsche officieren in gereedheid zij bij de komst van het voor dien togt bestemde stoomschip, bij aldien hij een maand te voren kennisgave erlangt van het tijdstip der komst.

Een gestrenge bestraffing is noodig om de meestbekende schuldigen te treffen om daardoor gelijktijdig een waarschuwend voorbeeld te stellen, den overmoed te fnuiken en het bewijs te geven dat waar lang genoeg lankmoedigheid geoefend is, de magt bestaat gevoelig te straffen.

Onder den indruk hiervan zullen rust en vrede voor langen tijd gewaarborgd en de oetoessans met de te stationeren korra korra nuttig werkzaam kunnen zijn.

Ook een plaatselijke en dadelijke executie van de schuldigen die gevat mogten worden zou noodig zijn wil indruk daarvan verwacht worden.

Den ambtenaar eventueel met de leiding van den togt belast, zou tot dat einde de magt moeten worden toegekend, om een regtbank zamengesteld uit de verschillende prinsen en hoofden te presideren, waarvoor de gevatte beschuldigten zullen moeten teregtstaan, zoomede om de vonnissen dadelijk en ter plaatse door ophanging ter executie te leggen zonder de lijken later weg te nemen.

Op grond van vorenstaande beschouwingen werd in overweging gegeven om, mogt hetgeen tot verbetering werd voorgesteld geen ingang vinden, den Sultan althans meer magt van uitvoering te verleen door hem te vergunnen om bij gelegenheden zooals er thans een bestaat, een voldoende magt uitzezenden om krachtadig te handelen en zijn bevelen te doen gehoorzamen. Een verantwoordelijke prins zou de leiding van zulk een togt moeten worden opgedragen.

[110-111] [...] is uitvoerig geschreven aan het bestuur der Utrechtsche zending vereeniging, van welke gelegenheid tevens is gebruik gemaakt om dat genootschap in verband tot de omstandigheid van het overlijden van den zendeling Klaassen, het

voorstel te doen voor de vacature in aanmerking te brengen den zendeling leeraar Van Hasselt op Nieuw Guinea als de oudste in deze residentie en het meest geschikt om met beleid, nuttig werkzaam te zijn onder de altoeren van Galela.

[119-121] Volgens het verhaal door [...] twee schipbreukelingen zelf gedaan zouden zij behoord hebben tot de équipage van het Spaansche schip Olagabe Kapitein Don Lusiano dat beladen met een weinig steenkool, lijnwaden enz: op den 27 Augustus 1871 Liverpool verliet met bestemming naar Manilla; ten noorden van Doreh /Nieuw Guinea/ gekomen dreven zij door windstilte in den morgen van 6 Januarij 1872 op een onbekende zandplaat en waren verplicht het zinkend schip te verlaten, de kapitein met den tweeden stuurman en 10 man in de groote sloep, de 1^e stuurman met acht man, waaronder zij, in de kleine boot; na drie dagen kregen zij Mapia in 't zigt doch roeiden nog zes etmalen door, om Maba aan de Oost kust van Zuidelijk Halmaheira te bereiken.

[123-126] Bij missive van de Directie van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen van 15 maart 1872, werd naar aanleiding van een ontvangen schrijven van den Secretaris van la Société Géographique Impériale de Russie te St. Petersburg verzocht, om mededeeling te doen omtrent het wedervaren van den Russischen reiziger Mr N. Mikluha Maclaij alias N. Miklouchou Maclaij die te Cronstadt op het einde van 1870 op het oorlogstoomschip Vitiaz geembarkeerd was voor Nieuw Guinea, ten einde natuurkundige onderzoekingen te doen.

Van zendingen noch handelaren werd iets van dezen geleerde vernomen. Eindelijk arriveerde hier ter reede op den 15^{en} Julij het Engelsche oorlogstoomschip Nassau, belast met hydrografische opnamen, welk vaartuig laatstelijk van de Philippijnsche en Soeloe eilanden kwam. De kommandant William Chimmo deelde mede dat hij in dien archipel het russische vaartuig Vitiaz ontmoette en van den Kommanderenden officier vernam dat de reiziger Mikluha Maclaij in het zuidelijk gedeelte van de Astrolabebaai aan wal gezet was, dus aan de noordkust op een grooten afstand van de Geelvinkenbaai, van waar hij dwars door het land naar de zuidkust dacht te trekken, van welke omstandigheid kennis gegeven werd aan het bestuur van het genootschap van kunsten en wetenschap pen.

[129-141] Voor de reis van Nieuw Guinea van den Commissaris Coorengel werd gelijk hierboven gezegd is, prins Mohamad Tahir Kapitein laut van Tidore bestemd.

Deze echter trachtte zich op onderscheidene wijzen te verschoonen. Zijne bezwaren bestonden hoofdzakelijk in de omstandigheden dat hij veel last van zeeziekte heeft, dat zijn zoon besneden moest worden en hij voor die plegtigheid nog veel voorbereidende maatregelen te nemen had; dat volgens zijn begrip dergelijke togten geen nut geven; dat de papoeërs beoosten de Geelvinkenbaai niets

beter zijn dan beesten en geen begrip hebben van een Sultan of prinsen, hem niet als prins kennen of erkennen en hij hun taal niet kent.

Hierop werd hem te kennen gegeven dat toch moeilijk van een Kapitein laut als reden van verschooning voor een zeereis zeeziekte mag aangewend worden; dat aanvankelijk slechts een korte reis zou gemaakt worden en hij de eenige geschikte persoon is, om den Commissaris namens den Sultan te vergezellen; als krachtigst argument werd hem echter toegezegd het voorstel voor een gratificatie, als belooning ook voor zijn vroegere togten.

Dit werd in overweging genomen en leidde tot eene gunstige beschikking.

Den 21^{en} December kwam de Dassoon op de reede van Ternate terug met een slechten gezondheidstoestand onder de équipage, zijnde zes man aan de berri berri overleden, en nog velen ziek.

Den 1^{en} October werd hier een Gouvernements aanschrijving ontvangen, dat het Russische oorlogscorvet Bogatir kommandant Schafroff naar Nieuw Guinea zou gaan, ter opsporing van den hooger genoemden jongen Russischen geleerde N. Miklouchou Maclaj met uitnoodiging de beste pogingen aan te wenden om het doel dezer zending met alle binnen het bereik gelegen middelen, zooveel mogelijk te bevorderen en een Tidoreesch hofgroote of eenig ander geschikt persoon ter beschikking te stellen, door wiens tusshenkomst het verkeer met de bevolking van Nieuw Guinea kan vergemakkelijkt worden.

Insteede van dit schip arriveerde op den 18^{en} November hier ter reede het Russische oorlogschip de Izoumroud, kommandant Michel Coumanij komende van China, met bestemming tot bovenbedoeld einde naar Nieuw Guinea, waartoe de gouvernements aanschrijving van den 23 Augustus 1872 N^o1589 werd overgelegd.

Volgens berigt van den Kommandant, vertrok de Bogatir naar China en ontving de Izoumroud de op dracht om naar Nieuw Guinea te gaan.

Ten einde nu aan de hier ontvangen aanschrijving te voldoen werd reeds den volgenden dag de Tidoreesche kapitein Idries ontboden, ten einde de reis als tolk mede te maken.

Als loods werd de hier wonende kapitein Edwards gevonden, met wien een overeenkomst is getroffen om de reis mede te maken tegen *f* 15 daags op reis, *f* 10 daags voor verblijf te Amboina en vrij passage als passagier 1^e klasse per mailboot herwaarts. Dit is niet te veel als in aanmerking genomen wordt dat Edwards gewigtige diensten zal kunnen verleenen en zelf een vaartuig heeft waarmede hij het voornemen heeft ten handel te gaan naar Nieuw Guinea, welke reis toen uitgesteld is moeten worden, zoodat zijn vaartuig middelerwijl ongebruikt is blijven liggen.

Aan kolen verzocht de kommandant 150 ton waaraan werd voldaan.

Aan geld werd uit 's lands kas op een wissel op den agent van de firma Bäring Brothers in London het handels huis Busing Schröder & Co te Batavia een som van *f* 6.600 ten behoeve van de Izoumroud uitbetaald.

Den 26 November stoomde de Izoumroud naar zijn bestemming.

Behalve deze Russische geleerde werd aanvankelijk uit brieven van de te Nieuw Guinea gevestigde zendelingen vernomen, dat zich aldaar sinds het begin van Augustus ook twee Italiaansche natuuronderzoekers met name Luigi Maria d'Albertis en Odoardo Beccari bevonden. Hun plan was om aan de zuidzijde van Nieuw Guinea zich eenigen tijd te vestigen. Tegenwind belette hen in de uitvoering van dit plan.

Zij kwamen te Sorong een plaats in de nabijheid van Salawatti.

Van daar trokken zij met een papoesch vaartuig naar de Geelvinkenbaai, zich zeer beklagende over de behandeling van den eigenaar van de paduwakan, o.a. had hij geweigerd om het water uit de schuit te hoozen, zoodat hun rijst bijna geheel onbruikbaar werd en zij geheele zakken hebben moeten wegwerpen.

Zij wilden niet te Mansinam blijven daar deze plaats minder geschikt geoordeeld werd voor het doel hunner reis waarom zij zich dan ook te Andaij vestigden, op een heuvel in een van de Papoeërs gehuurd huis. Zij wilden zelfs geen gebruik maken van het aanbod van den zending Woelders om in zijn woning te logeren daar zij liever een woning alleen hadden.

Met betrekking tot deze heeren werd bij Gouvernements besluit dd 8 October 1872 N^o5 aanschrijving ontvangen, om hulp te verleenen aan het Italiaansche oorlogs korvet Vittor Pisani kommandant Lovera De Maria dat bestemd is om narigten in te winnen nopens die heeren.

Volgens berigten van de Izoumroud zou het korvet door een typhon groote schade hebben bekomen en moeten repareren.

Uit Nieuw Guinea echter werd met de terugkeerende Dassoon medegedeeld dat de 2 Italianen reeds per schoener naar Amboina vertrokken waren.

Bij een officieele conferentie met den Sultan van Tidore omtrent verschillende punten voorkomende in het ten fine van Consideratie en advies door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur in handen van den Resident gestelde rapport van denhoofdambtenaar Van der Crab en om de maat regelen te beramen die genomen kunnen - en behooren te worden om den onordelijken staat van zaken te Nieuw Guinea te verbeteren en de belangen van den Sultan zoowel als van de belastingschuldigen en van den handel te bevorderen, scheen de Sultan bijzonder gedrukt hetgeen hij toeschreef aan de vele moeilijkheden die hij heeft, getuige de trage voortgang van den bouw van het paleis[...]

[147] De mutatie onder de hoofden bestonden in:

1^e de benoeming van den Radja moeda Sabiar zoon van wijlen den Radja Misowal Ningi tot Radja van Misowal;

2^e de benoeming van den Djodjaoe Mesek tot Radja van Wai gamma in de plaats van den overleden radja van dat land Sawang kiet [...]

S.C.J.W. VAN MUSSCHENBROEK: ALGEMEEN VERSLAG 1873⁶¹

[17-20] De politieke indeeling dier bevolking is in

a. Gouvernements onderdanen /op Ternate Batjan - Laboeha./

b. Onderdanen van de Sultans van:

Ternate

Tidore

Batjan

De ethnologische omschrijving en indeeling dier bevolking levert meer moeilijkheden op. Een goede zuiver afgebakende grondslag ontbreekt nog, en is aan het meest belangrijke onderdeel dier bevolking, het Alfoersche ras, van N. Halmaheira, tot nu toe oogenschijnlijk nog geene behoorlijke indeeling te beurt gevallen, zij het dan ook dat de jongste onderzoekingen van Dr George Gerland, en de door hem beter omschreven plaatsing der Mikronesiers tusschen /of naast/ Polijnesiers en Melanesiers /Geogr. Mitth. 1872 pag.140/ ons welligt eenige schreden nader tot de oplossing van een vraagstuk gebragt hebben, dat, sedert Lesson, die het eerst zich aan meer bepaalde classificatie der Alfoeren waagde, tot op onzen tijd [Wallace Willer enz.] onopgelost bleef na zelfs voor W. van Humboldt en T. Richard een struikelblok geweest te zijn.

Wallace neemt voor den geheelen archipel twee geheel uiteenlopende rassen aan Maleijers en Papoeas. Melanesiers - wier onderlinge grenzen hij zelfs doch uit slechts enkele en geheel plaatselijke waarnemingen /in de omstreken van Sahoe op de W. kust gedaan/ op Halmaheira stelt en daarbij uit het oog schijnt verloren te hebben dat de tot op korten tijd geleden gebruikelijke en zelfs nu nog niet geheel onderdrukte strooptogten, van uit verschillende streken der Molukken voornamelijk van uit Tidoreesch Midden Halmaheira en de O. waarts daarvan gelegen eilanden naar het N.W. gedeelte van Nieuw-Guinea ondernomen, en allen slavenjagt en slavenhandel tot doel hebbende, steeds een ruimen invoer van het Melanesisch element in bija alle onderdeelen van de residentie ten gevolge hadden, zonder nog thans tot noemenswaardige ineensmelting te voeren.

Toch is hij, zich tot de aanneming van de twee genoemde rassen bepalende, gedwongen tot de erkenning van een geheel eigen inheemsch ras in Noord Halmaheira zoowel van Maleijers als van Papoeas verschillende en waaraan de op Boeroe en Ceram inheemsche eveneens Alfoeren genoemde rassen verwant zijn.

Terwijl het zich welligt tot in de binnenlanden van Nieuw-Guinea voortzet; een vermoeden reeds door Richard geopperd /I pag:284:./

Ook Willer ziet in de Alfoeren een eigen ras en duidt zelfs [Boeroe pag:3.] Halmaheira als zijn bakermat aan.

[31-35] De grenzen van dit verslag laten verdere uitwijding omtrent de Alfoeren

⁶¹ Ternate Residency Archive 162a (286 pp+ App).

niet toe, hoe men zich ook aangetrokken moge gevoelen door dat zoo merkwaardige ras, wien[s] afwijkingen deels aan eenen nog geheel oorspronkelijken ruwen en onbeschaafden toestand deels aan een in vele opzichten gebrekkig bestuur moeten geweten worden, doch waarbij, door de ruwe schors heen, geestkracht en meerdere goede hoedanigheden door schemeren.

Voor alsnog blijve hun eene eigene plaats gegund in de opsomming der rassen van de residentie en wordt dus vermeld:

a. het Alfoersche ras.

Het tweede ras is:

b. het Melanesische ras, de Papoeas.

Moge al Wallace hunne grens te westelijk gesteld hebben, dit is buiten twijfel dat hun gebied reeds zeer spoedig beoosten Halmajeira begint.

Aan dit ras viel meer gezette studie te beurt en leverde ook het afgelopen jaar een tal van waarnemingen van de H.H. Beccari en d'Albertis die het Noorderschiereiland doorkruisten en o.a. drie weken op het Arfakgebergte te midden van de nog geheel woeste Arfaki-stammen van het binnenland vertoefden, en waarvan de heer Beccari een tal van teekeningen, met behulp eener Camera lucida verkregen, en van schedelmetingen mede bragt [nader uit te werken na dat hij van een togt op Celebes die tot April moet duren, teruggekeerd zal zijn]; en van D' B.A. Meijer die, te midden van andere togten, van uit de Geelvinkbaai de landengte tot aan de Maccluerbaai heen en terug overtrok, langs eenen anderen weg terugkerende; en die hier in Augustus terug kwam met eene verzameling van bijna twee honderd schedels, nu reeds naar Europa overgebracht om daar aan een geregeld Craniometrisch onderzoek onderworpen te worden.

Naar hetgeen mij door allen medegedeeld werd zal de uitslag hunner waarnemingen vermoedelijk in meer dan een opzigt verrassend zijn.

De uitkomsten van dat onderzoek, waaraan mannen als Virchow Bastian Jagor enz. deelnemen kan niet vooruit geloopt, en als meer algemeene indruk alleen medegedeeld worden dat de indeeling der Papoea's bij de Melanesiers daarbij denklijk onaangetast zal blijven. Ook dat ras kan dus zijne plaats in de opsomming behouden.

Te midden van de zeer uit eenlopende gegevens en berigten omtrent zijnen aard enz. kan ik ten opzichte van dat ras dat ik nog niet op zijn eigen grond bezoeken, en dat mij slechts uit de individus die ik daarvan op Ternate, Tidore, Halmajeira aantrof bekend werd, in geene beschouwingen treden; doch schijnt de indruk die zij, naauwkeuriger gadegeslagen, maken over het algemeen in hun voordeel te zijn.

Welligt moeten de stammen op de W. kust rond de Maccluer-baai gevestigd hierop eene uitzondering maken, doch is denklijk ook daar de bijna onafgebroken slechte behandeling die zij van hunne bezoekers ondervonden, zoo wel vreemden als afgezondenen van den Vorst waaronder zij in naam staan, de oorzaak van

hunnen haat jegens vreemden en van het ruwe en ongestvrije onthaal dat menigeen in hunne streken ten deel viel.

Zowel als de Alfoeren zijn ook de Papoea's een krachtig en kernachtig ras; ook even als de eersten nog heidenen.

Het derde ras is

c. het Maleisische [...]

[47-49] Die cijfers [*of the Tidorese population*] zijn wat de eilanden beoosten Halmaheira betreft grootendeels en voor Nieuw Guinea en zijne nog geheel onbekende binnenlanden geheel uit de lucht gegrepen. Ik vind bijv. in het verslag over 1872 voor de bevolking van het gedeelte van Nieuw Guinea bij den inventaris onzer bezittingen opgenomen een aantal van 1532 zielen aangegeven. Dat gedeelte van Nieuw Guinea ± 3200 Geogr: Mijlen groot /ongeveer 5 maal zoo groot als Nederland:/ bleek langs de vele en uitgestrekte tot nu toe bezochte kust-streken bijna overal bewoond, op sommige plaatsen zelfs sterk bevolkt te zijn.

Beccari vond het Arfak-gebergte en hier en daar elders de binnenlanden bezoekende de streek algemeen nog al bevolkt op meerdere plaatsen zelfs een vrij digte bevolking.

Ook Dr. Meijer vond ook zuidelijker op het binnenland bevolkt hoewel minder talrijk.

Volgens meerdere berigten o.a. van een paar Amerikaansche whaler Kapiteins Jenas E. Boune van de Avola en Samuel R. Howland van de Kathleen die 3 maanden te Jobie lagen te timmeren zijn vele der eilanden van de Geelvinkbaai o.a. Jobie en de Willem Schouten eilanden goed bevolkt. De kusten van die baai vooral de Z.O. kust zijn goed, volgens sommigen zelfs digt bevolkt. De Oostelijke uithoek, de streek der Papoea-Telandjang, de oevers van de Ambernoh of Rochussen-rivier moeten volgens berigten digt bewoond zijn. En is de kust verder oostwaarts tot aan en rondom de Humboldtbaai even eens bewoond. En toch zoude die geheele landstreek nauwelijks één huisgezin tellen op elke 8 Geogr: Mijlen!

[64-68] Meerdere natuurproducten der afdeeling zijn gezochte zelfs kostbare artikelen op de buitenlandsche markten.

Voor de parel- en parelmoervisscherij zijn vele geschikte plaatsen.

In naam zijn die parelbanken het eigendom der Vorsten binnen wier gebied die zijn gelegen, en is de visscherij daarop een hun toekomend monopolie. Op meer nabij gelegen plaatsen wordt dat monopolie door hen zoowat gehandhaafd, zonder noemenswaardigen uitslag voor hen zelve daar veel van den opbrengst verdwijnt.

Op meer verwijderde streken is dat geheele monopolie slechts een langzamerhand verdwijnende traditie en stoort niemand zich daaraan.

Rond Nieuw Guinea worden bijv: die visscherijen gedreven door

kustvaartuigen van Australië met Papoeasche duikers uit de streek beoosten de Geelvink- tot aan de Humboldtbaai, een handzamer Papoea-ras dan die van de N. en W. kust.

Voor andere banken worden Alfoersche duikers ingehuurd; de handel zelve is echter geheel in handen van vreemdelingen grootendeels Makassaren, enkele Chinezen en Arabieren en een of twee Europeesche opkoozers.

Andere natuurproducten van goeden aftrek op de buitenlandsche markten - kareet- schildpad, massoi worden wel door de inboorlingen aangevoerd, doch slechts tot aan de strandplaatsen en vallen daar in handen der inlandsche, meest Makassaarsche opkoozers die de producten door ruil tegen voorwerpen van geringe waarde verkrijgen.

Uit een nader onderzoek dezer aangelegenheid bleek mij echter dat het dien handelaren moeielijk zoude vallen meer voor de verkregen handels waar te geven; de bijkomende onkosten aan dergelijke handelstogten verbonden, met door nooddwang meestal nog al talrijk bemande en goed gewapende schepen gedreven, het groote tijdsverlies, en even groote risico, de veelvuldige verliezen dikwerf geleden zijn zoovele op dien handel drukkende factoren.

Op Nieuw Guinea wordt eenige handel gedreven in bereidde vogelhuiden waarvan een gedeelte naar Ternate gebragt wordt.

Ook is dat laatste eiland een der twee plaatsten waarheen de nog al veel verzamelde dammar gebragt word[t].

Op ander plaatsen zag ik die in handen van Makassaarsche hand[e]llaren, die daartoe ja[ar]lijks de strandplaats[en] vooral van Halmaheir[a] rondgaan en dan het verkregen product na[ar] Macasser brengen.

De slotsom van al[les] is dat eenige nijverhe[id,] eenig vertier, eenig handels verkeer bestaa[t] doch zoodanig ingerigt dat het maatschappelijk kapitaal der afdeeling er weinig door wordt vermeerderd.

Groote handelshuizen geschikt om als middelpunten van handelondernemingen hierin eenige verandering te brengen zijn hier niet meer.

De firma van Renesse van Duivenbode ging door allerlei oorzaken zoo goed als te niet.

De zaken door een paar nog bestaande handelshuizen gedreven zijn zoo gering dat die naauwelijks iets meer dan klein handelaar kunnen genoemd worden.

De algemeene toestand van handel en nijverheid is zooals uit het bovenstaande blijkt niet gunstig, middelen tot verbetering of aanmoediging intusschen voor het

oogenblik niet aan te wijzen.

Het beste middel daartoe verklaring van Ternate tot eene vrijhaven werd door het Gouvernement reeds verordend; en zoude zonder dat Ternate als handels plaats reeds geheel zijn te gronde gegaan.

[101-116] Van uit Tidoreesch Midden Halmaheira een landstreek met geen eigene inheemsche bevolking doch bewoond door zeer gemengde rassen, Alfoeren zowel van N. Halmaheira als van Ceram, kolonisten van Tidore, afstammelingen van uit Nieuw-Guinea, daarheen als slaven overgevoerde Papoeas enz: loopen nu en dan naar ik vernam vaartuigen uit, oostelijk op vooral naar Nieuw Guinea en omliggende wateren om daar te rooven.

Paranie en Bitjolie werden mij als de voornaamste plaatsen genoemd van waar uit dit nu en dan plaats vond, doch worden ook op die plaatsen op last van den Vorst, den Sultan van Tidore, de expeditien gereed gemaakt nu en dan uitgezonden om den zeeroof op en nabij Nieuw-Guinea te beteugelen, voor welke togten dan ook Maba en Weda contingenten leveren.

Ik had tot nu toe geen gelegenheid tot een naauwkeuriger onderzoek dier streken en zijn de berichten die ik hen betreffende kreeg te uiteenloopende om hunne omschrijving in een zakelijk verslag toe te laten.

Hetzelfde is het geval met de O. waarts van Halmaheira gelegen eilandengroepen Waigoe Misole ten regte Misowal-Gebee-Salawattie enz: die ik evenmin als Nieuw Guinea, kon bezoeken, en moet ik daarom naar de verslagen verwijzen door de H.H. Van der Crab en Coorengel uitgebragt; van welke verslagen, indertijd hier heen ter inzage gezonden, slechts uittreksels genomen geen afschriften aangehouden werden.

Alleen moge hier nog vermeld worden dat de arrestatie van het rooverhoofd Waropan op of nabij Nieuw Guinea verblijf houdende, en wiens opvatting in de missive dd^e 9^e November 1871 N^o18 van den commissaris Van der Crab waarschijnlijk werd geacht, tot nu toe voor zooverre mij bekend geen plaats vond.

En verder wat betreft het gebeurde met den Italiaan Cerutti die in de eerste helft van 1870 door de bevolking van de negorij Birah aan de Mac Cluer baai werd verwond en waar omtrent het door den Commissaris Van der Crab ingestelde onderzoek, als eind uitkomst gegeven zoude hebben dat de eerste aanleiding tot het gebeurde door den Heer Cerutti zelve en diens broeder zoude gegeven zijn, dat de heer Beccari, eveneens Italiaan, van eene latere reis naar Nieuw Guinea teruggekeerd dat hij als natuuronderzoeker bezocht had, mij mededeelde geheel ongezocht van zijn eigen scheepsvolk vroeger in dienst bij Cerutti vernomen te hebben dat de zaak zich geheel anders toegedragen had; en wel dat, bij een uitstapje in eene sloep gedaan door de H.H. Cerutti die, hoewel gewaarschuwd voor den trouweloozen aard van de bewoners der Mac Cluer baai, vrij zorgeloos waren in hunne zamenkomsten met die bevolking, een poging tot diefstal van

geweren plaats vond en bij daarop gevolgd verzet van den bestolene een korte strijd ontstond, waarbij de heer Cerutti werd gewond, de geweren en vlag te loor gingen /later teruggegeven/ doch de manschap der sloep naar hun schip kon terugkeeren, terwijl ook de wonden van den heer Cerutti niet gevaarlijk waren. Hoe dit ook zij de zaak zelve is sinds lang geëindigd en bestaat geene aanleiding meer om daarop terug te komen.

Eene andere zaak van jongere dagteekening was die van de Hamburgsche schoener Frantz tijdelijk in Australische wateren ter kust vaart en visscherij gebezigd; gezagvoerder Eduard Redlich.

Die schoener kwam in het laatst van November 1872 in straat Galewo aan, het vaar water dat Salawattie van den vasten wal van Nieuw Guinea scheidt.

De schoener was uitgerust ter paarlvisscherij waartoe twee sloepen bemand met 17 Papoeasche duikers van de kuststreken beoosten de Geelvinkbaai, de zoogenaamde Papoea Telandjang, een zoo als reeds gemeld meer handelbaar slag van menschen(a) en aangevoerd door den Europeschen tweeden stuurman H. Schluten een Hamburger, verder de straat in en langs de de W. kust van Nieuw Guinea gezonden werden.

De plaats aan de sloepen ter paarlvisscherij aangewezen was het eiland Jaar bekend wegens de paarlbanken langs zijne kusten.

De radja van Salawattie die van de aanwezigheid van den schoener kennis had gekregen kwam daarop aan boord, en raadde den kapitein aan naar Salawattie te verzeilen waar hij veiliger zijn zoude, dan in straat Galewo waar de bevolking uit den geheelen omtrek niet te vertrouwen was.

De gezagvoerder sloeg dit echter af en bleef in straat Galewo na bij het eiland Sorong op eenigen afstand van Oendjoeng Seleh liggen. De radja keerde toen huiswaarts, en tegelijk met zijn vertrek vond ook dat plaats der beide sloepen naar Poeloe Jaar.

Korten tijd daarna kwam een zekere Bompie een ingezetene van Sailolo den radja van Salawattie waarschuwen dat hij, toevallig op Jaar gekomen om tripang te vissen, aan den anderen kant van het eiland op schelpen en bamboezen had hooren blazen en op tifas slaan, het gewone teeken bij de Papoeas uit die streken wanneer zij in een gevecht overwinnaars zijn gebleven, menschen vermoord of koppen gesneld hebben; waarop hij, beangst en nieuwsgierig, zijne prauw verborgen had en zelf in een boom geklommen was. Hij had toen eene menigte Papoeas gezien die hij herkende als inboorling en van Kanabraä, eene negorij op het vaste land van Nieuw Guinea Oostwaarts van Tandjong Seleh gelegen.

Na verscholen te zijn gebleven tot dat zij afgetrokken waren had hij daarop twee sloepen vol gaten, uitgebrand en leeg geplunderd en 18 lijken zonder hoofden

(a) Volgens van de hoofden van Salawattie ontvangen opgaven en latere van den gezaghebber ontvangen berichten werden zij Zuidzee-eilanders genoemd.

vinden leggen.

Op ontvangst van dat bericht ging de radja van Salawatie naar Tandjong Seleh terug en zond van daar op verzoek van den gezagvoerder eenige vertrouwde en met de kampong bewoners van den vasten wal bekende personen naar Kanabraä om te trachten althans de geroofde geweren en kijker door ruilhandel terug te krijgen, hetgeen ook voor bijna al de geroofde voorwerp en gelukte.

De Kanabraäers hadden bovendien geen geheim gemaakt van de zaak, en aan de zendelingen van den radja de geheele toedragt verhaald. Zij hadden namelijk, op eenen togt uit om te zien of hier of daar wat te halen viel, de sloepen gezien en te gemoet gevaren bij Poeloe Jaar, en hoewel zij de taal der opvarenden niet verstonden begrepen dat die kwamen om schelpen te visschen; den stuurman daarop begrijpelijk gemaakt dat hij de sloepen tusschen de reven voor anker moest leggen en laag water afwachten om te kunnen visschen, waarin zij hem dan zouden helpen. De stuurman had daar aan toegegeven te meer omdat hij slechts enkele hunner zag, de overigen hadden zich volgens voorafgemaakt plan op een eilandje bij Poeloe Jaar verscholen. Met laag water was dan ook de visscherij begonnen, waren eenige schelpen gevischt en om te openen aan wal gebragt, de manschap daardoor uit een geraakt, de verscholen Kanabraäers toen te voorschijn gekomen, op de verspreide manschappen der sloepen aangevallen, hadden allen vermoord de sloepen geplunderd en in brand gestoken, en waren daarop met den gemaakten buit en de hoofden der verslagenen naar Kanabraä teruggekeerd.

Op aandrang van den gezagvoerder, of eerder door dezen daartoe gedwongen, ondernam toen de radja van Salawatie met dien gezagvoerder en een aantal gewapende mannen en prauwen van Salawatie een togt naar Kanabraä de verblijfplaats der roovers.

Kanabraä is eene negorij één dag varens binnenlands aan eene rivier gelegen waar van de uitwatering in zee op een afstand van vijf dagen varens ligt van Semete de verblijfplaats van den Radja van Salawatie.

Ik zocht het te vergeefs op de kaarten, volgens de aanwijzing van de radja van Salawatie die echter niet geheel uit de kaart wijs kon worden zoude de rivier in of nabij de van Goensbaai uitmonden /op $\pm 132^0$ O.L. en $2^040'$ Z.B./.

De mond van de rivier werd des avonds van den zevenden dag, de schuldige kampong den volgenden morgen vroeg bereikt en de inwoners nog slapende overvallen, drie man werden gearresteerd, bij een hunner twee nog vermiste geweren gevonden en daarna met de gearresteerden de terugtogt aangenomen.

Op dien terugtogt vervolgd door de Kanabraäers en aan de andere zijde bestookt door ingezetenen van naburige kampongs intusschen tot hulp van Kanabraä toegeschoten was het nog op de rivier tot een gevecht gekomen dat na een uur met den aftogt der Kanabraäers eindigde.

Buiten de rivier gekomen ving het onderzoek der gearresteerden aan die den moord der 18 personen bekenden, waarvan de koppen naar Kanabraä gebragt en

daar nog waren, dat zij na den moord der bemanningen, de sloepen uitgeplunderd en verbrand hadden; eindelijk dat die moord niet op Jaar maar op een naburig eiland Jefmataf had plaats gevonden, welk eilandje zij aanwezen en waarheen toen koers gezet werd. Werkelijk werden daar de overblijfselen der verbrande sloepen gevonden.

Na gehouden krijgsraad werd daarop de man bij wien de geweren gevonden waren op de plaats waar het misdrijf was gepleegd aan een boom gebonden, door den gezagvoerder dood geschoten en het lijk opgehangen met het gezigt naar Kanabraa tot waarschuwing.

De gezagvoerder liet toen de beide andere gearresteerden aan den radja over, hem aanradende ook die te doden. De radja echter gaf ze aan de hem vergezellende Alfoeren van Salawatie en wist niet wat later van hen geworden was.

Bij de veete tusschen Salawatie en den vasten wal van Nieuw Guinea bestaande is echter het lot van die beide Kanabraäers niet twijfelachtig en versiert hun schedel deze of gene Salawatiesche woning.

De gezagvoerder verklaarde zich daarop voldaan, bleef in den omtrek nog een dag of zes, doch zonder gevolg, naar schelpen visschen, en vertrok toen met zijn schip naar Sailolo na bedankt te hebben voor de verleende hulp, en om een loods gevraagd te hebben die hij ook kreeg.

Deze schets van het gebeurde uit verschillende inlandsche berigten zaamgesteld werd eindelijk bevestigd door een brief van den Sultan van Tidore ten geleide van drie brieven van den gezagvoerder, één aan den Kommandant van het eerste het beste oorlogs vaartuig dat Salawatie mogt aandoen, één aan den Pruisischen Consul Generaal te Hamburg ??/ één aan den Sultan van Tidore waarin de gezagvoerder erkent voldoening genomen te hebben wegens den op zijne manschappen gepleegden moord, en daarbij de hulp genoten te hebben van den radja van Salawatie waarvoor hij den Sultan van Tidore zijnen dank toebrengt.

Alle aanleiding tot mogelijke latere verwikkelingen verdween daardoor en werden de nadere inzigten van het Gouvernement omtrent deze zaak haar bij dezerzijdsche missive dd⁹ 28 Junie 1873 N^o556 gemeld tot nu toe niet vernomen; daardoor tevens een opzettelijke togt naar Kanabraa voorhands onmogelijk gemaakt. Een bezoek aan Kanabraa als onderdeel van een togt naar de Geelvinkbaai, waar een rooftogt van Ansoes tegen Mafoor een onderzoek wenschelijk deed achten, kon geen plaats vinden daar de Kommandant van Z^m stoomschip Bali mij verklaarde mij met dat vaartuig voor dien togt niet te kunnen bijstaan.

In de zaak is daarom berust.

Ook die zaak is dus beëindigd de indruk echter pijnlijk door haar achter gelaten en treurig voorwaar de toestand van dat uitgestrekte gedeelte onzer bezittingen.

Een onlangs gehouden onderzoek leidt tot het vermoeden dat aan eene sedert

lang vermiste prauw van Moetaliep vroeger radja van Waigeo welke prauw bemand me[st] 27 volgelingen en wa[ar]op zich de broeder, zuster, vijf kinderen, en bijna het geheele vermogen van Mof[e]taliep aan handel [s]goederen bevonden na Waigamma-Misowal verlaten te hebben op weg na[ar] Wahaai-Ceram door westelijke winden uit haren koers werd gedreven en die waarschijnlijk op de kust van Nieuw-Guinea is teregt gekomen een gelijk lot te beurt viel als aan de sloepen van de Frantz.

Moetaliep is thans tot een hernieuwde onderzoek naar die streken teruggekeerd, en ook de medewerking van den resident van Amboina ten zijnen behoeve ingeroepen.

[139] Op Nieuw-Guinea bestaan meerdere bevaarbare rivieren en binnen wateren nu en dan in verslagen enz: beschreven door mij niet bezocht en mij dus onbekend.

Volgens meerdere mededeelingen mij kort geleden nog bevestigd door Beccari zoude een onderzoek van de Ambernoh of Rochussen rivier beoosten de Geelvinkbaai uit meer dan een oogpunt van overwegend belang zijn, en die rivier denkelijk toegang verleerende tot een zeer ruim gedeelte der nog geheel onbekende binnenlanden.

[144-156] Alles bepaalt zich [...] tot transport te water, alles per prauw, vloten worden niet gebruikt.

Een 6 tal Europeesch getuigde schoeners hier of te Sakita op Soela bessi gebouwd doen kleine vaarten naar Kema, Menado, de Sangier- en Talaut eilanden, Ambon Nieuw-Guinea.

Verder zijn al de gebruikelijke vaartuigen prauwen, allen, groote en kleine, smalle en breede, korte en lange zaamgestelde of uit ee[n] stuk gewerkte, de grote padoewakan zoowel als de kleine lepa lepa /afstammelingen van ééne grondvorm, een uitgeholde boo[m]stam min of meer gekield en met een paar dwars liggende bamboes daar overheen om het evenwigt te bewaren.

Die vaartuigen w[or]den voor allerlei doeleinden transport, vischvangst togten en[.z.] gebruikt.

Allen gezamenlijk hebben eenige goede meerdere nadeelige doch alle ongeveer dezelfde eigenschappen.

Hunne goede eigenschappen zijn veerkracht, zamenstelling, en onderhoud uit goedkoope en overal voorhanden materialen terwijl de mate van kennis hulpmiddelen en handenarbeid bij bijna iederen opvarende aangetroffen daartoe voldoende is. Verder bij de kleinere hunne eigenaardige vorm die hen bijv: bij een laag boord, door overkomende zeëen volgeslagen, op hout en uitleggers doet drijven, waarop zij door de manschap tijdelijk verlaten met de handen leeggeschept en daarna weder bestegen worden.

Eindelijk zijn zij in een oogenblik op strand gehaald, en met bamboezen onder

de uitleggers gestut en daardoor regt staande, in korten tijd in eene woning herschappen om wanneer de tijd tot vertrek daar is even spoedig weer als vaartuig te drijven.

Nadeelen zijn hunne onhandelbaarheid weinige bezeildheid, vooral door de uitleggers en bovenbouw, en geringe laadruimte. De grootere, de padoewakangs de eigenlijke handelspraauwen met geen uitleggers en naar evenredigheid minder roeijers of scheppers kunnen slechts vóór den wind zeilen, en zijn daardoor meestal tot slechts eene reis gedurende elken mousson beperkt.

Ook de Europ: getuigde doch niet zeer sterke schoeners deelen da[er] bezwaar, elders eve[n]eens ondervonden.

De op Ternate varende Manillorez[en] en Sangierezen doen jaarlijks slechts eene reis komen in Ma[art], April - keeren teru[g] in Julij, Augustus.

Wordt eene poging gedaan om in den wind op te werken, da[n] geeft dat somtijds ongelooflijk lange reizen.

Een paar voorbeelden tot toelichting aan de gebeurtenissen der jongste dagen ontleend [...]

De kortelings door mij beëdigde radja van Salawatie was van dáár hierheen bijna acht maanden onderweg [...]

Genoeg tot aantooning van de weinige bezeildheid der inlandsche vaartuigen.

Voor den wind gaat alles goed- in den wind zijn zij onbeholpen- doch taai en vertrouwbaar.

In October jl: werd ik met eene Galelareesche nog nieuwe en sterke praauw banko- op de O. kust van Halmaheira door stormweêr beloopen en waren 48 scheppers niet in staat ons van lager wal af te werken, doch sloegen wij zonder noemens waardige schade dan alleen van nat geworden goed, door de brekende rollers gedragen over een buitenste rif heen kwamen tusschen dat en het volgende rif, gelukkig in geen koraal doch in modderigen zandgrond, ten anker. Wij bleven daar met twee goemoetoe touwen kabels aan twee houten ankers of liever haken met bamboe in den grond gestoken van één tot vijf uur voor anker.

Aanvankelijk was ik natuurlijk niet zeer aangenaam gestemd, doch werd door het vertrouwen der inlandsche bemanning weldra geheel gerust gesteld.

Bovendien zwommen eenige der bemanning te midden der brekers naar den wal, waren zonder letsel en in slechts korten tijd op de rotsen kwamen, toen tegen den avond het weder bedaard was, met een in dien tusschentijd gereed gemaakte nieuwe roerpen en andere voorziening terug tot vervanging van het gebrokene en zetten wij onze reis voort, met hoog water goed over het buitenrif heenkommende.

Ziedaar weder een voordeel. Ik betwijfel of met eene Europesche barkas in dezelfde omstandigheden hetzelfde ware verkregen geworden.

Toch is verbetering wenschelijk zoowel tot besparing van werkkrachten als tot beter vrijwaring der lading tegen vochtigheid en tot verkrijgen van meer laadruimte, ook om het personen vervoer gemakkelijker te maken.

Een praauw van 12 M. lang heeft een dertigtal scheppers, twee roergangers, een gong - twee tifaslagers noodig - treurige en voor een Europeaan wanhopige muziek doch onvermijdelijk om die scheppers op maat te houden. De scheppers in vier rijen van acht, twee rijen binnen boords, twee rijen buitenboords op de lengte leggers gezeten die de uitleggers verbinden en daarmee een balkenraam vormen, moeten allen met hunne schepspanen, slechts ± 1.25 M. lang, het water kunnen bereiken. De praauw kan dus geen hoog boord hebben.

Bovendien is die stelling der scheppers ook weder een oorzaak van tijdverlies. Zonder steun laag boven het water zitten zij, vrij los en onzeker en gebeurt het, bij de met eenigen wind spoedig aannemende zee, al gaauw dat zij telkenmale geheel onder water geraken, hun toestand onhoudbaar wordt en zij in de praauw moeten komen die daar door van voor tot boven de kragt beroofd naar de naaste kust moet vlugten om handzamer zee af te achten. Wel wordt nu en dan geroeid, doch de riemen, liever roeispanten, nog geen 2 M. lang eenvoudige stokken met een klein rond plankje aan het eind vastgebonden, geven weinig, of geen uitwerking; de inlanders kunnen niet roeien.

De zeil toestel is eigenlijk geen mast met toebehooren doch een driebeenige bok van zware bamboe of lolarostammen, twee beenen dwars scheeps aan een soort van beting, het derde been vooruit aan den boeg bevestigd en daaraan een emmerzeil van slecht, niet wind digt matwerk uit hibiscusvezel gevlochten. Als het zeilen wordt gestaakt wordt de geheele zware toestel neêrgeleten en op de praauw neêrgelegd.

De benedenruimte van de praauw moet geheel open blijven als vergader bak voor het overkomend en nu en dan uit te scheppen water; eerst op eenige hoogte begint de vloer waarop de lading.

Op het geheele midden der praauw is een tent opgezet van gaba-gaba gedekt met katoewelit, een hinderlijke windvanger, achter is een afzonderlijk tentje waarin een groote bak met aarde gevuld en daarop de vuurhaard.

Ziedaar de hoogst doelmatige inrigting dier praauwen waardoor zevenachtste van laad- en draagruijnte nutteloos verbruikt en buiten verhouding vele werkkrachten gevorderd worden.

Ik geloof niet dat hier spoedig veranderingen zal komen en weet voorshands nog geen middelen tot verbetering aan te wijzen, die, hoe ook, toch denkelijk alle buiten verhouding zouden uitvallen tot de overige tot nu toe heerschende toestanden en voor het algemeen beschikbare hulpmiddelen.

Nog lang zullen de korra² en rorehee meer pittoresk en aardig dan mooi of nuttig met hun tallooze vlaggetjes en wimpels hunne tifas en gong en het verklinkende hela² hunner bemanningen de Mofuksche zeeën verlevendigen.

[177-178] De landbouw hoewel vrij uitgebreid in deze afdeeling gedreven verkeert nog in een zeer oorspronkelijken toestand.

De meeste verbouwde producten zijn:

[...] Op meerdere plaatsen vooral op Makian, in N. Halmaheira en op Nieuw Guinea nabij Doreh tabak; doch alleen voor eigen verbruik.

[185] De circulatie van geld was voor de behoeften voldoende; doch is het gebruik van geld, de bestemming er van als algemeen ruilmiddel, als maatstaf tevens ter onderlinge vergelijking der waarde van goederen, nog geenszins overal bekend. De handel op Nieuw Guinea bijv: is nog zoo goed als geheel ruilhandel.

[276-277] Epedemien werden niet waargenomen en alleen heerschten nu en dan koortsen.

Ook elders in de afdeling was die toestand goed, en zelfs in verhouding tot andere jaren gunstig te noemen. Vooral mag het niet voorkomen van pokken gelukkig geacht worden, die vooral nu en dan vroeger, woedden en o.a. korte jaren geleden Halmaheira en Morotay deerlijk geteisterd hebben. Cascadee /ichthyasis/ komt vrij algemeen; hier en daar vooral op Nieuw Guinea ook bobento /framboesia/ als volksziekten voor; beide niet levensgevaarlijk doch lastig.

S.C.J.W. VAN MUSSCHENBROEK: POLITIEK VERSLAG 1873⁶²

[7-9] [*Religious change*] Werd te Ternate niet waargenomen. Buiten Ternate worden geene Europeanen gevonden dan drie zendelingen op N. Halmahera - te Galela en Tobello, en vier op Nieuw Guinea [...]

Van de Nieuw Guineasche zendelingen werd op dit gebied niets venomen.

Een hunner de heer Beijer op Doreh veranderde van werkring en werd handelaar.

[9-10] Slechts een vreemdeling, de heer Edwards Engelschman, vroeger zeevarende heeft zich op Ternate gevestigd, met een kleine schoener "de Louize" eenigen ruilhandel op Nieuw Guinea aangevangen ook eenige togten naar Manado en naburige havens gedaan tot aanvoer van rijst, olie producten enz:

Zijn geest jegens het bestuur is ten eenen male goed.

[23] Vroeger was hier een leeraar voor dat gedeelte der inlandsche bevolking dat de christelijke leer is toegedaan, allen Hervormden.

Sints het overlijden van D^s Höveker werd die leraarsplaats onvervuld gelaten een tijd lang waargenomen door den van Nieuw-Guinea hierheen gekomen zending Niks die later vertrok.

⁶² Ternate Residency Archive 159b (29 pp).

S.C.J.W. VAN MUSSCHENBROEK: ALGEMEEN VERSLAG 1874⁶³

[3-4] Een onderzoek naar de regten van den Sultan van Tidore op Nieuw Guinea bew. den 141ste lengtegraad den resident van Ternate op gedragen bij Gouvernements besluit dd 21 Junij 1874 Litt^eM² bleef deels door gebrek aan transportmiddelen tot instellen van een plaatselijk onderzoek, deels door het tot nu toe achterblijven van het antwoord van den Sultan van Tidore vooralsnog onafgedaan, doch deed de ontleding der op die aangelegenheid betrekking hebbende ter Secretarie te Batavia aanwezige bescheiden, waarvan inzage werd verleend, de mogelijkheid uitkomen dat ook dat onderzoek eenige wijziging van grondgebied tot uitkomst zal hebben.

[7-8] De residentie omvat meerdere eilandengroepen slechts op Celebes en Nieuw Guinea bestaan grenzen te land, doch door geene wegen doorsneden, het enkel voetpad [Tomboekoe-Bogt van Bonie] uitgezonderd dat onbruikbaar voor handel en verkeer, en moeilijk begaanbaar zonder eenige beteekenis is, overal is dus de zee het middel van gemeenschap zowel met het buitenland en de overige deelen van Nederlandsch Indie, als tusschen de eilanden en gewesten onderling; grootendeels zelfs tusschen de kampongs en plaatsen van een zelfde eiland menigmaal hoe nabij elkander ook gelegen door geene of slechte wegen verbonden.

[22-25] Op Gebee beO. het Z.O. schiereiland van Halmahiera staat de veel ook door buitenlandsche walvischvaarders en Australie-China vaarders bezochte baai van Tow of Alai door een goeden weg, met de N.kust in verbinding.

De afstand van Alai tot Sanaffe ter N.kust waar de Kimalaha woont die namens den Sengadji van Gebee over de baai van Alai gezag voert bedraagt een uur gaans.

Op Waigeoe bestaat binnenlandsche gemeenschap door bergpaden tusschen de Argo en Affak baaijen ter Nkust en de diepingesneden Z.kust de bogten van Chabrol en Waigeoe.

Op Nieuw Guinea voert een wel nu en dan steil doch over het algemeen niet te moeilijk bergpad van Andai naar Atam op het Arfak gebergte en verder, en vertakt zich beneden Atam met een ander pad dat naar andere onderdeelen van het Arfak gebergte loopt welk gebergte verder door andere bergpaden Nwaarts met Amberbaken en W.waarts met de kust langs de Dampierstraat in verbinding staat. De beide eerste wegen werden in 1872 door de HH. Dr Beccari en d'Albertis, Italiaansche natuuronderzoekers bezocht. Langs den W. of N.W. weg komen de Arfakis tot aan de kust of zelfs tot op het eilandje Saonek bez: Waigeoe, een der meest bezochte plaatsen van zamenkomst der handelaars van digtbij en verre, en

⁶³ Ternate Residency Archive 242 (200 pp + App).

waar o.a. ook een ruime omzet van gedroogde vogelhuiden plaats heeft.

Dr A.B. Meijer trok in 1873 vanuit Wandessi aan de Geelvinks baai de geheele landengte over tusschen die baai en de Maccluer golf gelegen en keerde gedeeltelijk langs een anderen weg terug, vond ook over ruime afstanden bruikbare bergpaden, en meerdere standbewoners der Geelvinks baai met rigting en terrein meer of min vertrouwd.

Hoewel na een tweedaagschen togt het verder doordringen moest opgegeven worden bleek het dienstzelden reiziger dat ook van uit het Z.einde van de Geelvinks baai langs bergpaden gemeenschap bestaat met de Z.kust van Nieuw Guinea.

[26-27] Op Nieuw Guinea bestaan bevaarbare rivieren en binnenwateren nu en dan in verslagen enz. beschreven door mij niet bezocht en mij dus onbekend.

Volgens meerdere mededeelingen mij kort geleden nog bevestigd door Beccari zoude een onderzoek van de Ambernoh of Rochussen-rivier beoosten de Geelvinkbaai uit meer dan een oogpunt van overwegend belang zijn, en die rivier denkkelijk toegang verleende tot een zeer ruim gedeelte der nog geheel onbekende binnenlanden.

De toegang tot die rivier is volgens mededeeling van Amos Gezagvoerder van de op Nieuw Guinea varende schoener Constantijn en den handelaar Hassan van Ternate, beide met die streken min of meer bekend met door een der vele mondingen te zoeken op de kaarten aangegeven en van waar de heer Coorengel die den ingang beproefde onverrichter zake moest terugkeeren, doch langs een W.waarts stroomende zijtak de Warin, halver wege de Geelvinkbaai ongeveer op de hoogte waar de kaart van Melvill de kampong Serabje plaatst, in zee stroomende. Van uit Ansoes wordt langs die rivier of zijtak handel gedreven met het binnenland en zijn daár wegwijzers en tolken te bekomen.

Van een Papoea ontving ik de bepaalde verzekering van eene tusschen het Z uiteinde van de Geelvinkbaai en de Z.kust bestaande gemeenschap te water doch kan zijne nadere aanwijzingen met de bestaande kaarten niet overeenbrengen.

[27-31] De middelen van vervoer zijn natuurlijk in overeenstemming met de gemeenschaps wegen.

Geregelde en onmiddellijke gemeenschap met het buitenland wordt voor Ternate alleen onderhouden door eenige Manilaresche vaartuigen behoorende aan Spaansche reederijen en varende onder Spaan sche vlag doch bevracht door Chinesche kongsies die met die van Ternate in handels betrekking staan.

Toevallig binnen vallende handelsche pen een kolenvaartuig dat steenkool aanvoert uit Europa of Indie, een Australische of Singapoorsche paarlvischer, enkele Amerikaanse walvischvangers genen verder hoogst onzekere en wisselvallige middelen van vervoer of gemeenschap.

Die gemeenschap ook die met de overige deelen van den Archipel wordt verder

verzekerd door de maandelijksche aankomst te Ternate van een stoomer van de Nederlandsch Indisch Stoomvaartmaatschappij, die overigens geene andere plaatsen in de residentie aandoet.

Met de overige gedeelten van den Ned. Ind. Archipel, en ook met enkele meer verwijderde onderdeelen van de residentie zelve, hoofdzakelijk met de Nkust van Nieuw Guinea wordt de gemeenschap onderhouden door eenige te Ternate tehuis behorende schoenerbrikken, één hunner een oud vaartuigje der koloniale marine, de overigen meest in de residentie zelve te Ganie op Halmaheira en Senana op Soela Bessi gebouwd volgens reeds verouderde modellen; oorspronkelijk goede vaartuigen doch waarvan de jongste in 1855 werd aangebouwd; en verder nu en dan door schoeners van Ambon en Banda die op hunne handel reizen naar en van Menado en de Sanggier eilanden Ternate aandoen.

Gezamenlijk met de Europeesch getuigde schoenerbrikken helpen ook eenige inlandsch getuigde paduwakans die meer uitgebreide gemeenschap bevorderen.

De Ternataansche paduwakans gering in aantal varen echter over een zeer beperkt gebied. Tidore bezit er geene.

Makassaarsche handels vaartuigen drijven handel en zoeken vracht langs de kusten naar O.Celebes Tomboekoe en Bangaai, op Soela Bessie, op Batjan en Ganie, te Waigamma op Misoewal, op G[...] Waigeoe en het eilandje Saonek een groot middelpunt van inlandschen ruilhandel en te Semete op Salawatie.

Zij varen op de W.kust van N. Guinea ook de lager gelegen plaatsen - Namatotte Lakahia enz. en onder houden daardoor eenige gemeenschap met Makassar van die streken die overigens hoewel tot het rijk van Tidore, onderdeel van de residentie behorende daarmede geenerlei gemeenschap hebben.

Enkele Boeginesche handelaren uit Mandhar beN. Makassar komen telkenjare Batjan Makian Tidore Ternate bezoeken.

De slotsom is dat terwijl Ternate eenige onmiddellijke gemeenschap met Menado, Kema Gorontalo de Sangier en Talaut eilanden Ambon en N.Guinea c.a heeft, andere onderdeelen van het gebied van Ternate o.a. de rijken Bangaai en Tomboekoe en grootendeels ook de de Soela eilanden zonder eenige aanraking met Ternate blijven en alleen door de Boeginesche handelaren gemeenschap met Makassar blijven behouden.

Hetzelfde doet zich voor met de Wkust van Nieuw Guinea ten opzichte van het rijk van Tidore waartoe die kust gerekend wordt te behooren en is zelfs de gemeenschap tusschen de hoofdplaats van dat rijk en de daartoe behorende naderbij gelegen eilanden Misoewal Salawatie, Waigeoe Gebee zeldzaam en wisselvallig.

Van die eilanden wordt Gebee het meest door vreemden bezocht en is voor walvisch vangers en Australie-China vaarders en gedurende een gedeelte van het jaar voor de handels vaartuigen, die van uit Singapore over Makassar naar de Molukken de Carolinen Pelew eilanden gaan de aangewezen plaats tot het innemen

van water, brandhout en ververschingen.

Ook Waigeoe wordt tot het innemen van dergelijke behoeften aangedaan. Salawatje door Australische paarl visschers bezocht; en hadden verder bijna alle hier nu en dan binnenvallende walvischvangers sommigen zelfs meermalen ook Jobi in de Geelvinksbaai bezocht, het schrikbeeld der Ternataansche Nieuw Guinea-vaarders, doch waar die walvischvangers over het algemeen goed teregt hadden kunnen komen.

[44-45] Gemeenschap met het buitenland bestaat met Manilla door een paar Spaansche schepen; onmiddellijk met Nederland in enkele gevallen door een schip dat kolen aanvoert; verder slechts door de stoomschepen der Nederlandsch Indisch Stoom vaart Maatschappij; de enkele walvischvanger toch die Ternate aandoen om na eenige maanden kruisen daar weder binnen te vallen brengen niet tot onderhoud van de gemeenschap bij.

De gemeenschap buiten de residentie met de overige gewesten van den Nederl Ind. Archipel wordt door door dezelfde stoomschepen onderhouden, en verder met Menado c.a en Makasser en Amboina door eenige kleine Ned: Ind. en inlandsche vaartuigen.

Diezelfde vaartuigen onderhouden de gemeenschap van Ternate met de N.kust van Nieuw Guinea.

De W.kust van dat eiland, de O.kust van Celebes, de Soela eilanden staan met Makasser in verbinding door Makassaarsche en Boeginesche inlandsche vaartuigen; en hebben geen gemeenschap met Ternate.

De zoogenaamde Papoea eilanden Misoewal, Waigeoe, Salawatje enz: bezitten op dezelfde wijze regstreeksche verbinding met Makassar bovendien met Ceram en Amboina en ook doch niet veelvuldig met Ternate.

Gebee wordt het meest van alle door vreemde schepen bezocht.

[46-47] De stoomschepen der Ned. Ind. St. M^d bleven geregeld hunne maandelijksche dienst waarnemen. Z.M. stoomschip Baji voer onverpoosd tusschen N.Celebes Ternate Amboina Banda en Ceram heen en weder, volbragt van uit Ternate een togt naar Tametie een naar Batjan en Batang loemong, kon weinig zeewaardig en eenig schip van de Molukken stations den resident van Ternate niet ten dienste strekken op een togt naar de beO. Halmaheira gelegen eilanden en Nieuw Guinea.

Van de te Ternate te huis behoorende Ned. Ind. vaartuigen, allen min of meer oud sloeg er een op de kust van Ternate zelf uit een, een deed een vruchteloze reis naar Nieuw Guinea, verloor door storm beide masten, dreef onder allerlei bezwaren tot Magindanao weg, vanwaar het Makasser bereikte en eindelijk na eenige van zijn volk aan uitputting verloren te hebben te Ternate terugkwam.

Twee op reis naar Nieuw Guinea in Januarij op Waigeoe op strand geslagen,

zijn nog niet teruggekeerd. Nieuwe werden niet bijgebouwd.

[51-53] Bij de nog geheel Heidensche Alfoeren van Halmaheira Oost Celebes de Bangaai - en Soela eilanden openbaart een gering en onbestemd gevoel van godsdienst zin zich in eenige onderling nog al uiteenlopende vormen van bijgeloof.

Bij de Papoea's van de tusschen Halmaheira en Nieuw Guinea gelegen Papoea eilandengroepen en op Nieuw Guinea zelfen, allen eveneens heidenen is ook die onbestemde godsdienst zin weinig ontwikkeld en alleen waarneembaar in eenige vormen die aan eene soort van fetichisme doen denken [...]

Het Mohamedanisme breidt zich langzaam, weinig merkbaar, doch zeker uit, geenszins door hadjies - daartoe te gering in aantal of toedoen van Arabieren hier niet talrijk genoeg om zich krachtig te gevoelen, en algemeen bedaarde handelaars, evenmin door ijveraars, of aanvoerders van nieuwe secten die hier tot nu toe niet opstonden, maar door den drang der omstandigheden zelve. De Sultans traditioneel en van geslacht tot geslacht ijverige Mohamedanen trachten hunne godsdienst uit te breiden [...]

Ook de Boeginesche en Makassaarsche handelaren op Oost Celebes, Nieuw Guinea en omliggende eilanden werken tot uitbreiding van den islam mede, niet op last van eenigen Sultan, doch uit eigen overtuiging en daartoe door een bij hen meer ontwikkeld gevoel van godsdienst-ijver gebragt.

[55-62] In twee streken der residentie, N. Halmaheira en Nieuw Guinea zijn Protestantsche zendelingen gevestigd, uitgezonden door de Utrechtsche zending vereeniging die tevens in de uitgaven der zending voorziet.

1^e In het N.O. gedeelte van N Halmaheira [...]

2^e Op Nieuw Guinea [...] de Heeren

J.L. van Hasselt te Mansinam

W.H. Woelders .. Andaij

J.H. Meeuwig .. Moom

C.A.H. Beijer .. Doreh

G.L. Bink .. Monokwarie

Daar het mij niet te beurt viel Nieuw Guinea te bezoeken kon ik over hun zijn aldaar, en den uitslag hunner verrigtingen door eigen oordeel geen uitspraak doen omtrent de nu en dan zeer uit eenlopende berigten aangaande hen ont vangen.

Het vermoedelijk meest onpartijdige oordeel omtrent hen, dat van de HH. Dr B.A. Meijer Duitscher en Dr O. Beccari Italiaan de laatste tot de Katholieke kerk behorende beide thans rationalisten doch met een helderen blik, en door geene vooroordeelen in welke rigting ook voort gedreven beide natuuronderzoekers die Nieuw Guinea bezochten en op de zending stations vertoefden is zonder voorbehoud gunstig en ook volgens hen de invloed van het verblijf der zendelingen

aldaar op de geheele omgeving vooral te Dorei en Andai niet te miskennen.

Inlandsche handelaren Makassaren, ernstige Mohamedanen, met die streken bekend bevestigden mij dit en waardeerden levendig de vruchten van een leven van toewijding en ontbering en begint die invloed volgens inlandsche jagers, eveneens Mohamedanen, ook in de meer verwijderde streken rond Wandammen zich te doen gevoelen, waar merkbare verzachting der zeden is waar te nemen.

Volgens allen zouden ook voor die streken de wenschen geuit mogen worden die voor de Alfoeren van N. Halmaheira en Oost Celebes gedaan werden.

De Utrechtsche zendings vereeniging geeft jaarlijks een verslag uit van de verrigtingen harer zendelingen, waarheen voor meerdere bijzonderheden wordt verwezen.

Verder maakte Dr Petermann in de Geogr Mith 1874 Afl III kortelijk doch gunstig gewag van de zendelingen op Nieuw Guinea en de door hen verkregen uitkomsten.

[65] Wat de Boeginezen betreft is welligt de meest betrouwbare mededeeling omtrent hen die van Dr Beccari die kort geleden na reeds vroeger langs de kusten van Nieuw Guinea, op de Aroe- en Keij eilanden en nog kort geleden op eene reis langs de O.kust van Celebes en vooral gedurende een maanden lang gerekt verblijf in de Kendariebaai in dagelijksche aanraking met de uitgestrekte daar gevestigde Boeginesche vestigingen en daardoor beter tot een onpartijdig oordeel in staat dan de Nederlandsche ambtenaren voor wie de uitdrukking van menig persoonlijk gevoelen verborgen blijft [...]

[68] Omtrent de zeer gemengde bevolking van sommige kuststreken en kampongs van Waigoë Misoewal - Salawatie, afstammelingen van handelaren en gelukzoekers vroeger dáár van heinde en verre zaamgestroomd, en waardoor de eigenlijke bevolking meer binnenwaarts teruggedrongen werd, bestaan geene genoegzaam zekere gegevens, ter beoordeeling, en zijn de nu en dan vernomen berigten goed.

Omtrent de bevolking ter Wkust van Nieuw Guinea kan niets medegedeeld worden, weinig omtrent die van de N.kust van dat eiland; waaromtrent bovendien de beoordeelingen meer uiteenloopen dan omtrent eenig ander onderdeel der residentie het geval is, en geen gelegenheid tot eigen oordeel bestond.

[76-81] De meer algemeene veiligheid zoowel als de middelen tot handhaving lieten in 1874 te wenschen over.

Wel bleef zeeroof hoewel niet geheel verdwenen onbeduidend, doch bleef kustrroof de groote plaag dezer gewesten, had reeds in 1873 sporen van hernieuwde levens kracht en werkzaamheid vertoond, bleef ook in 1874 niettegenstaande de door het bestuur in één onderdeel gedurende dat jaar verkregen belangrijke

uitkomsten nog onbedwongen; door sedert jaren buiten hun land zwervende Tobellorezen en Galelarezen met, in afgelegen en moeilijk toegankelijke streken op Oebi en rond Batjan gevestigde nederzettingen als uitgangspunt, ten nadeele van de bevolking gepleegd rond de Tomini bogt en ter Okust van Celebes gevestigd; nu en dan ook met Oebi en de afgelegen havens van Ceram als uitgangspunt tegen de bevolking van Midden en Z. Halmaheira en Batjan bedreven; welligt nog overtroffen door de grootere strooptogten die met eenige der tusschen Halmaheira en Nieuw Guinea gelegen eilanden voornamelijk Salawatje als uitgangs punt tegen inwoners van Nieuw Guinea werden ondernomen en waaraan zelfs de hoofden deel nemen; en waardoor bovendien de gemengde bevolking der Wkust van Nieuw Guinea tot voortdurende wederkeerige strooptogten op elkanders gebied aangezet en eindelijk de Papoea-stammen tot hunnen tegenwoordigen toestand gebracht werden waarin zij in elken vreemdeling een vijand zien die hen nimmer spaarde en tegen wien hunnerzijds ook alles geoorloofd is.

Omschreven door de gesloten overeenkomsten berust de handhaving der politie binnen de grenzen van het grondgebied der rijken die de residentie uitmaken bij de betrokken vorsten, ook die over de zeeën binnen hun gebied.

De politie van den Sultan van Ternate in de verdere onderdeelen van zijn gebied laat echter te wenschen over; met de beide andere Sultans is dit nog veel meer het geval, heeft eigenlijk die politie wat de zee - de Moluksche wateren binnen deze afdeeling - aangaat in den laatsten tijd feitelijk op gehouden te bestaan; en bleef de veiligheid ter zee en in de meer afgelegen deelen der residentie, uitkomsten van ons vroeger beheer, in den laatsten tijd geheel afhankelijk van de verrigtingen van Z^m stoomschip Bali en van eenige kruis togten door gewapende prauwen van den Sultan van Ternate ondernomen; bij wijze echter van buitengewone maatregel en zonder vooruitzigt van die lang te kunnen blijven volhouden daar zij te groote eischen doen aan de den Sultan ter beschikking staande hulpmiddelen.

De hoofdoorzaak daarvan moet daarin gezocht worden dat de handhaving dier politie ter zee door den drang der omstandigheden reeds vroeger geheel in handen van het Nederl bestuur was overgegaan en de inlandsche Vorsten slechts nu en dan tot mede werking uitgenoodigd werden door levering van eenige plaatselijke hulpmiddelen. Hunne toch reeds gebrekkige inrigtingen werden daardoor langzamerhand opgelost de impulsie bestond niet meer - de politie werd zonder veel inspanning hunnerzijds goed gehandhaafd. Op een tijdvak van groote bedrijvigheid der marine is daarna een tijdvak van stilstand en toenemende inkrimping gevolgd, thans met bijna geheele oplossing gelijkstaande - wat deze afdeeling betreft.

Terwijl korte jaren geleden in de Stations Menado Ternate en Ambon, de gezamentlijke Molukken, nog een aantal goed voor hunnen werk kring berekende stoomschepen der Ned. Ind. Marine geplaatst en onafgebroken met kruistogten

bezig waren, waaraan meermalen deelgenomen werd door oorlogschepen van het auxiliair eskader, en door de schepen van de Indische Gouvernements Marine, zoodat bijna onafgebroken en overal tot in de meest afgelegen plaatsen onze vlag vertoond werd, en het meermalen gebeurde dat het eene vaartuig het andere de voor zich uitvlugtende zeerovers te gemoet joeg is in den laatsten tijd die magt allengs ingekrompen, was sedert ruim twee jaren Z^MS stoomschip Bali /4^e klasse/ het eenigste Gouvernements vaartuig in de wateren van de kusten beoosten Celebes en de stations van Menado en de Molukken aanwezig; en is dat vaartuig voor afkeuring rijp, sterk door witte mieren aangetast, onvoldoende gewapend (2 gladdes 12 lb, en 8 Caronnades) met defecte machine, en een maximum snelheid onder stoom van nog geen vier mijl volgens gerucht op het punt van teruggeroepen te worden; terwijl omtrent zijne vervanging nog niets werd vernomen.

En toch was zooals reeds boven aangemerkt werd dat vaartuig, moeijelijk in ernst als een oorlogsvaartuig te beschouwen, het eenige aanwezige tusschen 5° NB. en 12° Z.B. en tusschen 120° en 141° O.L. dus over een zeegebied van ±450 □ graden /ruim 80 duizend □ Geogr. mijlen grootendeels zee/.

Dat vaartuig deed wat het kon, Menado Kema Gorontalo Ternate Amboina Banda werden beurtelings bezocht, de bogt van Tomini de kusten van Ceram Ternate c.a Batjan eveneens. Toch bleven ruime streken, de rijken op de O.kust van Celebes de Bangaai en Soela eilanden groepen - Halmaheira Nieuw Guinea en de tusschen beide gelegen uitgestrekte eilanden groepen in 1874 /de laatste ook reeds in 1872 en 1873/ onbezocht.

Op deze aangelegenheid werd overigens de aan dacht gevestigd bij dezer zijdsche missive dd 5 December 1874 N^o930^a.

[115] [...] de Italiaansche korvet Vittor Pisani den 25 November 1872 van Gebee vertrokken en 3 December 1872 door straat Manipa op Amboina aangekomen na tot eenige lengtebepalingen langs Salawatie, Misoewal Popa en beN. Ceram gekruist te hebben [...]

[121-130] Omtrent de eilanden beO. Halmaheira, de zoogenaamde Papoea-eilanden Waigoe Salawatie Misoewal enz. en omtrent N. Guinea alle door gebrek aan transportmiddelen onbezocht gebleven kunnen geene zekere en volledige berichten medegedeeld worden door ongenoegzaamheid der ontvangen mededeelingen die echter alle zonder uitzondering op eenen verwarden treurigen toestand wijzen; achteruitgang van den handel vooral waar die op Nieuw Guinea nog gedreven werd door toenemenden kwaden trouw der inboorlingen, die na ontvangst van ruilgoederen en voorschot hunne aangegane verplichtingen niet willen nakomen, vlugt vande handelaren zonder den uitslag der gesloten overeenkomsten af te wachten, daartoe gedrongen door vrees voor moord of plundering; onderlinge oorlogen, onverwachte overvallen van den eenen stam door

den anderen.

Volgens eene mededeeling van inlandsche handelaren kostte één zoodanige aanval, volkomen onverwacht geschied, en op eene plaats in de landstreek meer in de onmiddellijke nabijheid der zendings stations gelegen en tot nu toe van dergelijke aanvallen verschoond, aan 39 personen het leven, terwijl 14 vrouwen en kinderen als slaven buitgemaakt en weggevoerd werden.

Andere berigten maken vrij verward melding van een op loop waarbij de zendeling Bink in zijne eigene woning een slag met een knuppel op het achterhoofd kreeg, die hem neêrvelde, en langen tijd in eenen toestand tusschen leven en dood deed verkeereren; waaruit hij wel weer opkwam doch tot nu toe geenzins goed genezen en nog half waanzinnig.⁶⁴

Van de zes Ternataansche jagers die dit jaar de Geelvinkbaai bereikten, op Ansoes aanw al gezet door den schoener Makasser, die daarop naar de Humboldtbaai doorgezeld, doch wiens verder wedervaren, op die reis door storm beloopt en masteloos op Magindanao aangedreven, reeds vroeger (pag 46.) is berigt, werden twee door de bevolking vermoord.

Tijdens het korte verblijf van Dr N. de Miklucho Macklaj Russisch natuur onderzoeker ter W.kust van Nieuw Guinea vonden in zijne onmiddellijke omgeving en ter plaatse zijner vestiging te Aiwa drie aanvallen plaats alle door moord gekenmerkt, bij eene waarvan zijne goederen geroofd werden; en bij alle welke aanvallen de bevelen daartoe van de hoofden zelve uitgingen die ook de leiding op zich namen.

De heer Macklaj wist een hunner Sasi kapitan of hoofd van Mawara in zijne magt te krijgen en naar Amboina over te brengen; zooals later opgemaakt moest worden geenzins echter de hoofdschuldige, zijnde dit de radja van Namatote.

Op Waigeoe geraakte de te Singapore te huis behoorende schoener Pow Tong in het ongereede en kan daaromtrent voorloopig het volgende medegedeeld worden geput uit de verklaringen door den Chinees Lie Tjeng, eigenaar, en de hem vergezellende Chinesche matrozen te Ternate afgelegd, en wat de bemanning, doel der reis, herkomst eigendom nationaliteit van den schoener enz. betreft gestaafd door de medegebragte bewijsstukken.

Die schoener onder Engelsche vlag varende met den eigenaar den Chinees Lie Tjeng, Britsch onderdaan, woonachtig te Singapore aanboord verliet die laatste plaats den 10 Januarij 1874 om, koers zettende over Makasser en door de Djilolo passage eene handelsreis te ondernemen naar de Pelew eilanden Manila en daarna door de Chineesche zee naar Singapore terug te keeren.

De bemanning bestond uit Williams, sailing master, een Europeaan

⁶⁴ [*Resident's comment in the margin*] N.B. Volgens de berigten per schoener Virgo van Menado kort voor de verzending van het verslag ontvangen was de toestand in de Geelvinks baai in den laatsten tijd beter; de volks stam tot rust terug gekeerd.

de Chinezen Go a Gong

Go a Jet

Go a kong

Go a Ong

Go a Pong

verder een achtal te Singapore voor die reis aangenomen inlandsche maleijers en Javanen één Siamees.

Na buiten de Djilolo passage te zijn gekomen en bijna twee maanden vruchteloos getracht te hebben de Pelew eilanden te bereiken waren zij lek en door gebrek aan water en levensmiddelen gedwongen af te houden en kwamen te Saonek ter Zkust van Waigeoe ter reede, op welke plaats, een der groote inlandsche markten van ruilhandel, de eigenaar wilde trachten zijne handels goederen van de hand te zetten en eenige teruglading te vinden.

De handels goederen en overige lading, de zeilen, het loopend want enz. werden ontscheept en de schoener op strand gehaald, doch dat werk halverwege door de bemanning verlaten, waarop de schoener op zijde viel en vol met water liep.

Danoë Gebee Mohamad Djin, radja van Waigeoe, was daarbij tegenwoordig. Deze zoude van den eersten dag af werkzaam geweest zijn om de bemanning op te zetten en tot afval te bewegen; de oorzaak zijn van hunne dienst weigering, en bij hem ook dadelijk allen, met Williams den Sailingmaster aan het hoofd, in dienst zijn getreden.

De radja weigerde alle hulp en stelde in stede daarvan den eigenaar voor hem den schoener over te doen tegen genot van vrijen terugtocht met zijne goederen en Chinesche matrozen naar Singapore waarheen de radja hem dan met dien schoener zoude laten terugbrengen.

Na aanvankelijke weigering werd toestemming in het voorgestelde afgedwongen door vrees van anders vermoord te zullen worden, waartoe het voornemen te kennen gegeven werd, en werd daarop van de gesloten overeenkomst eene bewijs opgemaakt dat Lie Tjeng, eveneens onder dwang, onderteekende.

Reeds dendag na de overeenkomst was de schoener weder vlot en werd door den radja opgetuigd die Lie Tjeng ook tot afstand van den overigen reeds gelosten inventaris, ankers, zeilen, touwen, enz tegen 20 pikols tripang had gebragt. Toen de schoener gereed was weigerde de radja echter aan de overeenkomst te voldoen en Lie Tjeng met de overige Chinezen en de handels goederen naar Singapore te brengen, en zeilde met den schoener van Saonek weg, Lie Tjeng en de zijnen daar aan het strand achterlatende, welligt met de geheime hoop later op de eene of andere wijze ook de handels goederen in zijn bezit te zullen krijgen.

Een zekere Danoë Abdoelah echter een inlandsch handelaar op Waigeoe, door Lie Tjeng met lof genoemd, had medelijden met diens verlaten toestand en dien

zijner lotgenooten en bragt hen en een gedeelte der handels goederen naar Salawatie over waar gelegenheid bestond om verder te komen, en van waar allen dan ook op 2 Augustus 1874 te Ternate aankwamen met achterlating te Salawatie van de overige handelsgoederen die te veel aan vervoer zouden gekost hebben en waarover Danoë Abdoelah als beheerder aangesteld werd. Alleen voor hun overtocht van Salawatie naar Ternate hadden zij f 160 moeten voldoen.

Te Ternate diende Lie Tjeng zijne bezwaren in tegen den gedwongen afstand van zijn schip en goederen en legde eene door alle zijne lotgenooten bevestigde verklaring af van al wat hem op Waigeoe wedervaren was, van welke verklaringen proces verbaal werd opgemaakt en bij dezerzijdsche missive dd 6 Augustus 1874 N^o639 toegezonden aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur aan wie de zaak werd berigt.

Ook aan den Sultan van Tidore werd de geheele zaak medegedeeld met uitnodiging tot een spoedig en nauw keurig onderzoek, waartoe die Vorst zich bereid toonde en een zijner ambtenaren naar Waigeoe zond, dien, half November tijd van zijn vermoedelijk terugkomst nog niet teruggekeerd op mijn verzoek een tweede ambtenaar gezonden werd.

Tot heden zijn beide zendelingen nog niet terug gekeerd en dus nog geen nader berigt omtrent de zaak ontvangen.

Verder werd het noodige verrigt voor den terugkeer van Lie Tjeng en zijn Chinesche matrozen over Soerabaia naar Singapore.

Op de laatste plaats legde Lie Tjeng voor den Magistraat nogmaals eene verklaring af, eene aanklagt inhoudende tegen den radja van Waigeoe, welke verklaring door den Britschen Consul te Batavia bij missive dd 16 November 1874 N^o2304 met verzoek om inlichting naar Ternate gezonden en per laatsten boot hier ontvangen bij dezerzijdsche missive dd 8 December 1874 N^o959 beantwoord werd door de mededeeling dat de Directeur van Binnenlandsch Bestuur met de zaak was bekend gemaakt, waaromtrent nog niet nader kon berigt worden; en dat zoodra nadere inlichtingen zouden verkregen zijn die hoofdamtenaar daarmede in wetenschap zoude gesteld worden, onder verzoek van verdere mededeeling aan den Britschen Consul.

Al staan de verklaringen van Lie Tjeng tot nu toe op zich zelve, zoo bevat het bovenstaande toch aanwijzingen minstens voor de waarschijnlijkheid dat Lie Tjeng c.s. op Waigeoe niet alleen die bescherming niet genoten hebben die artikel 27 van de door het Nederlandsch Indisch Gouvernement met den Sultan van Tidore gesloten overeenkomst [...] in hunnen toestand moest waarborgen, en dat zij daarentegen eene behandeling ondervonden in bepaalden tegenspraak met dat artikel.

Van de van wege den Sultan van Tidore te gemoet geziene nadere inlichtingen worden, afgaande op den toestand waarin het bestuur van dat land verkeert geene hooge verwachtingen gekoesterd; en zijn die bovendien, na ongeveer vijf

maanden, nog te wachten, uit eene plaats 90 Geogr = 360 Zeemijlen = 6 dagen stoomens van Ternate verwijderd, en door vreemden onbekend met onze overeenkomsten met inlandsche Vorsten geacht onder ons gezag te staan.

Het bovenstaande gaf dan ook aanleiding om den Directeur van Binnenlandsch Bestuur bij de mededeeling van het omtrent de schoener Pow Tong van den Britschen Consul ontvangen schrijven, tevens te verzoeken de missive dd 5 December 1874 N^o930^a omtrent de beschikbaarstelling van eenig vaartuig te willen ondersteunen.

Geven al de tot nu toe verkregen wellicht wat te sterk gekleurde gegevens geen volledig of geheel betrouwbaar zamen stel van feiten zij nopen toch gesteund door menig nu en dan vernomen gerucht tot het allezins gegrond vermoeden dat de algemeene toestand in het O.gedeelte der residentie het gebied van den Sultan van Tidore verre van gunstig is. Pogingen van den Sultan van Tidore tot verbetering werden bij het bestuur niet bekend; nu en dan zelfs personen genoemd tot de naaste omgeving van den Sultan behoorende die dien toestand van wanorde bevorderden en daarvan partij trokken. En strekken die geruchten tot aanvulling van enkele bij het bestuur vernomen op zich zelf staande feiten die anders onverklaard en zonder beteekenis zouden gebleven zijn. Den zwakken Vorst is slechts een schijn van bestuur en gezag overgebleven.

Van zijn naam wordt buiten zijn weten verregaand misbruik gemaakt, en slechts eene plaatselijke onafgebroken en strenge controle is in staat in de het laatst omschreven gewesten een toestand te doen eindigen, die niet lang meer zonder oneer door het Nederlandsch Gouvernement Leenheer van den Sultan en hoogste gebiedster in die gewesten kan geduld worden.

[153-154] Wat de onderdeelen [*of the Residency*] betreft kunnen de cijfers van A Gouvernements grondgebied in hoofdzaak als genoegzaam zeker worden aangenomen, doch worden ook op dat gebied veelvuldig Alfoeren en Papoeas aangetroffen, eene vlottende voor langeren of korteren tijd als bedienden of wat dan ook bij partikulieren werkzaam, gedeeltelijk bij de registers van de rijken Ter[naie] en Tidore ingeschreven. Th[ans] nog niet bij de bevolkin[gs] statistiek van het Gouvernements grondgebied opgebracht, doch die voor 1875 daarvan een onderdeel zullen uitmaken.

[160] inserendum pag 160 bij -A

Zeker, in voor meerdere onderdeelen der residentie zelfs waarschijnlijke cijfers worden dus gemist, en eene meer stellige uitspraak omtrent vermeerdering of vermindering daardoor onmogelijk gemaakt.

De meer algemeene indruk die plaatselijke bevindingen getoetst aan vroegere beschrijvingen of geschiedenis der bezochte plaatsen te weeg bracht zoude, de onbekende doch minder beduidende schommelingen der laatste jaren daarbij buiten

beschouwing latende, tot de uitspraak leiden dat op een eerste tijdvak (14^e tot 16^e eeuw N.C.) van vrij snellen aanwas der bevolking van deze gewesten, een tweede tijdvak van achteruitgang is gevolgd, vermoedelijk in den jongsten tijd tot staan gekomen, waarna weder eenige vooruitgang mag vermoed worden.

Ik wijs bijv. op een korte schets van de geschiedenis der vroegere federatieve staatjes van N. Halmaheira [...]

Eindelijk op zoo menige bijzonderheid aangetroffen in de schetsen en geschiedverhalen van Valentijn Halmaheira Nieuw Guinea en de daar tusschen gelegen zoogenaamde Papoesche eilanden betreffende, en die ook op eene digtheid van bevolking wijzen die thans daar vruchteloos gezocht zoude worden.

Onim bijv op Nieuw Guinea's N.W. kust was (ook nu nog in inlandsche verhalen herdacht) was lang een alleziens magtig rijk [...], wiens koningen hoe ruw en onbeschaafd ook in aanzien een tijd lang niet onder deden voor de meer westelijk Molukken koningen. Onims en Cubiais oorlogsvloten voerden oorlog tot op Timor.

Die ontvolking enz. is latere tijden allengs vermoed, daarna in hoofdtrekken bekend geworden werd vrij algemeen als een gevolg aangezien van de politiek en beginselen en daaruit voortvloeiende maatregelen der O.I.Cte, was echter reeds voor de oprigting van dat ligchaam ingetreden en is veeleer te wijten aan onafgebroken onderlinge twisten, burger oorlog, zee en landroof, en vooral felle Godsdienstoorlogen [...]

Ook ziekten vooral pokken schijnen vernielend gewoed te hebben, zelfs tot in den laatsten tijd. 1863 en 1864 zijn dienaangaande voor N.Halmaheira rampspoedige jaren geweest.

Verder lepra, in lateren tijd minder verspreid, en evenals sijphilis ook nu niet veelvuldig waargenomen buit en de hoofdplaatsen.

Maatregelen van staatkundig geweld zijn verdwenen met de eeuw die ze zag plegen; eenheid van gezag deed de burger en godsdienst oorlogen ophouden beperkte zee- en landroof binnen veel engere grenzen, de vaccine hoewel bezwaren, grooter dan elders in Indie die hier ook ontmoet, deed reeds haren invloed gelden; lepra vroeger zoo algemeen, o.a. ter hoofdplaats en op het eiland Ternate, doch waarvan het leprozengesticht te Castella het aantallijders thans slechts 6 gestadig zag verminderen is vermoedelijk afnemende; sijphilis eveneens, ter hoofdplaats het meest ontwikkeld en waarvan een in dit jaar uitgevaardigd regiment op de prostitutie de verspreiding tracht te bestrijden was in de overige en meer afgelegene deelen der residentie oogenschijnlijk nimmer sterk ontwikkeld. Allengs zijn dus de meeste voor de ontwikkeling en den aanwas der bevolking nadeelige elementen verminderd, en schijnt die dan ook nu vooruitte gaan.

Geenszins in die mate echter als het geval zoude zijn, waren niet andere nadeelige elementen nog aanwezig of ingetreden.

Het overmatig gebruik van sagoweer werkt volgens de inlanders zelve,

verstompd op de geslachtsdrift. Naarmate de lepra vermindert, en pokken epidemien zeldzamer en minder algemeen worden, neemt beri2 in meerdere streken vooral O.waarts toe, maakt sommige vroeger bloeiende plaatsen thans onbewoonbaar, en blijft, raadselachtig als altoos, den Bangaajer bijna onfeilbaar aantastende op Ternate waar geen Ternataan die krijgt, en voor den laatsten, te midden van een gezonde inheemsche bevolking om dezelfde reden de Geelvinks baai gevaarlijk makende, nog onbedwongen; worden bijna overal doch juist het meest ook in die streken de ook vroeger reeds bekende koortsen kwaadaardiger dan vroeger en meer en meer gevreesd; en schijnen eindelijk hier en daar o.a. bij de overigens vrij gezonde bevolking rond de Geelvink baai en in de binnenlanden en verder O.waarts eenige dier geheime invloeden, uitingen van nog niet doorvorschte maatschappelijke wetten, werkzaam te zijn, die ook elders in Polijnesie opgemerkt werden, geheele stammen zelfs met ondergang bedreigen. Meerdere van inlanders verkregen berigten spreken van eene dáár heerschende ziekte die zonder eenige bekende aanleiding, met snel toenemende vermagering, uitputting, krachteloosheid als eenige verschijnselen, den sterksten man in slechts enkele maanden of weken ten grave sleept; en in den laatsten tijd meermalen epidemisch schijnt opgetreden te zijn juist in die streken in het binnenland waar de koortsen van de strandvlakten niet meer heerschen.

[164] Een Engelschman de heer Edwards gewezen zeevarende sinds 17 jaren op Ternate ge vestigd eigenaar van eenen kleinen schoener, de Louisa drijft nu en dan eenigen handel op Menado tot aanvoer van rijst en Nieuw Guinea vanwaar hij tripang, kareet, en massoi trekt.

[167-168] Denkbeelden van eigenlijken landbouw drongen tot nu toe slechts min of meer en tot een gedeelte van de bevolking door. Daaronder verdienen melding: [...]

Eindelijk de Papoeas die op Nieuw Guinea op verscheidene plaatsen rond de Geelvinkbaai vooral aan de W.zijde en ook meer binnenwaarts Verder rond Amberbaki en verder langs de N.kust beW. de Geelvinkenbaai en langs de helling van het Arfakgebergte uitgestrekte aanplantingen van veldvruchten onderhouden, door meerdere bezoekers dier streken, vooral door Kamis Brahi den metgezel van Rosen berg, Bernstein, Meijer en die herhaaldelijk en verder dan gewoonlijk de binnenlanden bezocht wegens goeden aanleg en zorvuldig onderhoud geroemd en wier stamgenooten ook op Waiageoe Salawatie Misoewal ruime ontginningen daarstellen [...]

[169-178] De eigenlijke landbouw omvat:

Rijst. berg-rijst - drooge rijst, op N.Halmaheira en Nieuw Guinea op tegaloens verbouwd. Na een paar oogsten wordt de aanplanting verlaten en naar eene nieuwe

ontginning overgebracht [...]

Overigens is de rijst noch voor den Alfoer noch voor den Papoea een alles beheerschend boven alles gewaardeerd volks voedsel.

De maanden lang zonder veel voor zorgen in eenvoudige mandjes bewaarde geroosterde sagobroodjes zijn veel gemakkelijker mede te voeren, hun daardoor bij hunne verre en herhaalde togten met den mede gebragten gerookten visch (ikan foefoe) of overal ligt te bekomen verschen visch veel meer welkom, en geven zonder nadere toebereiding even in zeewater gedoopt en geweekt daarna genuttigd, wel den minst mogelijken omslag.

Zij verbouwen dan ook de rijst nog meer als handelswaar dan tot eigen verbruik [...]

Tabak. de gewone elders in Nederlandsch Indië voor de inlandsche markten geteelde soort, door de Alfoeren op N. Halmaheira [...]

Verder op enkele plaatsen der grootere tusschen Halmaheira en Nieuw Guinea gelegen eilanden en op de eilanden in de Geelvink baai veelvuldiger ter NKust van Nieuw Guinea beW. de Geelvink baai en langs die baai door de Papoeas verbouwd.

In verband tot de meerdere of mindere zorg aan aanplant en onderhoud en aan bewerking van het product gewijd is de hoedanigheid van dat laatste zeer uiteenlopend.

De wijze van aanplant is overal dezelfde en overeenstemmende met die op Java gevolgd. Ook de wijze van bewerking, doch is de kerfsnede, niet overal even grof, algemeen grover dan de Javaansche, het grofst op Nieuw Guinea.

De beste merken zijn de Makian- en daarmee bijna gelijkstaande Galela tabak, daarna het overige Halmaheira-product.

De hoedanigheid van den Papoeschen tabak is zeer uiteenlopend algemeen genomen minder dan de Makian- en Halmaheira-tabak.

Kleine aanplantingen voor eigen gebruik worden ook elders in de residentie aangetroffen.

De verpakking geschied in lontar-bladeren.

Het inlandsch verbruik is vrij aanzienlijk en laat weinig voor uitvoer over [...]

Muskaatnoot op Ternate en Batjan, de aanplant gering, de hoedanigheid van het product goed, de hoeveelheid echter onbeteekenend tegenover de groote hoeveelheden die op Batjan Halmaheira en verder Oostelijk tot op Nieuw Guinea in de bosschen waar de boom inheemsch is en veelvuldig in het wild voorkomt, worden bij een gezocht en op de ruilplaatsen verhandeld.

De Nieuw Guinea muskaatboom werd ook op Ternate aangeplant - in den tuin van den heer Laurens - en is blijkbaar eene afzonderlijke soort onmiddellijk als zoodanig te herkennen; terwijl alle de overige zoogenaamde soorten slechts plaatselijke variëteiten van denzelfden boom zijn.

De handelswaarde van het product is echter ongeveer dezelfde [...]

Een eigenaardig slot voor dit overzicht levert eindelijk de in de Molukken alles overheerschende sago; het algemeene voedsel te huis versch als pap popeda – genuttigd, of tot voorraad voor reizen en togten in koekjes geperst en geroosterd; gedeeltelijk uit eigen aanplantingen, gedeeltelijk, meer nog zelfs, als product der wildernissen op de strandplaatsen aangebragt; en alleen daardoor reeds door de bevolking dezer gewesten meer gewild dan andere producten omdat die zeer goedkoop is, op inlandsche wijze gereed gemaakt, lang goed blijft, door uitwendige invloeden niet spoedig bederft, geen toespijzen noodig maakt, zelfs onafgebroken genuttigd niet tegenstaat; en door dat alles meer dan eenig ander product geschikt is om als proviand op zeetogten medegenomen te worden.

Het eenige voedsel dat er bij gebruikt wordt is visch waarvoor ook eene wijze van rooken (foefoe) ingebruik is, die dien lang goed doet blijven.

Het oogenschijnlijk onvoldoende van die voedingswijze wordt door de ondervinding in zooverre gelogenstraft dat de inboorlingen er gezond bij blijven, en, deels welligt ook door gewoonte, tegen althans ééne soort van arbeid een groot wederstands vermogen blijken te bezitten het scheppen namelijk of pagaajen (pegajong van gajong schepper) van praauwen dat zij meermalen 18 uur in het etmaal uithouden.

[179-180] De zoogenaamde Makassaren ter hoofdplaats Ternate, eenige Ternatanen en Alfoeren in de Sultanskampong, eenige Tidorezen en Makianners, eenige der op Batang loemong nabij Batjan gevestigde Badjorezen, Soela eilanders op Soela Bessi zijn kleinhandelaren in eenigzints ruimeren zin; terwijl verder bijna overal, vooral in de meer afgelegen oostelijke streken van de residentie op en rond Nieuw Guinea Makassaarsche, Boeginesche en Mandharesche handelaren in de behoeften van den kleinhandel voorzien, door aanvoer van lijnwaden aardewerk, snuisterijen en marskramersgoederen uit Makasser, hunne togten tevens benuttigende tot op koop van inlandsche producten.

Een paar families op Ternate van Makassaarsche afkomst vertegenwoordigen den inlandschen groothandel, en zijn in het bezit van Ned. Ind. kust vaarders schoeners, waarmede Menado, Kema enz: Makassar, Amboina en Nieuw Guinea geregeld bevaren worden.

[182-183] De marktplaatsen dienen alleen tot den omzet van artikelen voor dagelijksch gebruik, lijnwaden, kramerijen, levensmiddelen, het zijn verbruiksgeene handelsmarkten. De eigenlijke handelstransactien geschieden dan hier dan daar, onbestemd op allerlei plaatsen, dáár waar belanghebbenden elkander toevallig of opzettelijk ontmoeten, juist op de marktplaatsen echter nimmer. Een paar meer afgelegen middelpunten van ruilhandel - Saonek bijv. nabij en beZ. Waigeo gelegen - maken hierop min of meer eene uitzondering en zijn plaatsen waar, doch ook niet altijd, inlandsche verkoopers met monsters van door hen

aangevoerde partijen vogelhuiden, karet, massoi, kunnen aangetroffen worden.

[186-193] Bij het overzicht van den landbouw werden reeds de producten omschreven van die, deels tot omzet en verbruik binnen de residentie, deels tot uitvoer naar elders, voorwerpen van meerderen of minderen handel worden.

En bestaan de verdere handelsartikelen uit:

Karet, in twee of drie sorteringen van een paar schildpadsoorten verkregen, de beste of liever de eenige ware, is die van de chelijs imbricata, rond Ternate slechts bij uitzondering, voorkomende, in waarde en hoeveelheid toenemende naarmate die meer oostelijk in de residentie wordt aangetroffen.

De beste en meeste wordt aangevoerd van Nieuw Guinea en de nabij gelegen grootere Papoea eilanden en verscheept naar Makasser.

=

Tripang overal gevonden gevischt en bereid waarbij de Batjansche Badjorezen eenigen naam verwierven als geschikte visschers en bereiders.

De beste vindplaatsen zijn rond Batjan langs de O kust van Halmaheira en langs de eilanden rond Nieuw Guinea.

Meer dan bij de andere handels artikelen loopen de sorteringen en in verband daarmee bedongen prijzen uiteen (de kakao welligt uitgezonderd waar voor, tusschen f 60 en f 140 per pikol als grenzen, allerlei prijzen bedongen werden).

=

Paarlmoer, minder algemeen. De beste en meeste wordt rond den N.W. uithoek van Nieuw Guinea en Salawatie en in de tusschen Nieuw Guinea en Salawatie gelegen Straat Galewo gevonden, Wordt weinig op Ternate aangevoerd, en gaat meer door Makassaarsche en Boeginesche of Chines[che] handelaren opgekocht [on]middellijk naar Mak[asser] of zelfs naar Singa[pore], wordt deels plaat[selijk] opgekocht en medegenomen door Europesche vaartuigen schoeners die van Singapore meer nog vanuit Australie ter paarl- en paarlemoer visscherij uitgerust nu en dan die streken komen bezoeken.

De Singapoorsche zoowel als de Australische vaartuigen worden te Singapore aan gebouwd en munten in geschikten bouw duurzaamheid van materieel handelbaarheid, bezeildheid en billijken prijs verre uit boven de voortbrengselen van den schoonen bouw in deze gewesten [...]

Paarlen eveneens weinig aangevoerd, en waaromtrent overigens hetzelfde geldt als reeds van de paarlmoer werd medegedeeld.

De Sultan van Ternate heeft het hem door aloud gebruik toegekend monopolie van de opbrengst van eene beN. Kahoe in de baai van dien naam gelegen paarloesterbank, en berust het regt van den Sultan van Batjan op eene paarl oesterbank in straat Sem bakie op dezelfde gronden; terwijl ook de Sultan van Tidore dezelfde regten doet gelden op banken beO. Halmaheira gelegen; en wel eens tracht te doen gelden op de verder O waarts nabij Salawatie gelegen banken.

Door ondoelmatig en slecht beheer en slechte bewaking, te veelvuldige visscherij ook van jonge schelpen, is de opbrengst der gezamentlijke Sultans banken aan paarden zoowel als aan paarlmoer sterk achteruitgegaan.

Sedert de betere kaarten van de paarlstreken vooral van Straat Galewo vroeger de schrik der Ned Ind en inlandsche kustvaart, als uitslag der opnamen van den kapitein der Italiaansche Genie G de Lenna medgezel van E Cerrutti werden uitgegeven en daardoor de vaart op die streken beter verzekerd zullen ook wel de daar aanwezige paarlbanken drukker bezocht allengs uitgeput raken, doch blijven na uitputting verlaten daardoor in de gelegenheid tot herstel, voor de Sultans banken meer onafgebroken nagevischt moeilijkelijk te verkrijgen.

Eindelijk blijven de diepere meest vruchtbare gedeelten der banken voor onze duikers onbereikbaar die gemiddeld niet dieper dan tot 7 enkelen tot 8 vadem kunnen gaan terwijl de Australische vaartuigen met Zuidzee-eilanders - Nieuw Zeelanders vooral inboorlingen van de Samoa-eilanden werken, die tot 14 vadem de Singapoorsche vaartuigen met Klingalezen en Arabieren die zelfs dieper nog, sommigen tot 16 vadem kunnen gaan.

En zijn dit de oorzaken waardoor de opbrengst der gereserveerde banken onbeduidend is, die der aan het vrije verkeer overgelaten banken, zonder voordeel voor dit gewest door vreemden weggehaald op Ternate weinig wordt gezien.

=

Vogelhuiden. De handel in vogelhuiden bepaalt zich bijna uitsluitend tot die van de eigenlijke paradijs vogels: paradisea, ciciunurus, astrapia laphorina, parotia, seleusides ptilaris, diphijllodes-soorten en eenige verwante geslachten, sericulus chalijsbaea, paradigalla; eindelijk nu en dan groenla coracias, da[...]els soorten.

De plaatsen van herkomst zijn Nieuw Guinea en omliggende eilanden.

De eenige meer W. voorkomende paradijs vogel de Semeioptera Wallacci van Halmaheira en Batjan is niet gewild, eerder nog niet bekend, op de Europesche markt, waarvoor steeds alle de overige huiden bestemd zijn; eene kleine hoeveelheid huiden van paradisea papuana uitgezonderd, die als schatting opgebracht hunnen weg vinden, naar de omgeving van den Sultan van Tidore, om als onderdeel van het uniform op de tulband te worden gestoken. Ook aan de andere hoven en bij opkomst van sommige hoofden in staatsie kleeding wordt nu en dan een dergelijk hoofdtoisel waargenomen, doch dan uit het vrije verkeer of als geschenk verkregen.

De vogels worden deels het geheele jaar door geschoten door de Papoeas en daarna de huiden van vleugels en pooten ontdaan gedroogd en gerookt, om bij de aankomst der schepen van de hand gezet te worden; deels door jaarlijks vanuit Ternate gezonden jagers geschoten; die na behoorlijke voorbereiding der daarbij onverminkt gelaten huiden hunnen buit naar Ternate brengen. Ook van uit Menado en Amboina worden eveneens jaarlijks jagers gezonden. Van de door de Papoeas bereide huiden gaat een gedeelte naar Ternate een grooter gedeelte onmiddellijk

naar Makasser terwijl ook eenige partijen op Amboina en Menado te regt komen.

Al de opgenoemde artikelen waren in 1874 zeer gedepre cieerd sommige noteringen der Europesche markten waren tot 50% lager dan die van vorige jaren.

=

Massoi. De schors van een nog onbekende Laurin[e] op Nieuw Guinea en meerendeels bestemd voor de inlandsche markten van den Archipel, terwijl een gedeelte als voorwerp van inlandschen handel naar Bengalen Achter-Indie en China gaat.

=

Gum-damar van middelmatige hoedanigheid, op meerdere plaatsen aangetroffen, meest van Halmaheira aangevoerd.

Eenige partijen van eene slechte soort van gomelastiek uit dezelfde streken verkregen werden over Makasser naar Singapore uitgevoerd.

=

Aanvoer van rotan was onbeduidend, de hoedanigheid slecht.

=

Behalve de massoi gingen ook die artikelen in prijs achteruit.

=

De Nieuw Guinea rijst gaat naar Amboina of wordt door whalers enz. opgekocht.

* * *

J.G. RAZOUX KUHR (SECRETARIS): ALGEMEEN VERSLAG 1875⁶⁵

[1] Aan het onderzoek naar de regten van den Sultan van Tidore, op Nieuw-Guinea, bewesten den 141^e lengtegraad, den Resident van Ternate opgedragen bij Gouvernements besluit dd^e 21^e Junij 1874 L³M², kon eindelijk gevolg gegeven worden. en vertrok genoemde Hoofd Ambtenaar tot dat einde op 11^e November 1875 per Z¹M³ stoomschip „Soerabaja” naar Nieuw-Guinea.

Welligt dat de uitkomst van dit onderzoek eenige wijziging van grondgebied zal te weeg brengen.

[5] Eenige op europesche wijze getuigde schoeners van hier gevestigde personen onderhouden de gemeenschap met Menado en de N. kust van Nieuw Guinea.

[8] Bij de heidensche Alfoeren op Halmaheira, Oost Celebes en Bangaai en Soela eilanden openbaart een weinig en onbestemd gevoel van godsdienstzin zich in eenige onderling nog al uiteenlopende vormen van bij geloof.

Bij de papoeërs van Nieuw-Guinea allen eveneens heidenen, is ook die onbestemde godsdienstzin weinig ontwikkeld en alleen waarneembaar in eenige vormen, die aan eene soort van fetichesme doen denken.

[11-13] In twee streken dezer residentie namentlijk N. Halmaheira en Nieuw Guinea, zijn protestantsch zendelingen gevestigd uitgezonden door de Utrechtsche zending vereeniging, die tevens in de uitgaven der zending voorziet [...]

Op Nieuw-Guinea zijn gevestigd de zendelingen:

Woelders te Andaij
Meeuwig „ Moom,
Beijer „ Doreh en
Bink „ id

terwijl de zending Van Hasselt op Mansinam in september 1875 naar Nederland is vertrokken.

Over hun aanwezen aldaar en den uitslag hunner verrigtingen zijn de berigten zeer uiteenlopend.

Algemeen moet worden aangenomen, dat de zending in deze streken, nog zeer weinig te beteekenen heeft.

De Utrechtsche zending-vereeniging geeft jaarlijks een verslag uit, van de verrigtingen harer zendelingen, waarheen voor meerdere bijzonderheden wordt verwezen.

[44-46] *[Among the articles not sold at markets can be listed]*

Karret. De beste of liever de eenige ware is die, slechts bij uitzondering rond

⁶⁵ Ternate Residency Archive 162a (50 pp + App).

Ternate voorkomende.

De meeste wordt aangevoerd van Nieuw-Guinea.

Tripang - overal gevonden, gevischt en bereid waarbij de Batjansche Badjorezen een naam verwierven als geschikte visschers en bereiders.

Paarlmoer - minder algemeen - de meeste wordt tusschen Nieuw-Guinea en Salawattie gevonden.

Wordt weinig op Ternate aangevoerd en gaat meest door Makassaarsche en Boeginesche of Chinesche handelaren opgekocht onmiddelijk naar Makasser of Singapoer.

Paarlen - eveneens weinig aangevoerd.

De Sultan van Ternate heeft het hem van ouds toegekend monopolie van de opbrengst van eene benoorden Kao in de baai van dien naam gelegen paarl oester bank - het regt van den Sultan van Batjan berust op eene paarl oester bank in straat Sembakie op dezelfde gronden; terwijl de Sultan van Tidore dezelfde regten doet gelden op de banken beoosten Halmaheira gelegen.

Door ondoelmatige en slecht beheer en bewaking en door veelvuldig visschen ook van jonge schelpen is de opbrengst der gezamentlijke sultans-banken aan paarlen zoowel als aan paarlmoer sterk achteruit gegaan.

Vogelhuiden. De handel in vogelhuiden bepaalt bijna uitsluitend tot die van de eigenlijke paradijs vogels en eenige verwantte geslachten.

Massoi-schors, verkregen van eene nog onbekende Laurine op Nieuw-Guinea en meerendeels bestemd voor de inlandsche markten terwijl een gedeelte als voorwerp van inlandschen handel naar Bengalen, Achter Indie en China gaat.

Gumdamar - van middelmatige hoedanigheid, op meerdere plaatsen aangetroffen meest van Halmaheira aangevoerd.

Zij worden over Makasser naar Singapoer uitgevoerd.

Aanvoer van rottan was onbeduidend.

Behalve de massoi gingen ook die artikelen in prijs achteruit.

De rijst van Nieuw Guinea gaat naar Amboina [...]

* * *

P.F. LAGING TOBIAS: ALGEMEEN VERSLAG 1876⁶⁶

[I] ... door mijnen voorganger [*is*] geconstateerd, dat de grens op de Zuidkust van Nieuw-Guinea in den Regerings Almanak abusievelijk op 140°O.L. is vermeld. Dit moet zijn 141°O.L. /Beleefde referte aan de publicatie van den Gouvernements Commissaris tot het in bezit nemen van Nieuw-Guinea dd^o 24^e Augustus 1828./

[9-11] Evangelisatie heeft van wege de Utrechtsche zending-vereeniging plaats in het noordelijkste schiereiland van Halmaheira en op Nieuw Guinea.

Op eerstgenoemd schiereiland zijn gevestigd de zendelingen van Dijken, de Graaf, Been en Huisingh; op Nieuw Guinea de zendelingen Woelders, Meeuwig, Beijer, Bink en Jens.

De zendelingen Huisingh en Jens zijn eerst in December jl: uit Nederland aangekomen.

Hoewel de gevoelens omtrent de resultaten van het zendingswerk zeer uiteen loopen, vermeent verslaggever te mogen beweren, dat het zendingswerk, voor zoover het het maken van proeselieten beoogt, hier nagenoeg in het geheel geen resultaat heeft, en acht hij hetgeen door de Utrechtsche zendingvereeniging gepubliceerd wordt over het algemeen voor te rooskleurig geteekend. Als hij dit oordeel uitspreekt, haast hij zich echter er bij te voegen, dat het, wat Halmaheira betreft, steunt op de mededeelingen der zendelingen zelve, maar wat Nieuw-Guinea betreft, op de berigten bij derden ingewonnen. Op geen van beide eilanden was verslaggever nog in de gelegenheid om met eigene oogen te zien.

Wordt dezerzijds dus het zendingswerk, uit een meer beperkt christelijk oogpunt beschouwd, als weinig vruchtdragend beoordeelt, toch doen de zendelingen veel nut, en zoude een intrekking hunner missie te betreuren zijn.

Voor eerst toch leeren de nog geheel onbeschaafde Alfoeren en Papoeas van hen veel. Onder hunne leiding leeren deze wilden verscheidene ambachten beoefenen, en, al maken zij niet vele bekeerlingen, /en misschien juist daarom/ oefenen de zendelingen toch veel invloed ten goede in en op de rondom hen wonende bevolking.

Even weinig begeer[d] als zij zijn bij de Ternataansche hoofden, wier knoeijerijen en barbaarschheden door hen dikwijls aan het daglicht komen, even geacht en vertrouwd zijn zij bij de Alfoeren en Papoeas.

[24-25] Ook is er groote oneenigheid tusschen de hem toegevallene hoofden, waarvan eenigen willen dat hij naar Nieuw Guinea den opstand zal overbrengen, alwaar de bevolking eveneens het Sultansbestuur moede is, en waar de Europesche magt hem minder gemakkelijk kan bereiken. Gelukkig schijnt Hassan dien raad niet te willen volgen. Deed hij het, de opstand zoude zeker moeilijker te

⁶⁶ Ternate Residency Archive 162a (58 pp).

beëindigen zijn.⁶⁷

[42-43] Andere beroepen of bedrijven [*other than trade and agriculture*] worden door Europeanen niet uitgeoefend. Alleen woont hier nog een geboren Engelschman de Heer Edwards, die reeder is van een schoentje waarmede hij voor eigene rekening op Nieuw-Guinea vaart.

Ook de [...] Heeren M.D. van Renesse van Duivenbode en A.A. Bruijn bezitten de eerste twee en de tweede eene kleine schoener waarmede zij handeldrijven op Nieuw-Guinea en Menado.

[52] Even als in vorige jaren heeft uitvoer van rijst plaats gehad van Nieuw-Guinea naar Amboina en van Halmaheira /dit jaar echter in niet noemenswaardige hoeveelheid/ naar de hoofdplaats Ternate.

P.F. LAGING TOBIAS: ALGEMEEN VERSLAG 1877⁶⁸

[6] De Evangelie prediking, die van wege de Utrechtsche zending vereeniging plaats heeft, levert als zoodanig nagenoeg geen vruchten op.

Nutteloos zijn echter de zendelingen geenszins. Zij dragen iets bij tot beschaving der nog bijna geheel wilde Alfoeren en Papoeas, maar zouden ook in dat opzigt oneindig veel meer nut kunnen presteren als de missie der Utrechtsche Zending vereeniging geheel anders georganiseerd ware.

Verslaggever heeft in den loop van 1877 over dit onderwerp zijne gevoelens uitvoerig der Regering medegedeeld en acht het hier misplaatst er uitvoeriger op terug te komen.

[33] Drie der hier gevestigde Europeanen bezitten ieder eenen kleinen schoener, waarmede zij handel drijven, vooral op Nieuw-Guinea en Menado.

[41] Alleen van Nieuw Guinea wordt jaarlijks eenige rijst uitgevoerd naar Amboina.

* * *

⁶⁷ Danu Baba Hassan was the leader of a revolt on Halmahera against the Sultans of Ternate and Tidore, who both ruled over part of that island. The rebellion started in 1876 and was subdued one year later.

⁶⁸ Ternate Residency Archive 162a (46 pp).

J.G. RAZOUX KUHR (SECRETARIS): ALGEMEEN VERSLAG 1878⁶⁹

[5] Nog steeds levert de Evangelieprediking door de zendelingen der Utrechtsche zendingvereeniging geringe resultaten op.

[41-42] Op de marktplaatsen worden uitsluitend zaken voor de dagelijksche consumtie in het klein verkocht.

De voor uitvoer bestemde artikelen, die het meeste vertier geven, komen daar geen van alle.

Deze zijn rijst, kareet, tripang, vogelhuiden, massooischors, paarlen, paarlemoer, hars en rottan.

Alleen van Nieuw Guinea heeft jaarlijks eene onbeteekenende uitvoer van rijst naar Amboina plaats.

[45-48] In den loop van dit jaar werd de slavernij in het rijk van Batjan afgeschaft. De vrijverklaring der slaven en de uitbetaling der schadeloosstelling hebben aldaar met groote plechtigheid plaats gehad.

Z.H. de Sultan werd door Z.M. den Koning benoemd tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw als een bewijs van waardering der door hem in de kwestie der slaven emancipatie aangenomen houding.

Z.H. de Sultan van Tidore en zijne rijks grooten hebben [...] de afschaffing der slavernij in hun gebied, doch met uitzondering van Nieuw Guinea aangegaan. De uitzondering van Nieuw Guinea geschiedde op aandrang van het bestuur.

De afschaffing toch der slavernij in een land waar het Europeesch gezag in het geheel niet vertegenwoordigd is, en dat zelfs slechts hoogst zelden door Europesche Ambtenaren bezocht wordt, zoude toch slechts eene fictie zijn.

Het verzoek van den Sultan en zijne rijks grooten is wijders door de Regering aangenomen.

Ook de Bestuurs-Commissie van Ternate verklaarde zich vóór de afschaffing der slavernij doch kon, daar er geen Sultan in het rijk is, het initiatief niet nemen om die afschaffing te vragen.

De Regering, de gezindheid der Bestuurs-Commissie vernomen hebbende, heeft van haar recht gebruik gemaakt om ook in het rijk van Ternate tot de afschaffing der slavernij te laten overgaan. Reeds zijn op de begrooting van 1879 de door het Bestuur alhier noodig geraamde gelden uitgetrokken voor de schadeloosstelling der slaven eigenaars zoowel in Ternate als in Tidore.

De telling en registratie der slaven in beide rijken is in vollen gang en kan in de eerste helft van 1879 zijn afgeloopen.

De afschaffing der slavernij in het geheele gewest is dus zoo goed als een voldongen feit, dank zij vooral het edel initiatief van Z.H. den Sultan van Batjan.

* * *

⁶⁹ Ternate Residency Archive 162a (48 pp).

P.F. LAGING TOBIAS: ALGEMEEN VERSLAG 1879⁷⁰

[1-6] Het is hier de plaats melding te maken van een tweede reis, die de Kontroleur ter beschikking van den Resident, met het Gouvernements stoomschip Havik van September tot November naar Nieuw-Guinea maakte [de eerste deed hij in het begin van het jaar en is reeds vermeld in het Koloniaal verslag van 1879 p.29], om daar, ter betere afbakening van het Nederlandsch gebied, zoowel ter Noord als Zuidkust, nog eenige merkteekenen [ijzeren wapen schilden] te plaatsen en tevens te onderzoeken of de vroeger geplaatste nog aanwezig waren.

Defecten aan de machine en gemis aan goede steenkolen maakten echter dat het stoomschip op de Zuidkust slechts 139°15'O.L. kon halen⁷¹ [Prinses Marianne-straat], dus 13/4° bewesten de demarkatielijblijf; terwijl het op de Noordkust reeds halverwege de geelvinksbaai genoodzaakt was terug te keeren.

Op de Zuidkust werden de vroeger te Hati-Hati [Zuidhoek Mac.Clurgolf] en op het eiland Karas [voor de Rijklof van Goensbaai] geplaatste merk teekenen in goeden staat aanwezig bevonden, en nieuwe geplaatst op het eiland Adi, op het eiland Aidoema [nabij de Triton-baai], op het eiland Lakahia, in de negorij Wakorah, nabij de monding van de Oetanate-rivier, en in Prinses Marianne straat, op den vasten wal, de laatste op 139°15' O.L. en 8° Z.B.

Ter Noordkust werden geen nieuwe merkteekenen geplaatst en kwam men met het onderzoek naar de aanwezigheid der vroeger geplaatste wapenborden niet verder dan Doreh, waar de Nederlandsche christenzendingen gevestigd zijn [rapport van 29^{en} November jl. N°1311^a].

Ook (de benoorden Nieuw-Guinea gelegen) Mapia of S' Davids eilanden werden in dit jaar [Augustus] ten tweede male door de Havik bezocht [zie omtrent de eerste reis het medegedeelde in het Koloniaal verslag van 1879 pag.29] en de daar reeds in den aanvang van het jaar aangetroffen vreemdelingen [een Engelschman en een Duitscher], die daar nog bezig waren copra in te zamelen, aangezegd: dat zij voor een verder verblijf op die eilanden de toestemming behoeften van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en van den Sultan van Tidore, tot wiens gebied die eilanden behooren.

De Resident gaf bij die gelegenheid het hoofd der Mapia-eilanden den titel van Sengadjie [distriktshoofd] en reikte hem eene aanstellings akte uit. Ook bekwam dat hoofd een Nederlandsche vlag, met last die te hijschen wanneer vaartuigen de eilanden mogten naderen [rapport 4^{en} September 1879 N°981].

⁷⁰ Ternate Residency Archive 162a (76 pp+ App).

⁷¹ [corrected alinea, mainly written in margin] Tot afbakening van ons grondgebied op Nieuw Guinea werd in de maanden Sept. Okt. en Nov. van het afgelopen jaar de door den kontroleur ter beschikking met het gouvts. st. Havik eene tweede reis [...] naar dat eiland ondernomen, die echter wegens den slechten toestand waarin dat schoonschip verkeerde niet geheel ten einde gebragt kon worden. Op de Zuidkust slechts 139°15' O.L. gehaald

[8-10] Het Mohamedanisme maakte dit jaar slechts enkele bekeerlingen onder de Alfoeren.

Daarentegen werd door den Kontroleur ter beschikking op zijn laatste reis naar Nieuw-Guinea [September tot November jl:] bevonden dat de Islam daar vorderingen maakt op de hoofdplaatsen van de Radja-Ampat, Misool, bezuiden de Mac Cluer golf en op de eilanden Fauer en Karas [Zuid Westkust van Nieuw-Guinea].

Dit verschijnsel laat zich verklaren door het vrij drukke handelsverkeer dat die plaatsen hebben met Mahomedanen van de Banda eilanden, Ceram en Celebes.

De Kontroleur vond op al die plaatsen mesdjits en te Fauer een Cerammer, die als priester fungeerde [reisjournaal van dien Kontroleur in copij overgelegd bij het rapport van 29^{en} November jl: N^o1311^a].

[11-12] De drie te Galela [Noord Oostkust van Halmaheira] gevestigde Christen zendelingen van de Utrechtsche zendingvereeniging maakten in dit jaar geen proselieten, en hunne vier in Nieuw-Guinea aanwezige broeders waren niet gelukkiger.

Ook het onderwijs, dat die zendelingen geven, draagt weinig vruchten; vooral in Nieuw-Guinea zijn de resultaten zeer onbeduidend [rapport van 4^{en} September jl. N^o981].

[55-56] [...] de bevolking van Tidoreesch Nieuw-Guinea kan, om bekende redenen, niet anders dan bij ruwe schatting worden opgegeven.

[59] Voor hun handel op de naburige eilanden en Nieuw Guinea bezitten twee Europeanen hier ieder één schoener.

Diezelfde personen maken vrij goede zaken als leveranciers van levensmiddelen, licht en brandstoffen ten behoeve der departementen van Oorlog en Marine.

[70] Uitvoer van rijst heeft alleen plaats van Nieuw-Guinea naar Amboina, maar in geringe hoeveelheid.

De elders in het gewest geteelde rijst is lang niet voldoende voor de binnenlandsche consumptie, zoodat veel invoer van dat artikel van Java plaats heeft.

* * *

O.M. DE MUNNICK: ALGEMEEN VERSLAG 1880⁷²

[1-4] In aansluiting van het medegedeelde op pag:23 van het Koloniaal-verslag van 1880 wordt hier gemeld, dat in de maanden Mei en Junij van dat jaar Z^M stoomschip Bromo tot het plaatsen van merkteekenen en het vertoonen der vlag, met den kontroleur ter beschikking van den resident aan boord een reis maakte naar de West- en Zuidkust van Nieuw-Guinea, maar dat ook dit stoomschip door gebrek aan steenkolen de 141^e graad O.L. [het grenspunt] niet kon bereiken.

Op de heenreis werden bezocht Waijgama en Lalinta [plaatsen op Misole eiland], Roembatie en Patipoe in de Mac-Cluergolf, Telok Kapauer en Prinses-Mariannestraat [139°15'O.L.], en op de terugreis de monding der Oetanate rivier, waar echter door de hevige branding niet geland kon worden en ook geen sporen van bewoners te zien waren, en Lakahia, waar men met de bevolking in vriendschappelijke aanraking kwam, wat op alle vroegere reizen te vergeefs beproefd was.

Ter vervanging der oude en reeds minder duidelijke merkteekenen werden nieuwe wapenborden geplaatst te Roembati, Lakahia en op den wal van Nieuw-Guinea in Prinses-Mariannestraat [rapport dd:30 Juni 1880, N°655].

Voor het andermaal uitzenden van een stoomschip naar het grenspunt van ons gebied ter Zuidkust van Nieuw-Guinea werd het daarvoor gunstige jaargetijde afgewacht en daartoe een stoomschip bestemd dat minder steenkolen verbruikt en beter zeilvermogen bezit dan het rader stoomschip Bromo, te weten Z^M schroefstoomschip 4^e klasse Batavia, dat die reis den 3^{en} December jl: aanvaardde en bij het afsluiten van dit verslag nog niet te Ternate teruggekeerd was.

[6] De resultaten van het werk der zendelingen van de Utrechtsche Zendingvereeniging op Halmaheira en Nieuw Guinea gedurende dit jaar zijn den ondergeteekende nog niet bekend, maar zullen vermoedelijk even als die van het vorig jaar niet groot zijn.

[20] [...] de bevolking van Tidoreesch Nieuw-Guinea kan wel niet anders dan bij ruwe schatting worden opgegeven.

[22] De hier gevestigde Chinezen en andere vreemde oosterlingen behooren allen tot den handelstand en viel er in dit jaar eenige vooruitgang in hun handel op te merken.

Voor al de handel in damar, waarvan vrij belangrijke aanvoer van Nieuw-Guinea bestond, nam in levendigheid toe.

* * *

⁷² Ternate Residency Archive 162a (34 pp).

T.G.V. BOREEL: ALGEMEEN VERSLAG 1881⁷³

[1-2] In verband met het medegedeelde in het algemeen verslag van 1880 omtrent het afbakenen der grenzen van het Nederlandsch gebied op Nieuw-Guinea wordt hier gemeld, dat Z^M stoomer Batavia die tot dat doel in December a.p. naar de Zuidkust en in Maart van dit jaar naar de Noordkust van Nieuw-Guinea vertrok, gelukt is merkteekens te plaatsen tot den 141^{em} graad Ooster Lengte.

Op die reizen werden verscheidene plaatsen aangedaan, waarvan sommige het kenmerk droegen van nog nooit door Europeanen te zijn bezocht en alwaar men in vriendschappelijke aanraking met de bevolking kwam [rapporten dd. 28 Januari en Maart 1881].

[3] Op Nieuw Guinea [...] won de Islam veld. Voornamelijk Ceramsche handelaren worden gezegd daarvan de bewerkers te zijn.

[4] De resultaten van het werk der zendelingen van de Utrechtsche zendingvereeniging op Halmaheira en Nieuw Guinea blijven onbeduidend, ofschoon die zendelingen zich zeer beijveren om de evangelisatie aldaar uit te breiden.

Op Halmaheira werden enkelen bekeerd, terwijl de inboorlingen op Nieuw Guinea, als altijd zich het minst geneigd toonden om het christendom te omhelzen.

[14] [...] de bevolking van Tidoreesch Nieuw Guinea kan wel niet anders dan bij ruwe schatting worden opgegeven.

[15] De handel was over 't algemeen vrij levendig vooral in dammar en vogelhuiden, welke artikelen in aanzienlijke hoeveelheden werden aangevoerd van Nieuw-Guinea en enkele plaatsen op Halmaheira en plaatselijk tegen zeer hooge prijzen verkocht aan chinesche consgies van Singapore en Manilla of uitgevoerd naar Nederland, Singapore en Makasser.

[16-17] De hier gevestigde Chinezen en andere vreemde oosterlingen behooren allen tot den handelstand.

De handel onder hen is vrij levendig. Eenige bezitten vrij groote tokos; andere gaan met prauwen, zogenaamde rorehes, naar Halmaheira, Batjan en de eilanden benoorden Nieuw-Guinea, medenemende de voor de inlandsche bevolking aldaar het meest geschikte artikelen, zooals: koralen, bonte lijnwaden, spiegeltjes en andere kramerijen, welke goederen tegen aanzienlijke hoeveelheden dammar, schildpad, schelpen, tripang enz. worden ingeruild.

Zij komen weder ter hoofdplaats terug, wanneer hunne prauwen flink beladen

⁷³ Ternate Residency Archive 162a (25 pp).

zijn.

De medegebrachte artikelen worden dan tegen hooge prijzen en dus met winst aan Singapoorsche of Manilla Chinezen verkocht.

T.G.V. BOREEL: ALGEMEEN VERSLAG 1882⁷⁴

[2-3] Even als het vorige jaar konden ook in 1882 de zendelingen op geen gunstige resulaten wijzen van hun onvermoeid streven; zoowel de alfoer als de Papoeër schijnen erg gehecht te zijn aan hunne heidensche zeden en gewoonten, en zoo er al enkelen het christendom omhelzen, blijven zij toch nog steeds hunne heidensche instellingen min of meer naleven.

Er zijn thans op Nieuw Guinea vijf en op Halmaheira twee zendelingen werkzaam, allen behorende tot het Utrechtsche zendeling genootschap. Bijna allen zijn zij zeer gezien door de heidensche bevolking die met hen in aanraking is geweest en gelukt het hen zoo al niet die wilden te bekeeren, dan toch verspreiden zij eene zekere beschaving onder hen, die wel niet anders als weldadig kan werken voor de toekomst.

[5-6] Het bericht werd verder in het midden van het jaar ontvangen dat een Duitsch schip zich aan de Noordkust van het eiland Waigioe behorende onder het gebied van Tidore ophield en zich daar onledig hield met het bouwen van stoomschepen enz. In overleg met den stations kommandant werd een oorlogschip met een ambtenaar en eenige prinses van het hof van Tidore daarheen gezonden en bleek het dat geen politieke, doch alleen commercieele belangen beoogd werden en zulks met medeweten van de regering, daar de eigenaar tevens kapitein van het schip een acte van toelating had voor Nederlandsch Indië.

De kwestie op de Mapia eilanden is nog niet geëindigd en wordt nog de beslissing van de regering te gemoet gezien.

[12-13] Overigens valt weinig staat te maken op de nauwkeurigheid der inlandsche bevolking cijfers, daar er geen volkstelling op sultans grondgebied kan plaats hebben.

Voornamelijk is dit het geval met Nieuw Guinea, waar de bevolking zelfs niet te schatten is.

[14-16] De uitvoerartikelen waren gomcopal, schildpad, tripang, opgezette vogels, parelmoer schelpen. Gomcopal werd het meest van Nieuw Guinea aangevoerd waar de beste soort voorkomt.

De uitvoer van dit artikel bedroeg 15600 picols. De prijs hier ter plaatse varieerde tusschen f 10:- á f 15:- gulden per picol terwijl in 1882 de prijzen waren

⁷⁴ Ternate Residency Archive 162a (23 pp, no page numbers).

tusschen *f* 18. en *f* 22:50.

Voor schildpad werd betaald van *f* 800:- tot *f* 1200:- per picol naar gelang van kwaliteit; voor tripang van *f* 25:- tot *f* 40.; de rijst deed *f* 10. tot *f* 13. voor de 1^e en *f* 6:- tot *f* 9 voor de 2^e soort.

De handel op Nieuw Guinea bereidt zich hoe langer hoe meer uit en bestaat thans reeds het getal der hier thuis behorende handels schepen, uit 3 stoombooten waaronder 1 stoombarkes en 14 schepen. In 1881 waren hier slechts 10 schepen en kwamen er dus in 1882 bij de 3 stoombooten en 4 schepen.

[20] De voornaamste [*agricultural*] producten zijn damar /gomcopal/ en rottan.

Het eerste komt overal voor, het meest echter en het best wordt de damar *gezameld op Nieuw Guinea*. Ook in het afgelopen jaar werd er zeer veel aan de markt gebracht en breidt de handel in dit artikel enorm uit, hoewel de marktprijs zeer daalde.

* * *

D.F. VAN BRAAM MORRIS: ALGEMEEN VERSLAG 1883⁷⁵

[7] Door rapporteur werd in het afgelopen jaar de Noordkust van Nieuw-Guinea bezocht tot aan de Humboldt baai. Al de negorijen langs die kust werden aangedaan zoo mede Salawatje en Waigeo. [Verder werd een reis naar de Soela eilanden en de Bangaai geheel Halmaheira bezocht met Batjan en de Obje-groep en kortelings een reis gedaan naar de Westkust van Nieuw Guinea en Misool.]

[5] Ook op Nieuw-Guinea, vooral ter Westkust- verkrijgt het Mohamedanisme al eenigen voet door de vele mohamedaansche handelaren, die deze streken bezoeken. Eigen belang is hier klaarblijkelijk een groote drijfveer.

[6-8] De Christelijke godsdienst onderging evenals in vorige jaren zeer weinig uitbreiding.

Op Batjan lieten zich een 10 tal heidenen daartoe overhalen. Dit waren personen uit de kampong Tomarie wier bevolking gedeeltelijk uit Christenen en gedeeltelijk uit heidenen bestaat. Overigens had het christendom zich slechts te verheugen in den aanwinst van eenige slaven kinderen, door de zendelingen van Nieuw-Guinea vrijgekocht van de Papoesche bevolking.

Deze zendelingen gedurende 1883 5 in getal, gaan steeds onvermoeid met hunne pogingen voort en kunnen in zoo verre op resultaten wijzen (verg. o.a. het verslag van 't vorig jaar) door dat het hun gelukt, eenige beschaving onder de Papoe's van hunne directe omgeving te brengen. Hunne scholen, die grootendeels door heidensche kinderen bezocht worden, dragen daar veel toe bij. Het is echter jammer dat het onderwijs in het Mafoors wordt gegeven en de Maleische taal geheel wordt verwaarloosd. De leerlingen zien daardoor weinig direct nut van het onderwijs en bezoeken de school daarom zeer ongeregeld. Overigens mogen de zendelingen zich bij voortdoring verheugen in het vertrouwen van de bevolking en worden zij door deze dikwijls als scheidsrechters in hare onderlinge geschillen geroepen.

[9-10] Op Gouvernements grondgebied [...] kwamen slechts enkele diefstallen voor.

Op sultans grondgebied greep echter nogal het een en ander plaats: eenige moorden en diefstallen zoowel op Ternataansch- als op Tidoreesch gebied. Met het oog op de ontwikkeling van Alfoer en Papoea gaven deze gevallen geen aanleiding tot ongerustheid.

[15] De berie berie heerschte in 's lands gevangenis onder de preventief gevangenen en maakte daar een drietal slachtoffers. Op schepen van Nieuw Guinea komende had men van deze ziekte eveneens te lijden.

⁷⁵ Ternate Residency Archive 162a (28 pp, no page numbers).

[16-17] De handel op Nieuw Guinea verminderde zeer, wat de handelaren hoofdzakelijk aan zich zelve te wijten hebben.

Door de goede prijzen van de gom-kopal verlokt, hebben verscheidene hunner zich in het vorige jaar schoeners en een zelfs een stoomschip aangeschaft voor de handel op Nieuw Guinea. De daardoor ontstane concurrentie verleidde de meesten hunner tot het opkopen van al wat maar damar was. De Papoeas zijn thans daardoor zoo verwend, dat ze bijna geen pogingen meer willen doen ter verkrijging van goede gomkopal. Daarbij komt de belangrijke daling in de marktprijs, zoodat menig een gevoelige klappen heeft gekregen. De eigenaren doen hunne schepen van de hand of laten ze werkeloos op de reede liggen, liever dan schade te lijden. Ook het stoomscheepje werd weder verkocht.

[17-18] De invoer bestond hoofdzakelijk uit lijnwaden rijst, petroleum en snuisterijen, vertegenwoordigende eene waarde van $\pm f$ 460000 tegen f 455000 in het vorige verslag jaar.

De uitvoerartikelen waren ± 5000 picols gom-kopal voor eene waarde van $\pm f$ 62000 tegen 15600 picols à f 202800 in 1882,-

Schildpad ± 30 picols à f 800 tot f 1200 per picol,

tripang ± 700 picols à f 25 tot f 30 per picol,

opgezette vogels van Nieuw Guinea en parelmoer-schelpen.

De rijst deed van f 10- tot f 14 voor de 1e soort en van f 6:- tot f 10:- voor de 2e soort.

Zoo ver als is kunnen worden nagegaan, bedroeg de waarde van de uitvoer ter hoofdplaats Ternate in somma $\pm f$ 152570 en van de invoer $\pm f$ 460000.

[23-24] De voornaamste boschproducten zijn wel de damar en de wilde noten muskaat. Nieuw Guinea brengt de grootste hoeveelheid hiervan op. Verder vindt men bijna overal damar in grootere of kleinere hoeveelheden en op Midden Halmaheira en Obie ook noten.

In dit jaar zijn ook proeven genomen met geta-pertja. De Batjan Maatschappij verkreeg eenige goede monsters op het eiland Batjan. Ook van Halmaheira werden monsters verkregen.

De geta-pertja-boom komt bijna in de geheele residentie voor. Tot nu toe is die boom reeds gevonden op Batjan, Halmaheira, Obie en de eilanden van Nieuw Guinea, en wel in vrij groot getal.

[27-28] Er werden geene bijzondere natuur verschijnselen waargenomen. Het onderaardsche geluid bij de uitbarsting van de Krakatau, werd in de geheele Residentie, zelfs op Nieuw Guinea gehoord, zelfs was er eene buitengewone eb en vloed merkbaar.

Verder werden eenige kleine aardbevingen gevoeld.

D.F. VAN BRAAM MORRIS: ALGEMEEN VERSLAG 1884⁷⁶

[4-5] Zoowel onder de Alfoeren als onder de Papoeas, heeft bijna geene uitbreiding [of *Islam*] plaats, beide rassen zijn te veel gehecht aan hun geesten dienst.

[12-16] Den 11^e Juli vertrok Rapporteur, vergezeld van twee officieren van de Koninklijke Nederlandsche Marine en de Controleur ter beschikking met het Gouvernements stoomschip Havik naar de Noordkust van Nieuw Guinea, ten einde een onderzoek in te stellen naar de gesteldheid van de Ambernoh of Rochussen rivier. Deze rivier werd ongeveer 60 Engelsche mijlen hemels-breedte met de Havik opgestoomd, die toen aan den grond raakte.

Er werden aan die rivier tot die hoogte slechts vier kleine kampongs aangetroffen. Met de bevolking van de 2 grootste, Pauwi en Mawa, waar het stoomschip zoowel bij de heen, als bij de terugreis ankerde, werd vriendschaps betrekkingen aangeknoopt en geschenken aan hen gegeven en aan de oogenschijnlijk voornaamste bewoners, een Hollandsche driekleur en een stel kleederen uitgereikt, met gebruiks aanwijzing.

Het meest boven strooms gevonden gehucht, dat eerst was ontstaan tusschen de heen en terugreis, dus nauwelijks drie à vier dagen oud kon zijn, bestond dan ook meer uit eenig hutjes van sagobladeren tegen elkaar gezet.

De menschen waren zeer schuw en wild, en wilden niemand aan den wal toelaten, hoewel zij gaarne hunne bogen en pijlen in ruil gaven voor de bijlen, kapmesses, messen en koralen, die hen werden uitgereikt. Deze nederzetting had, volgens de lieden van Mawa, den naam van Koekoendoerie.

De kampong aan de mond van de Ambernoh, door de Mawaërs Teba geheeten, was bij het binnenstroomen der rivier geheel verlaten, doch bij het uitvaren, werden verscheidene menschen gezien; zij trachten toen het schip na te roeien en werden buiten de monding door de Havik ingewacht.

Hoewel zij vermoedelijk door de bij het binnenkomen in hunne huizen neergelegde geschenken en berichten van de bewoners van Pauwi van onze vriendschappelijke bedoelingen waren, ingelicht, was hun vertrouwen niet groot genoeg, om dus tot in open zee te volgen en keerden zij spoedig terug.

De bevolking der kampongs door ons gezien, werd getaxeerd als volgt: Pauwi op ±80 zielen, Mawa ±100 zielen, Koekoendoerie ±50 zielen. Van Teba kon de bevolking niet geschat worden, daar zij zich niet vertoonde.

Vermoedelijk zijn deze kampongs slechts nederzettingen van meer landwaarts gelegen groote negorijen. De lieden spraken dan ook van zulke dorpen, zij noemden o.a. Mapi, Kaboomi, Meraboei en Woromborpi.

Hoewel het doel van den tocht volkomen bereikt was, bleek toch de

⁷⁶ Ternate Residency Archive 162a (35 pp, no page numbers).

verwachting teleurgesteld te zijn. De Ambernoh, hoewel over ongeveer 60 Engelsche mijlen hemelsbreedte voor zeeschepen bevaarbaar, is gebleken niet die imposante en sterk bevolkte stroom te zijn, als tot nog toe vermoed werd. Zij heeft slechts ééne monding, doch verliest vermoedelijk wel wat water in de haar omgevende moerassen. Misschien zijn de krekens en lagunen, die tot nu toe steeds als nevenmondingen zijn beschouwd, beter bevolkt.

[23] Van de bevolking van Nieuw-Guinea kan zelfs approximatief niets gezegd worden.

[24-25] Reeds in het begin van het jaar vertoonden zich in de Bangaai de pokken, die zich langzamerhand verspreiden tot eindelijk in September te Ternate de eerste verschijnselen geconstateerd werden.

Hoeveel personen er op Sultans gebied aangetast werden, kan onmogelijk worden opgegeven, zeker is het dat geen streek er van gespaard bleef en de ziekte overal, zelfs op Nieuw-Guinea en omliggende eilanden in mindere of meerdere mate hare offers eischte. Op enkele plaatsen vluchtte de bevolking in het bosch.

[27-28] Deze [*trade*] was belangrijk minder dan vorige jaren; over het algemeen heerschte vooral onder de klein handelaren een gedrukte stemming die behalve door de algemeene malaise nog door de concurrentie van de Batjan-Maatschappij werd veroorzaakt.

Deze maatschappij heeft namelijk overal toko's opgericht op de voornaamste handelspunten van de Residentie en verkoopt tegen zulke lage prijzen, dat de klein handel niets meer kan slijten.

De Handel op Nieuw-Guinea is bijna te niet gegaan, heeft althans in het afgelopen jaar zeer weinig afgeleverd.

[32-33] De parel visscherij belooft een andere en betere toekomst te gemoet te gaan. Door de Sultans van Ternate en Tidore is die visscherij /een kroon monopolie/ namelijk verpacht; door den eerste aan C.W.R. van Renesse van Duivenbode voor den tijd van 3 jaren tegen een pachtschat van f 500,- in het jaar en door den tweede wat betreft de parelbanken om Tidoreesch Halmaheira gelegen, aan Diao Soentjeng voor den tijd van 5 jaren tegen een pachtschat van f 250,- in het jaar en de parelbanken langs de kusten van Tidoreesch Nieuw-Guinea aan C.W.R. van Renesse van Duivenbode voor den tijd van 5 jaren tegen een pachtschat van f 250.

Een der pachters Diao Soentjeng, is reeds bezig met de exploitatie, terwijl de heer C.W.R. van Renesse van Duivenbode nog wacht op de bestelde Europeesche duikers met de noodige toestellen.

F.S.A. DE CLERCQ: ALGEMEEN VERSLAG 1885⁷⁷

[8-9] Uit de papoese eilanden drongen van tijd tot tijd geruchten over moord en doodslag tot Ternate door: zoo in October, dat 13 Talaoreezen op Waigeoe vermoord waren en het laatst in December, dat 3 matrozen van het fransche oorlogschip Fabert in de Humboldtbaai zouden zijn afgemaakt. In hoeverre een en ander waarheid behelst, kon verslaggever niet nagaan, daar de beschikbare stoomschepen elders in den Archipel niet konden worden gemist.

[12] De wilde aard der papoese stammen is bekend; echter blijft het zeer de vraag, of zij dat van natura zijn, dan wel geworden ten gevolge van willekeur, mishandeling en roof door inlanders en Europeanen ten hunnen opzichte op de schandelijkste wijzen bedreven en waardoor zij nu elken vreemdeling met wantrouwen aanzien en van minder goede bedoelingen bij het betreden hunner kust verdenken.

[19-20] Ofschoon de handel in den aanvang van het verslagjaar nog eenigszins gedrukt was, o.a. ook door den oorlog tusschen Frankrijk en China werd die, in de laatste maanden iets levendiger. Wel ging de Batjan maatschappij voort, met den kleinhandel te concurreeren, maar aan den anderen kant is door de aanwezigheid van dat handelslichaam voor inlandsche en chineesche handelaren de gemakkelijheid toegenomen om geringe hoeveelheden van aangevoerde producten dadelijk te verkoopen.

Ook van Nieuw Guinea werden verschillende ladingen aangevoerd, die ruimschoots de kosten vergoedden en belangrijke winsten opleverden.

F.S.A. DE CLERCQ: ALGEMEEN VERSLAG 1886⁷⁸

[2] Onder de Alfoeren op Halmahera en de papoea's op Nieuw-Guinea gingen er eenige tot den Islam over, wel het meest vrouwen bij het aangaan van huwelijken met mohamedanen. In cijfers is dit getal niet te brengen, daar de inlandsche vorsten hiervan zelden bericht krijgen, maar groot kan het niet zijn, omdat het anders bij de geringe bevolking in dit gewest dadelijk in het oog zou vallen.

[3] Overgang tot het christendom had te Ternate en Batjan niet plaats, terwijl de zendelingen op Halmahera en Nieuw-Guinea evenmin van uitbreiding hunner gemeenten gewagen.

[4] Den 8^{en} Augustus vertrok naar Nieuw Guinea Z.M. stoomschip Tromp en deed achtereenvolgens Waigeoe, Doreh, Biak, Ansoes aan, om verder langs meerdere

⁷⁷ Ternate Residency Archive 162a (30 pp, no page numbers).

⁷⁸ Ternate Residency Archive 162a (13 pp).

plaatsen van de noordkust tot aan de Humboldtsbaai de reis voort te zetten en van daar over Salawati den 30^{en} September te Ternate terug te keeren.

[5-6] Behalve te Batjan, waar vele slechte sujetten van Java als contractanten bij de Batjan-maatschappij werkzaam zijn, heerscht in het geheele gewest een zeer bevredigende toestand ten aanzien der veiligheid van personen en goederen. Dat er in de niet onder rechtstreeksch bestuur staande landstreken enkele malen moord wordt gepleegd, is niet te verwonderen bij het geringe gezag der hoofden en hun eigenaardige begrippen over de noodzakelijkheid om ook voor de rechten der bevolking te waken; iets dat overigens voor de hand ligt bij de weinige voordeelen aan de betrekking van hoofd verbonden. Zelfs omtrent de papoea's wordt beweerd, dat zij in de meeste gevallen alleen dan vijandelijk optreden, als zij vermeenen dat handelaren hunne belangen benadeelen.

In de maand Juli werd de gezagvoerder van het aan de firma Duivenbode en C^o toebehoorend stoomscheepje Coredo, H.C. Holland met drie inlandsche opvarenden door inboorlingen van het eiland Biak nabij het eiland Noesi vermoord [...]

[9] De tijdsomstadigheden lieten zich ook in dit gewest gevoelen, zoodat de handel vooral te Batjan niet zo bloeide als in de vorige jaren.

De voornaamste van Nieuw Guinea aangebrachte artikelen als tripang, schildpad, damar en vogelhuiden werden echter ter hoofdplaats voor goede prijzen van de hand gezet.

* * *

L.F. DE LISER DE MORSAIN (SECRETARIS): ALGEMEEN VERSLAG 1889⁷⁹

[3] Behalve kleine reizen n[aar] Batjan, Banggai, Tom[boekoe] en de Soela-eilanden maakte verslaggever in Juli met den Gouvernements Stoomer [Ha]vik een reis naar Nieuw-Guinea om den stand van zaken aldaar op te nemen.

[7] De handel was in het verslagjaar daarentegen eenigszins gedrukt. Daling der prijzen van verschillende van Nieuw Guinea aangebrachte ladingen heeft velen der klein handelaren in het bijzonder, doen besluiten geen handel in damar en andere boschprodu[cten] meer te doen.

* * *

⁷⁹ Ternate Residency Archive 162a (14 pp, no page numbers).

APPENDICES

I....	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1843-1847) ⁸⁰	128
II...	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1846-1848) ⁸¹	129
III..	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1847-1849) ⁸²	130
IV..	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1850) ⁸³	131
V...	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1851) ⁸⁴	132
VI..	Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1852) ⁸⁵	133
VII.	Non-Christian population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1853) ⁸⁶	134
VIII.	List of indigenous headmen, officials and clergymen in the Tidore Sultanate (1861) ⁸⁷	135
IX..	Letter of recommendation from Tidore's Sultan for the New Guinea trader Tan TjianEng (1864) ⁸⁸	137

⁸⁰ Ternate Residency Archive 160b, Algemeen Verslag 1847, Appendix L^aA 'Staat der bevolking ter Residentie Ternate van de Jare 1843, 1844, 1845, 1846 en 1847'.

⁸¹ Ternate Residency Archive 160b, Algemeen Verslag 1848, Appendix L^aA 'Vergelijkende Staat der onder Ultimo December 1846, 1847 en 1848 aanwezige bevolking op het Gouvernements grond gebied te Ternate'.

⁸² Ternate Residency Archive 160b, Algemeen Verslag 1849, Appendix L^aA 'Vergelijkende Staat der onder Ultimo December 1847, 1848 en 1849 aanwezige bevolking op het Gouvernements grond gebied te Ternate'.

⁸³ Ternate Residency Archive 160b, Algemeen Verslag 1850, Appendix L^aA 'Telling der Populatie ter Residentie Ternate over het Jaar 1850'.

⁸⁴ Ternate Residency Archive 160b, Algemeen Verslag 1851, Appendix L^aA 'Telling der Populatie ter Residentie Ternate over het Jaar 1851'.

⁸⁵ Ternate Residency Archive 160b, Algemeen Verslag 1852, Appendix L^aA 'Telling der Populatie ter Residentie Ternate over het Jaar 1852'. Comment in the Verslag, page 4: 'De Inlandsche Christenen in Batjan zijn hierbij opgenomen in afwijking der vorige verslagen'.

⁸⁶ Ternate Residency Archive 160b, Algemeen Verslag 1853, Appendix [L^a]A 'Telling der Populatie onchristenen in de Residentie Ternate over het Jaar 1853'.

⁸⁷ Ternate Residency Archive 159b, Politiek Verslag 1861, Appendix 'Staat der Inlandsche hoofden, beambten en Geestelijken in het rijk van Tidore onder ultimo 1861'.

⁸⁸ Ternate Residency Archive 159b, Politiek Verslag 1864, Appendix.

X. . . Population data on Papuans in Ternate government territory, on Papuan Islands, and in New Guinea (1840-1872) ⁸⁹	140
XI. . Data on shipping traffic (under Dutch flag) between Ternate and New Guinea (1857-1872) ⁹⁰	141

* * *

⁸⁹ Compiled from the Ternate Residency Archive's General Reports 1840-1872.

⁹⁰ Compiled from the trade and shipping surveys pertaining to Ternate Residency Archive's General Reports 1857-1872.

Appendix I: Population on Ternate under direct jurisdiction
of the Netherlands Indies Government (1843-1847)

Jaren	Europeanen met derzelver afstammelingen				Inlandsche Christenen met derzelver afstammelingen				Onchristenen met derzelver afstammelingen						
	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal
1843	70	96	108	135	409	42	77	58	60	237	454	457	298	293	1.502
1844	85	112	122	153	472	42	85	62	67	256	482	458	379	425	1.744
1845	74	80	104	111	369	40	69	63	68	240	502	573	376	338	1.791
1846	70	87	103	123	383	42	68	55	72	237	531	393	390	394	1.708
1847	68	56	77	108	319	46	74	56	64	250	370	427	301	312	1.410
Totaal	367	431	514	630	1.952	212	373	294	331	1.220	2.339	2.308	1.744	1.762	8.155

Jaren	Chinezen met derzelver afstammelingen				Papoese Bediendens				Lijfgeenen						
	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	Jongens	Meidens	Jongetjes	Meisjes	Totaal
1843	70	92	124	132	418	-	-	-	-	324	181	224	58	57	520
1844	63	93	141	141	438	-	-	-	-	308	162	217	54	53	486
1845	62	91	143	134	430	-	-	-	-	363	138	193	52	47	430
1846	102	152	83	67	404	-	-	-	-	379	142	187	50	51	430
1847	162	155	86	62	405	83	133	66	62	344	141	182	37	46	406
Totaal	399	583	577	536	2.095	83	133	66	62	1.718	764	1.003	251	524	2.272

Appendix II: Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1846-1848)

Jaren	Europeanen met derzelver afstammelingen				Inlandsche Christenen met derzelver afstammelingen				Onchristenen met derzelver afstammelingen						
	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal
1846	70	87	103	123	383	42	68	55	72	237	531	393	390	394	1.708
1847	68	56	77	108	319	46	74	56	64	250	370	427	310	312	1.410
1848	78	69	78	106	331	34	66	67	63	230	32	28	6	6	72
Totaal	216	212	258	337	1.033	122	208	178	199	717	933	848	706	712	3.190

Jaren	Chinezen en Makassaren met derzelver afstammelingen				Papoesche Bediendens				Lijfeigenen				In het Generaal		
	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	Jongens	Meidens	Jongetjes	Meisjes	Totaal
											boven de acht jaren		beneden de acht jaren		
1846	434	537	377	375	1.723	100	161	66	52	379	142	187	50	51	4.860
1847	433	491	373	382	1.679	83	133	66	62	344	141	182	37	46	4.408
1848	407	456	351	447	1.661	86	140	53	56	335	138	176	46	38	3.027
Totaal	1.274	1.484	1.101	1.204	5.063	269	434	185	170	1.058	421	545	133	135	12.295

Appendix III: Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1847-1849)

Jaren	Europeaan met derzelver afstammelingen				Inlandsche Christenen met derzelver afstammelingen				Onchristenen met derzelver afstammelingen						
	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal
1847	68	56	77	108	309	46	74	56	64	240	370	427	310	312	1.419
1848	78	69	78	106	331	34	66	67	63	230	353	420	288	333	1.394
1849	68	59	72	100	297	55	80	74	85	294	349	416	292	321	1.378
Totaal	214	184	227	314	937	135	220	197	212	764	1.072	1.263	890	966	4.191

Jaren	Chinezen				Papoese Bediendens				Lijfgeenen				In het Geenaal			
	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	dochters	Totaal	boven de acht jaren	beneden de acht jaren	Jongetjes	Meisjes	Totaal	
1847	102	155	86	62	405	83	133	66	62	344	141	182	37	46	406	3.12[3]
1848	86	64	69	120	339	86	140	53	56	335	138	176	46	38	398	3.0[27]
1849	56	80	115	121	372	87	135	59	52	333	119	152	41	44	356	3.03[0]
Totaal	244	299	270	303	1.116	256	408	178	170	1.012	398	510	124	128	1.160	9.18[0]

Appendix IV: Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1850)

	Europeanen met derzelver afstammelingen				Inlandsche christenen met derzelver afstammelingen				Onchristenen met derzelver afstammelingen				Chinezen met derzelver afstammelingen												
	Mannen		Vrouwen		kinderen		Totaal		Mannen		Vrouwen		kinderen		Totaal		Mannen		Vrouwen		kinderen		Totaal		
																									Zoons
Wijk A	22	17	20	29	88	3	8	5	1	17	18	24	4	6	52	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
id B	23	13	23	38	117	18	34	34	29	105	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
id C	21	17	19	40	88	15	25	19	18	77	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
id D	-	2	-	1	3	10	7	11	11	39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Makk' kamp	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
chim' id'	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	24	4	4	23	44	68	119	118	349	118	349	118	349	
Totaal	66	49	62	108	296	46	74	69	59	238	29	48	8	10	75	44	68	119	118	349	118	349	118	349	

	Makassaren				Papoesche Bediendens				Lijfgeigenen				In het Generaal												
	Mannen		Vrouwen		kinderen		Totaal		Mannen		Vrouwen		Zoons		dochters		Totaal		beneeden de acht jaren		Meisjes		Jongetjes		
																									Zoons
Wijk A	12	13	15	15	55	13	20	6	10	49	19	19	4	5	47	308	47	5	4	5	4	5	4	5	
id B	4	10	3	3	21	4	16	8	5	33	4	5	2	-	11	287	11	-	2	-	2	-	11	287	
id C	14	21	15	13	63	1	7	-	1	9	6	10	1	5	22	259	22	5	1	5	6	9	20	259	
id D	95	96	95	114	400	9	5	-	-	14	3	2	6	3	20	476	20	6	6	3	9	20	476	20	
Makk' kamp	149	188	102	118	577	8	4	5	7	24	2	6	3	6	14	615	14	3	3	3	3	14	615	14	
chim' id'	11	15	7	9	32	45	70	25	12	152	65	97	35	21	218	774	218	21	35	21	35	218	774	218	
Totaal	285	343	237	272	1148	80	122	44	35	281	99	139	51	43	332	2719	332	43	51	43	51	43	332	2719	332

Appendix V: Population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1851)

	Europeanen met derzelver afstammelingen					Inlandsche Christenen met derzelver afstammelingen					Onchristenen met derzelver afstammelingen					Chinezen met derzelver afstammelingen					
	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal	
Wijk A	19	21	15	21	76	2	8	2	-	12	6	15	6	1	28	-	-	-	-	-	-
idem B	22	34	32	38	126	19	27	38	34	118	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
idem C	19	18	15	37	89	17	20	15	17	69	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
idem D	-	-	-	-	-	14	11	6	12	43	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Makk' kamp	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
chinesche idem	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	19	2	3	34	48	65	119	136	368	368
Totaal	60	73	62	96	291	52	66	61	63	242	16	34	8	4	62	48	65	119	136	368	368

	Makassaren					Papoeseche Bediendens					Lijfeigenen					In het Generaal				
	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal	boven de acht jaren		beneden de acht jaren		Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal
											Jongens	Meidens	Jongetjes	Meisjes						
Wijk A	24	25	20	18	87	17	15	7	5	44	25	25	10	12	72	-	-	-	-	319
idem B	1	9	1	2	13	10	17	11	6	43	5	4	-	-	9	-	-	-	-	309
idem C	16	21	15	22	74	10	12	-	-	22	5	7	3	4	19	4	4	4	19	273
idem D	77	78	69	68	292	21	20	2	1	44	4	10	1	3	18	3	3	3	18	397
Makk' kamp	173	197	132	135	626	3	7	2	3	15	2	4	1	3	10	4	4	1	3	651
chinesche idem	11	6	5	6	28	42	51	18	10	121	56	81	29	24	190	24	24	24	24	741
Totaal	302	336	242	251	1120	103	122	40	25	289	97	131	44	46	318	44	46	44	46	2690

Appendix VI: Population on Ternate under
direct jurisdiction of the Netherlands Indies
Government (1852)

	Europeanen met derzelver afstammelingen				Inlandsche Christenen met derzelver afstammelingen				Onchristenen met derzelver afstammelingen				Chinezen met derzelver afstammelingen			
	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal	
Wijk A	18	20	26	29	93	4	8	1	-	13	50	41	17	13	121	
idem B	17	18	18	26	79	25	39	43	38	145	-	-	-	-	-	
idem C	17	20	16	39	82	13	17	19	17	56	-	-	-	-	-	
idem D	-	1	-	-	1	9	8	7	12	36	-	-	-	-	-	
Makass. Kamp	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
chinesche idem	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
christenen te Batjan	-	-	-	-	-	54	34	52	59	199	-	-	-	-	-	
Totaal	52	59	60	94	255	105	196	122	126	449	50	41	17	13	121	

	Makassaren				Papoeseche Bediendens				Lijfeigenen				In het Generaal		
	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal	Mannen	Vrouwen	Zoons	Dochters	Totaal	boven de 8 jaren		beneden de 8 jaren		Totaal
											Mannen	Vrouwen	Jongetjes	Meisjes	
Wijk A	11	12	12	11	46	11	23	8	4	46	20	29	8	10	67
idem B	4	9	4	1	18	1	12	7	9	29	6	6	-	-	12
idem C	12	23	24	24	83	3	10	2	1	16	5	4	3	2	14
idem D	85	90	91	107	373	8	5	-	-	13	5	10	3	2	20
Makass. Kamp	164	183	103	130	580	4	9	5	6	24	1	3	1	1	6
chinesche idem	4	5	-	2	11	42	56	17	16	91	79	102	32	25	238
christenen te Batjan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Totaal	280	322	234	275	1111	69	115	39	36	219	116	154	47	40	357

199
2967

Appendix VII: Non-Christian population on Ternate under direct jurisdiction of the Netherlands Indies Government (1853)

	Chinezen met derzelver afstammelingen				Arabieren met derzelver afstammelingen				Palembangers met derzelver afstammelingen				Makassaren met derzelver afstammelingen			
	Mannen	Vrouwen	kinderen	Totaal	Mannen	Vrouwen	kinderen	Totaal	Mannen	Vrouwen	kinderen	Totaal	Mannen	Vrouwen	kinderen	Totaal
Wijk A	-	-	-	-	2	-	9	11	-	-	-	-	37	33	36	106
id B	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	10	3	17
id C	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	19	36	69
id D of buiten Wijk	1	-	-	1	2	-	2	2	-	-	64	239	76	82	134	292
Makass' kamp	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	208	243	188	639
Chine's id	115	154	116	385	5	-	4	9	-	-	-	-	6	6	5	17
Totaal	116	154	116	386	9	-	13	22	64	108	67	239	345	393	402	1140

	Papoese en Bangaaische bediendens				Lijfeigenen				Generaal Totaal	
	Mannen	Vrouwen	kinderen	Totaal	lijfeigenen boven de 8 jaren	lijfeigenen beneden de 8 jaren		Totaal	Mannen	Vrouwen
						Mannen	Vrouwen			
Wijk A	31	45	10	86	22	25	4	10	61	264
id B	2	5	8	15	2	2	-	-	4	36
id C	3	8	3	14	5	4	3	2	14	336
id D of buiten Wijk	19	26	7	52	6	12	4	6	28	375
Makass' kamp	8	9	-	17	1	3	2	2	8	664
Chine's id	47	82	26	155	78	112	19	15	224	790
Totaal	110	175	54	339	114	158	32	35	339	2465

Namen der betrekkingen	Getal	Aanmerkingen
<u>Inlandsche Hoofden en beambten</u>		
Adjutant Alfaris	onbepaald onbepaald	2e Luitenant bij 's Sulthans troepen. rijksbestierder, op <u>Ternate</u> djogoegoe genaamd.
Djodjau	4	de 4 zijn verdeeld als volgt: <u>1</u> op <u>Tidore</u> <u>1</u> , op <u>Salawati</u> , <u>1</u> op <u>Misowal</u> , <u>1</u> op <u>Waigama</u> .
Djoeroetoelis Pamanjira	onbepaald 32	kampong hoofden; op <u>Ternate</u> ngofamanjira genaamd.
Hoekoem Kabo	2 onbepaald	policie hoofden. oppassers, volgelingen.
Kapitein laut	5	hoogste waardigheid in het rijk, op <u>Tidore</u> door een der voornaamste prinses vervuld; <u>1</u> is op <u>Tidore</u> ; de <u>4</u> overigen in de <u>papoea</u> , op <u>Salawati</u> , <u>Misowal</u> , <u>Waigama</u> en <u>Waigeoe</u> .
Kapitein kije	2	bij 's Sulthans troepen.
Kapitein	1	bij 's Sulthans troepen /prins/.
Kimelaha	56	kampong hoofden.
Luitenant 1 ^e	onbepaald	bij 's Sulthans troepen.
Luitenant 2 ^e	onbepaald	
Majoor	8	<u>3</u> bij 's Sulthans troepen, <u>5</u> op de eilanden in <u>papoea</u> .
Marinjo kije	1	hoofd der oppassers.
Marinjo	onbepaald	oppassers.
Ngato	onbepaald	oppassers, boodschaploopers.
Oetoesan	4	gezanten des Sulthans.
Radja	4	benevens <u>3</u> radja moeda.
Sadaha kije	1	rentmeester.
Sadaha kadaton	1	ceremoniemeester.
Sahbandar	1	
Secretaris des Sulthans	1	
Sengadji	14	kampong hoofden.
Serdjetti	onbepaald	Sergeant bij 's Sulthans troepen.
Simo kimelaha	onbepaald	kampong hoofden / simo = adjunct.
Simo Sengadji	onbepaald	kampong hoofden / simo = adjunct.
Soelthan	1	
Soeroean	onbepaald	zendelingen naar de eilanden.
Soseba	onbepaald	zendelingen naar de eilanden.
Sowohi	2	huismeester, intendant.

Namen der betrekkingen	Getal	Aanmerkingen
Inlandsche Geestelijken		
Hatib	194	deze getallen zijn zeker niet juist; er zijn er veel meer dan 194.
Imam	55	verdeeld over de eilanden.
Kadle	12	hoogepriesters, verdeeld over de eilanden.
Modin	196	als bij "Hatib". De geestelijken bepalen zich niet tot het werk der Godsdienst, in elke kampong of negorij heeft de imam en de mindere geestelijken evenveel te zeggen als het kampong hoofd. Zij zijn echter ongeoeffend priester die te naauwernood kunnen lezen.

* * *

Afschrift⁸⁹

(Zegel van het
rijk van Tidore)

Sasongoe kita S.P. Sultan Halifatoel Moekaram Bidawamidaolatil walie Bifadlafillahie Adjidj Achmad Safioedien Sjah Kaitjil Arnold Altieng Sultan jang terhiasse dengan bintang Bahdrie singa Nederland jang bertatak atas keradjaan goenong doeko istana Tidore serta kawasakoe diampoenja perintah dan dairah taaloknja, koe membie idzmoelaliem dan sebda jang moesrifah di sahifatoel moekammale, minta die sampekan disitoe derie teteh sengadjie dan kimelaha di duwa telo dan satoe tandjong serta dia poenja pasiesier2 artinja, Maba, Patanie dan Weda, serta kapala die roemah2 samowa kamoe; dimikien tetekoe sengadjie dan kimelaha die poelo Gebeh, sabagitoe lagie dibawa pajonkoe, Radja empat, ija itoe: Waigeo, Salawattie, Misowal dan Waigamma serta Papoea sambilan negrie; Mafoor empat kampung, koepohonkan kapada toehan Moedjiboeddaawati sopaija dipandjankan oemor djamaannya serta beroleh sehat afia kamoe poenja djisiem dan tetapkan parentahmoe satoe2 sopaja batoean goenong Tidore dalamnja akoe S.P. Sultan dengan sigala selamat dan afia agar dalam santosa dan birahie, lagie koe S.P. Sultan harap akan tetekoe kamoe samowanja die duwa Telo dan satoe tandjong serta roema2 atas pasiesier2 dimikien poelo Gebeh, radja empat, Papoea negrie sambilan, Mafoor empat kampung, melainkan kamoe toerot dan mengikot apa kita S.P. Sultan ampoenja babrapa idzien boenjian die soerat inie sakalie2 tiadah boleh koerang sasawatoe Amien! Ja moedjieboessaillen amien Ja Allah!

Komedien derie itoe kita S.P. Sultan membie idzien kaseh tahoe pada kamoe kapala2 derie duwa telo dan satoe tandjong serta dengan pasiesier roemah2 dimikien poelo Gebeh, Radja empat, Papoea negrie sambilan, Mafoor empat kampung, derie hal kita Sultan poenja sobat sepertie anakoe njong Tan TjianEng, minta pada sobat sama bapanja kita Sultan, kasana sertah dengan kawan2 jang terseboet nama Tan Tjengkiuw, Tan Tjantjeng, Tan Tjongsoen, Tan Tjenghien, Tao Tjinkong, Tao Koenkong, Tao Kekliang, Ibrahiem, Basidien, Mardan, serta matroos atao anak prahoe sapoeloh orang pada mentjaharie pembajaran hoetan atao berdagang serta tjarie ija poenja Papa kita Sultan ampoenja blandja, Moetiara, Tripang, koeliet Toetieroega, koeljt Moetiara.

Dimikien Pala die bahagian Wasile, atao tempat diemana dieorang poenja hendak, pada kita Sultan poenja dairah sapaija djadie kaseh kaoentongan ija itoe kamoe poenja Toean kita Sultan akan berharap jang kamoe kapala2 die tiga negrie, sertah dengan pasiesier Roema2 atao k[a]palah2 die poeloh Gebe atao radja empat atao Papoea sambilan negrie, atao Mafoor empat kampung, melainkan kamoe taroh kira; doeka dan sajan pada tjina Tan TjianEng itoe sepertie kamoe ampoenja toean kita Sultan poenja doeka dan tjinta, lagie tjina tersebut itoe, kita akan harap kamoe

⁸⁹ With thanks to Prof. Dr. H. Steinhauer for his transcription suggestions.

toelung padanja sertah lihat dija dengan doewa mata, demikien kita Sultan akan harap itoe tjina ampoenja kakoerangan apa2 sepertie makanan atao prahoe, atao manoesija atao orang pada djadie masanaie ija itoe kamoe toelung padanja, didalam patoet dan haros, itoelah kita Sultan akan harap pada kamoe, sebab kita ambil pada tjina itoe sepertie anakoe Majoor Achmad sampe Alferis ngofa Anas, djadie itoe bilang ija ampoenja kasoeshan pada kita, djadilah kita menarima mintahan itoe.

Maka kita kirim pada tjina itoe kasana die Wasile sampe tiga negrie, serta pasisiernja roemah2, demikien poeloh Gebeh, sahinggah radja ampat, Papoea negrie sambilan dan Mafoor ampat kampong.

Maka kamoe ampoenja toewan kita S.P. Sultan akan harap Tetekoe kamoe atao diebawa pajangkoe Papoea negrie sambilan, Mafoor ampat kampong serta Bala rajat, samowanja itoe kamoe toelangan melihat dija poenja dagang atao apa2 itoe sopaja mendjadie lakoe habies, sopaja kita poenja anak atao sobat tjina, ija itoe mendapat antan dengan sasegrah datang pada kita S.P. Sultan diedalam birahie dan santosah Daiman mocabba da djoea adanja dengan itoe kita harap2 -.

Tidore pada 5 hb safar 1279

„ „ 1 „ „ augustus 186[2]

/WG/secretaris Hassanoedien

voor afschrift conform

De secretaris der Residentie Tern[ate]

Vertaling

Ik Sultan Halifatoel Moekaram Bidawamidaolat ilwali bifadlalillahi adjidj Achmad Safoedin Sjah Kaitjil Arnold Alting ridder der orde van den Nederlandschen leeuw, gezeten op den troon van het rijk Tidore met magt en gezag over al de onderhoorige landen; ik geef stellig en wezenlijk bevel met dezen welgemeenden brief die komen moge tot mijne oudsten, de sengadjies en kimelaha van de twee baaijen en een kaap en onderhoorigheden, namelijk Maba Petani en Weda en tot u allen hoofden van huisgezinnen, ook aan mijne oudsten de sengadjies en Kimelahas van Gebeh, ook die onder mijn zonnescerm staan de vier koningen van Waijgeo, Salawati, Mijsole & Waijgamme, aan de negen negorijen van Papoea en de vier kampongs van Mafoor, met de bede aan den heere Allah dat gij alle welvarend en gelukkig moogt wezen en standvastig in uw bestuur voor de pligten aan Tidore opdat ik Sultan gezegend en gelukkig mag zijn; ook hoop ik dat al mijne oudsten in de twee baaijen en de kaap en onderhoorigen zoomede het eiland Gebeh en de vier koningen en de negen negorijen van Papoea en de vier kampongs van Mafoor al mijne bevelen in dezen brief zullen opvolgen, geen een uitgezonderd Amen! Ja Heere amen Allah!

Voorts geef ik Sultan te kennen aan u allen, hoofden van de twee baaijen en een kaap en onderhoorigheden, zoomede van het eiland Gebeh, de vier koningen, de negen negorijen van Papoea en de vier kampongs van Mafoor dat mijn vriend die gelijk mijn kind is njong Tan TjianEng aan mij Sultan zijnen vriend en vader gevraagd heeft om met zijne volgelingen Tan Tjengkiuw, Tan Tjantjeng, Tan Tjong Soen, Tan Tjenghin, Jao Tjenkong, Jao Kenkong, Jao Kekliong, Ibrahim, Basidin, Mardan en tien matrozen of prauw roeijers betaling voor zijne schulden te zoeken en te handelen en voor mij Sultan zijnen vader te zoeken paarden, tripang, schildpad en paarlmoer, ook notenmuskaat van Wasile of waar zij zulks goed vinden in mijn rijk opdat zij daaruit winst behalen; ik uw Sultan hoop dat gij hoofden van de drie negorijen en onderhoorigheden en de hoofden van het eiland Gebeh, de vier koningen de negen negorijen van Papoea en de vier kampongs van Mafoor dien Chinees Tan TjianEng zult helpen en liefhebben, gelijk uw heer ik Sultan hem help en liefheb, en dat gij hem zult behulpzaam zijn en met uwe beide oogen naar hem zien; ook hoop ik Sultan dat als dien Chinees iets ontbreekt, zoo als levensmiddelen of prauwen of menschen of roeijers dan zult gij hem naar behooren en verpligting helpen; dit alles hoop ik van u want ik heb dien Chinees aangenomen gelijk mijn kind de majoor Achmad tot aan den alferes ngofa Anas;^(*) hij heeft mij zijne zorgen en moeite gezegd en daarom heb ik dit verzoek ingewilligd.

Daarom zend ik dezen Chinees naar Wasile tot aan de drie negorijen en onderhoorigheden, verder het eiland Gebeh tot aan de vier koningen de negen negorijen van Papoea en de vier kampongs van Mafoor.

Daarom hoop ik uw heer en Sultan dat gij mijne oudsten of die onder mijn zonnescerm staan de negen negorijen van Papoea de vier kampongs van Mafoor en alle onderdanen, dat gij zijnen handel zult bewaken en bevorderen dat alles spoedig verkocht zij opdat mijn kind en Chinesche vriend winst behale en spoedig in geluk en welvaart bij mij Sultan kan komen, dit alles hoop ik.

Tidore 5 safar 1279

1^s augustus 1862

/WG/Secretaris Hassanoedin

aan het hoofd van dit stuk staat het groot zegel des rijks op de gewone wijze in zwarte inkt afgedrukt.

* * *

(*) Achmad de oudste en Anas de jongste zoon des Sultans bij zijne tegenwoordige vrouw.

Appendix X: Population data on Papuans in Ternate government territory, on Papuan Islands, and in New Guinea (1840-1872)

	Papuans on Ternate under Indies government jurisdiction	Gebe	Waigeo	Salawati	Misool	Papuans in New Guinea	Alfurs in New Guinea
1840	253	-	-	-	-	-	-
1841	291	-	-	-	-	-	-
1842	303	-	-	-	-	-	-
1843	324	-	-	-	-	-	-
1844	308	-	-	-	-	-	-
1845	363	-	-	-	-	-	-
1846	379	-	-	-	-	-	-
1847	344	-	-	-	-	-	-
1848	335	-	-	-	-	-	-
1849	335	-	-	-	-	-	-
1850	281	-	-	-	-	-	-
1851	289	-	-	-	-	-	-
1852	219	-	-	-	-	14.507	14.000
1853	-	-	-	-	-	-	14.000
1854	-	-	-	-	-	7520	-
1855	-	-	-	-	-	8129	-
1856	-	-	-	-	-	8300	-
1857	-	-	-	-	-	8719	-
1858	-	995	2471	3701	2184	-	-
1859	-	994	2471	3701	2184	-	-
1860	-	1003	2482	3711	2202	-	-
1861	-	967	3022	3628	2118	-	-
1862	-	963	2376	3112	2050	-	-
1863	-	995	2310	3252	1885	-	-
1864	-	1013	2321	3265	1907	-	-
1865	-	1022	2324	3280	1922	-	-
1866	-	1026	2334	3285	1927	-	-
1867	-	1034	2348	3294	1934	-	1303
1868	-	956	2331	3253	1887	-	1258
1869	-	1057	2377	3326	1961	-	1384
1870	-	1086	2395	3146	1978	-	1429
1871	-	1101	2051	3360	1988	-	1465
1872	-	1111	2030	3396	2007	-	1532

Appendix XI: Data on shipping traffic (under Dutch flag)
between Ternate and New Guinea (1857-1872)

141

	Arrived at Ternate from New Guinea		Left for New Guinea from Ternate		Imported at Ternate from New Guinea	Exported from Ternate to New Guinea
	<i>ships</i>	<i>cargo per 2 tons</i>	<i>ships</i>	<i>cargo per 2 tons</i>	<i>fl</i>	<i>fl</i>
1857	1	35	2	87	-	13.536,00
1859	4	502	2	178	-	13.536,00
1860	7	103	12	327	12.625,00	7.563,25
1861	7	87	5	80,5	12.540,00	12.479,00
1862	6	169	3	41	10.390,00	7.061,25
1863	2	75	4	310	-	1.360,00
1864	6	56	4	51	13.460,00	3.351,00
1865	5	44	9	73,55	9.075,00	16.266,00
1866	10	115,5	12	181,5	680,00	24.405,00
1867	8	103,5	5	50	23.315,00	16.508,00
1868	15	132	8	121	20.205,00	16.950,00
1869	10	97,5	8	99,5	19.325,00	19.255,00
1870	6	64,5	6	53	15.575,00	14.809,00
1871	6	276,5	5	385	17.925,00	13.419,00
1872	4	53,5	4	54,5	23.395,00	13.948,00

* * *

INDICES

----- 1. GEOGRAPHY -----

Achter(-)Indie	107, 109	Bouton	2
Adi	113	Carolinen	91
Affak baaij	89	Castella	101
Aidoema	113	Celebes	10, 12, 43, 46, 67, 78, 89, 91-6, 108, 114
Aiwa	97	Ceram	9, 17, 35, 67, 77, 81, 85, 92, 95-6, 114
Alai	89	Ceram laut eilanden	64
Amberbaken/Amberbaki	46, 89, 102	Chabrol	89
Ambernoh	79, 85, 90, 121-2	China	15, 18-20, 75, 89, 91, 107, 109, 123
Amboina/Ambon	1-3, 9, 41, 54, 56-7, 63-4, 68, 75-6, 85, 91-92, 95-7, 104, 106-7, 109, 111-2, 114	Chineesche zee	97
Amerika	19	Constantinopel	66
Andai(j)	58, 76, 89, 93-4, 108	Cronstadt	74
Angardomo	14	Dampierstraat	89
Ansoes	84, 90, 97, 123	Diktobo	45
Arfak(-)gebergte/Arfakgebergte ...	78-9, 89, 102	Djilolo passage	97-8
Argo baaij	89	Dodinga	46, 65
Aroe(-)eilanden	49, 64, 94	Dojado	45
Asi	69	Doré/Doreh/Dorei	19, 21, 23, 28, 33 38, 40-1, 43-5, 48-9, 57-60, 62, 65-6 70-1, 73-74, 88, 93-4, 108, 113, 123
Astrolabebaai	74	Europa	19, 45, 58, 78, 90
Atam	89	Fauer	114
Atie Atie/Hati-Hati	16, 113	Frankrijk	123
Australie/ë/	20, 80, 89, 91, 105	Galela	2, 47, 50, 52, 54, 56, 67, 74, 88, 103, 114
Banda (eilanden)	3, 9, 91-2, 96, 114	Gambesie	47
Bangaai(-)eilanden/Bangaai(j)/		Ganie	91
Bang(g)ai	18, 29, 34, 91, 93, 96, 108, 119, 122, 125	Gebe(e)/Gebeh	12, 19, 21, 45-6, 48, 81, 89, 91-2, 96, 137-39, 140
Batang loemong	92, 104	Geelvink(en)baai/Geelvinksbaai	16-7, 22-3, 57, 59, 62, 70-1, 74, 76, 78-80, 82, 84-5, 90, 92, 97, 102-3, 113
Batantai	46	Goram	9
Batavia	2-3, 75, 89, 99	Gorontalo	54, 56, 91, 96
Bat(c)hian/Batjan/Batjansche		Groote baai	<i>see</i> Geelvink(en)baai/ Geelvinksbaai
eilanden	2, 5-6, 12, 44, 46-8, 54, 56, 61, 66-7, 77, 91-2, 95-6, 103-6, 109, 112, 116, 119-20, 122-6, 133	Halmaheir(r)a/Halmah(i)era/Almahera...	<i>passim</i>
Bengalen	107, 109	Hamburg	84
Biak	123-4	Hierie	46
Birah	56-7, 61-4, 81	Humboldt baai/Humboldt(s)baai	64, 79, 80, 97, 119, 123-4
Bissel	43		
Bitjolie	1, 81		
Boeroe	17, 77		
Bombaij	67		
Bonie	89		

- Jaar/Jaor/Poeloe Jaar 51, 82-4
 Java 2-3, 8, 12, 17-9,
 52, 54, 56, 103, 114, 124
 Jefmatal 84
 Jobi(e) 79, 92
 Kabetoean 69
 Kaboomi 121
 Kahoe/Kao 105, 109
 Kajoa 28, 46
 Kanabraä 82-4
 Karas 113-4
 Keij eilanden 94
 Kema 85, 91, 96, 104
 Kendariebaai 94
 Koekoendoerie 121
 Krakatau 120
 Laboeha 77
 Lakahia 91, 113, 115
 Lalinta 35, 115
 Liverpool 74
 London 75
 Maar 46
 Maba 2, 66, 70, 74, 81, 137-8
 Mac Cluer baai/MacC/c/luer(-)baai/
 Mac(-)Cluergolf/Mac Cluer(')s golf/
 Maccluer(s)golf 12, 57, 63-4,
 71, 78, 81, 90, 113-5
 Macasser/Mac(c)assar/Makassar/
 Makasser 8-11, 15, 17-20, 22, 28,
 52, 54, 56, 67, 80, 91-2,
 97, 104-5, 107, 109, 116
 Ma(c)kian 28, 46, 88, 91, 103
 Mafoer/Mafoor/Mijfore 16, 34,
 84, 137-9
 Magindanao 92, 97
 Maitara 46
 Mamarbo 33
 Ma/e/nado 8, 10-2, 15-8, 22, 52, 54,
 56, 63, 65, 85, 88, 91-2,
 95-7, 102, 104, 106-8, 111
 Manaswari 49
 Mandhar 91
 Manil(l)a 8, 15, 18-9, 52, 54,
 56, 74, 92, 97, 116-7
 Mansinam 25, 28, 40, 48-9, 58-9,
 62, 65, 76, 93, 108
 Mapi 121
 Mapia (eilanden) 31-2, 36-7,
 39-40, 74, 113, 117
 Mare 46
 Mawa 121
 Mawara 97
 Mekka 66-7
 Meosw(a)ar 53, 58-61
 Meraboei 121
 Merkusoord 12
 Mi(j)sole/Miso(e)wal/Misowel/
 Mis(s)ool 5, 7, 35, 43, 46, 57,
 70, 76, 81, 85, 91-2, 94, 96,
 102, 114-5, 119, 135, 137-8, 140
 Moluccos/Molukken/Moluksche
 eilanden/Molukschen archipel 9,
 10, 13, 15, 18-9, 23-4, 26,
 29-31, 35, 39, 41, 45-6, 61,
 77, 91-2, 95-6, 101, 104
 Monokwarie 93
 Moom 93, 108
 Morotay 88
 Motie 46
 Namato(t)te 91, 97
 Nederland 19, 43, 63, 79, 92,
 108, 110, 116, 137
 [Ned(erl). Ind.] Archipel 90-2,
 107, 123
 Nederlandsch(-)/(Neërlandsch) Indie/ë...
 8, 12, 19, 54, 89-90, 101, 103, 117
 New Guinea/Nieuw(-)Guinea/Nova
 Guinea/(N.) Guinea *passim*
 Noesi 124
 Noorwegen *see* Maitara
 O./Oost Indië 19
 Obi (eilanden)/Obie(-groep)/Obij/Oebi...
 6, 21, 47, 95, 119-20
 Oesbao 43
 Oeta 12
 Oetanate(-rivier) 113, 115
 Onim/Oning 12, 101
 Papoea(-)/Papoesche eilanden/Papuan
 Islands 1-4, 7-10, 12-15, 19-21,
 24-26, 33, 44, 92-3, 96,
 101, 105, 123, 127, 140

- Papoea(s) 6, 17, 19, 45-6, 48,
53, 135, 137-139
- Papoea(-)Telandjang 79, 82
- Papoes 7, 17-8, 25
- Papoeschen archipel 19
- Patanie/Patanij/Petani 2, 48, 65-6,
69-71, 81, 137-8
- Patipi/Patipoe 12, 115
- Pauwi 121
- Pelew eilanden 91, 97-8
- Philippijnsche eilanden 74
- Polijnesie 102
- Popa 96
- Prins Hendriks eiland 12
- Prinses(-)Marianne(-)straat 113, 115
- Radja(-)Ampat 114, 137-8
- Rahu 41
- R(h)on 46, 58, 65-6
- (Rijklof) van Goensbaai 83, 113
- Rochussen(-)rivier *see* Ambernöh
- Roem 45
- Roembati(e) 115
- Sahoe 42, 77
- Sailolo 82, 84
- Sakita 85
- Salawati(e)/Salawatte/Salawatti(e) 12,
21, 43, 46-8, 57, 62-3, 65, 69, 71,
73, 76, 81-4, 86, 91-2, 94-6,
99, 102, 105, 109, 119,
124, 135, 137-8, 140
- Samoa-eilanden 106
- Sanaffe 89
- Sanggier/Sangi(e)r-/Sangirsche
eilanden 8, 19, 52, 54, 56, 85, 91
- Saonek 89, 91, 98, 104
- Seleh 12, 82-3
- Semete 83, 91
- Senana 91
- Serabie 90
- Sincapour/Singapoer/Singapore 9,
20-1, 91, 97-9, 105, 107, 109, 116
- Sinobe 45
- Sisir 69
- Soela/Soela(-)/Soeloe/Xoelasche
eilanden 9-10, 18-9, 29, 34, 46,
54, 74, 91-3, 96, 108, 119, 125
- Soefa Bessi(e) 85, 91, 104
- Soerabaia 99
- Solok 8
- Sorong 76, 82
- S' Davids eilanden.. *see* Mapia (eilanden)
- St. Petersburg 74
- Straat Galewo 82, 105-6
- Straat Manipa 96
- Straat Sembakie 105, 109
- Sunda eilanden 67
- Talangame 47
- Talaut eilanden 85, 91
- Tametic 92
- Teba 121
- Telok Kapauer 115
- Ternate/é/ *passim*
- Tidore/é/ *passim*
- Timor 101
- Tobello 2, 88
- Tomarie 119
- Tomboekoe 18, 34, 46, 89, 91, 125
- Tomini (bogt) 54, 95-6
- Tomori 34
- Tongowaj 45
- Tow *see* Alai
- Triton-baai/Tritonsbaaij 12, 113
- Utrecht 56
- Wa 41
- Wahaai 85
- Waigam(m)a/Waijgama/Waijgamme.. 76,
85, 91, 115, 135, 137-8
- Waigeo(e)/Waigioe/Waijgeo 45-6,
48, 81, 85, 89, 91-2, 94, 96-9, 102,
104, 117, 119, 123, 135, 137-8, 140
- Wakorah 113
- Wandammen 94
- Wandessi(e) 69, 90
- Wardo 46
- Warin 90
- Waropin 65
- Wasile 137-9
- Wasior 69
- Weda 2, 70, 81, 137-8
- Willem Schouten eilanden 79
- Woromborpi 121

----- 2. PEOPLES -----

Alfi/o/eren/ <i>Alfurs</i> ...	17, 21, 25, 27, 29, 31, 44, 47, 73-4, 77, 79, 81, 84, 93-4, 100, 103-4, 108, 110-1 114, 117, 119, 121, 123, 140	Mac/k/assaren	21-2, 80, 94, 104, 129, 131-4
Amerikanen	19	Makianners	104
Arabieren ...	14, 25, 27, 29, 31, 42, 44, 66, 80, 93, 106, 134	Maleijers	77, 98
Arfaki(s)	78, 89	Manillorezen	86
Badjorezen	104-5, 109	Mansinammers	65
Boeginezen	9, 21-2, 94	Mawaërs	121
Ceramers	3, 114	Melanesiers	77-8
Chinezen ...	2, 12, 14, 25-7, 29, 31, 42, 45-6, 80, 97-8, 115-7, 128-34, 139	Mikronesiers	77
Dorezen	65	Nieuw Zeelanders	106
Engelschen	19, 31, 36, 88, 102, 111, 113	Palembangers	134
Europeanen/Europezen	3, 23, 25, 29, 31-2, 34, 42-3, 49, 87-8, 97, 111, 114, 116, 123, 128-33	Papo(e)ërs/Papoe(')s/Papoea(')s/ Papoeer/Papoeër/Papoere/ Papoers/Papuans	<i>passim</i>
Galelarezen	5, 95	Pataniërs	69
Italianen	61-2, 64, 76, 81	Polijnesiers	77
Javanen	98	Rhoners	65
Kanabraäers	83-4	Sangierezen	86
Klingalezen	106	Soela eilanders	104
Mabaërs	65	Talaoerezen	123
		Ternatanen	42, 44, 47, 104
		Tidorezen ...	34, 42, 44, 47, 69, 104
		Tobellorezen	5, 95
		Wandammen/Wandammers ...	59-60, 71
		Wandessie(r)s/Wandisseers	59-60, 65, 71
		Zuidzee-eilanders	82, 106

----- 3. PERSONS -----

Abdul Djalal	48	Bäring	75
Achmad	50, 138-9	Basidi(e)n	137, 139
Achmad Safioedi(e)n Sjäh Kaitjil		Bastian	78
Arnold Alti(e)ng	137-8	Beccari	76, 78-9, 81, 85, 89-90, 93-4
Achmadul Mansoer sirudjoedien		Been	52, 110
Sjäh Kaitjil Ajahan Joosof	26	Beijer ..	49-50, 52, 58, 88, 93, 108, 110
Albertis, d'	76, 78, 89	Bernstein	102
Alie	12-3	Bink	62, 93, 97, 108, 110
Alimoedin	48	Blok	38-40
Amber	46	Bode, de	50
Amier	12	Boes Lutjens	54, 57
Amos	90	Bompie	82
Anas	138-9	Boreel	116-7
Asgar	2		

- Bosch 31-2
 Bosscher 27-30, 33
 Boune 79
 Braam Morris, van 119, 121
 Bruijn 111
 Buijskes 1
 Busing 75
 Cambier 52
 Cattenburch, van 50
 Cerruti 56-7, 61-2, 64, 81-2, 106
 Chimmo 74
 Clercq, de 123
 Coorengel 68, 74, 81, 90
 Coumanij 75
 Crab, van der 21, 24, 27, 42-4,
 46, 48, 63-4, 68-9, 76, 81
 Crawford 68
 Crispignij, (de) 36, 39
 Danoe Abdoelah 98-9
 Danoe Gebee Mohamad Djin 98
 Deighton 17
 Diao Soentjeng 122
 Dijken, van 50, 67, 110
 Dijkens 49
 Djailolo 1-2
 Djainal Abdien 1
 Djamaloe 65-6
 Djamin 65
 Don Lusiano 74
 Duivenbode, (van Renesse) van 35,
 39-40, 80, 111, 122, 124
 Edwards 75, 88, 102, 111
 Garmahongie 1
 Geis(s)ler 23, 38, 40-1, 49-50,
 53, 55, 58-9
 Gerland 77
 Go a Gong 98
 Go a Jet 98
 Go a Kong 98
 Go a Ong 98
 Go a Pong 98
 Goldman 14, 16, 18
 Gosner 25
 Graaf, de 110
 Gronovius, van den Dungen 12
 Guericke, van 13
 Hadie 48, 50
 Hadjoean 68
 Hamdja 45
 Hamja 7
 Haroena 62
 Hassan 90, 110
 Hassan bin Boe bin Aboe Bakar 69
 Hassanoedi(e)n 138-9
 Hasselt, van 42, 49-50, 56, 65,
 67, 74, 93, 108
 Helbach 6
 Hendrik 65
 Holland 124
 Hoorn, van 35
 Höveker 88
 Howland 79
 Huisingh 110
 Humboldt, van 77
 Husemann 42, 44, 46, 48
 Ibrahi(e)m 137, 139
 Idries 75
 Ismail 45
 Jaesrich 43, 49
 Jagor 78
 Jao Kekliong 139
 Jao Kenkong 139
 Jao Tjenkong 139
 Jens 110
 Kamis Brahi 102
 Kamps 49-50, 58
 Klaassen 42-3, 50, 67, 73
 Kunze 23
 La Tjoei/Latjoei 65-6
 Laboeha 56
 Laging Tobias 110-1, 113
 Laksama 48
 Laurens 103
 Lenna, de 56-7, 61-2, 64, 106
 Lesson 77
 Lie Tjeng 97-9
 Lovera De Maria 76
 Mac(k)laj (, de Miklucho/
 Miklouchou/Mikluha) 74-5, 97
 Mangareni 65-6
 Mansoer 69
 Mardan 137, 139

Meeuwig	62, 93, 108, 110	Roskott	64
Meijer	78-9, 90, 93, 102	Rosman	25, 27, 29
Melvill	90	Sabiar	76
Mesek	76	Sale(h)	13-4
Moeid	65	Sasi	97
Moesa	57	Sawangkiet	76
Moetaliep	85	Schafroff	75
Mohamad Djamaloedien	1	Schenck	56, 61-2, 67-68
Mohamad Tahir	68, 74	Schluten	82
Moorrees	4	Schröder	75
Morsain, de Liser de	125	Schuler, van	2
Mos(s)che	49-50, 52-3	Sjarif Mohamad	67
Mulder, de	12	Sorok	14
Muller	53	Talaboedin	45
Munnick, de	115	Tamiroen	57
Musschenbroek, van	77, 88-9	Tan Tjantjeng	137, 139
Neijs	1, 3	Tan Tjenghi(e)n	137, 139
Nieuwenhuijs	52	Tan Tjengkiuw	137, 139
Niks	62, 67, 88	Tan TjianEng	46, 126, 137, 139
Ningi	76	Tan Tjong Soen/Tjongsoen	137, 139
Niroe	2	Tao Kekliang	137
Noekoe	2	Tao Koenkong	137
Oipen, van	5	Tao Tjinkong	137
Otterspoor	42-3	Tobias	25-6, 33
Ottow	23, 38, 42	Tsaafie	42
Petermann	94	Valentijn	101
Pieterse	17	Virchow	78
Razoux Kuhr	108, 112	Visser	8, 10
Redlich	82	Wallace	77-8
Richard	77	Waropan	66, 69, 81
Rinnooij/Rinooi	52, 58-9, 61	Willer	77
Rode	50	Williams	97-8
Rosenberg	102	Woelders	52, 58, 76, 93, 108, 110

----- 4. SHIPS -----

Anna Paulowna	2	Fabert	123
Avola	79	Frantz	82, 85
Bali	84, 92, 95-6	Havik	113, 121, 125
Batavia	115-6	Izoumroud	75-6
Bogatir	75	Kathleen	79
Bromo	115	Komeet	2
Clara	65	Louisa/Louize	88, 102
Constantijn	90	Makasser	97
Coredo	124	Mina	53
Dassoon	64, 68, 75-6	Nassau	74

Olagabe	74	Tromp	123
Pow Tong	97, 100	Venus	1
Princes van Oranje	17	Vesuvius	21, 23
Soerabaija	68, 108	Virgo	97
Suriname	50, 52	Vitiaz	74
Telegraaf	57-60	Vittor Pisani	76, 96
Ternate	65		

----- 5. AGRICULTURE -----

<i>agriculture</i>	111	oogsttijd	65
aanplanting(en)	14, 102-4	producten	88, 118
(berg)rijst	102, 114	tabak	103
landbouw	34, 87, 102, 105	tuinen/tuintjes	8, 14
muskaatnoot	103	veldvruchten	102
ontginning(en)	102-3		

----- 6. FISHERIES -----

karetvisseren	9	• exploitatie	122
parelmoervisserij/(parel)visserij(en) ..	79,	• opbrengst	105-6, 109
82-3, 105-6, 122		• uitputting	106
duikers	80, 82, 106, 122	parelstreken	106
(parel)banken/pareloesterbank	79,	parelvisser(s)	90, 92
80, 82, 105-6, 109, 122		schelpen	83-4, 106, 109
• bewaking	106	(tripang)visseren	9, 105, 109
• eigendom	79	visvangst	85

----- 7. GOVERNMENT -----

aanklacht	99	bestuur	1, 28, 31, 33-6, 39,
aanstellingsakte	113	43, 64, 72, 88, 94, 100, 112	
afdeling	79-80, 87-8, 95	direct	53
akte(n) van toelating	52, 62, 117	Europees	23, 33
- van verblijf	36	gewestelijk	29
ambtenaar/-naren	27, 73,	Nederlands	1, 95
94, 112, 117		rechtstreeks	124
hoofdamtenaar	63, 68, 99, 108	bezittingen	10, 28-9, 79, 84
archief	32	brief	15
arrestatie	2	Commissaris	68-9, 71-5, 81
artikel	9-10, 32-3, 36, 40, 52, 68, 99	Commissaris-Generaal	1, 10
beloning(en)	45, 48, 50, 75	Consul, Britse	99-100
berichten	64, 82	conferentie	
bescherming	43	missionarissen	59
bestrafing	35, 63, 71-3	Sultan Tidore	76

- contract(en) 15, 57
 controle 15
 Controleur (ter beschikking) 64,
 113-5, 121
 demarcatielijn 113
 departement van oorlog 114
 Directeur 69
 Binnenlands Bestuur ... 68, 76, 99-100
 Onderwijs, Eredienst en
 Nijverheid 54, 62
 districtshoofd 113
 extirpatie 3
 Fort Barneveld 46
 - Dodinga 46
 - Kajoe merah 46
 - Oranje 46
 - Terlokko 46
 gecommitteerde 12
 gevangenis 119
 gezag 43, 101, 112
 gouvernement 1-2, 6, 9, 12-6,
 27, 29, 31, 33, 39, 41, 43,
 47, 81, 84, 99-100, 113
 compagnie 43
 leenheer van de Sultan 100
 Molukse eilanden 23, 46
 gouvernementen-
 aanschrijving 75
 besluit(en) 27, 36, 39-41, 52,
 63, 68, 76, 89, 108
 commissaris 64-6, 110
 (grond)gebied 2, 10-1, 46,
 100, 119, 126
 last 41
 onderdanen 77
 secretaris 32, 56
 steenkoolloods 43
 • -kolendepot 45
 Gouverneur
 Celebes 67
 Molukse eilanden 13, 24, 26,
 29-31, 35, 41, 45
 Gouverneur-Generaal 33-4, 36, 39, 54
 government 6, 12, 126, 128-34
 territory 127; 140
 gratificatie 75
 grens/grenzen 89, 110, 116
 grenspalen 12-3
 grenspunt 115
 (grond)gebied 10, 29, 108
 administratieve verdeling 29
 kennis 27
 Nederlands 27, 113, 116
 wijziging 89
 Historisch Bureau 17
 humaniteit 33, 60, 72
 inmenging 60
 Inspecteur buitenetablisementen 24
 instructie 63, 68
 insurrectie 1
 jurisdictie 6, 12, 126, 128-34
 kolendepot 41
 Koning 112
 kruistochten 95
 macht, Europese 110
 magistraat 23, 67, 99
 marine 55, 91, 95-6, 121
 auxiliair eskader 96
 Commandant Marine 67
 Commandant Zeemagt 54, 64, 68
 departement 17, 54, 114
 Schout-bij-nacht 54
 stations 92, 95-6
 • -commandant 117
 merktekens 113, 115-6
 militairen 1
 missive(s) 12-7, 32-35,
 39, 41, 45, 52-3, 56-7, 63,
 68-69, 74, 81, 84, 96, 99-100
 nederzetting 19
 onderdanen 60
 onderhorigheid/-heden 3, 29-31
 onderzoek 59-60, 63-4, 80-1, 89, 108
 oneer 100
 onlusten 1-2
 Oost-Indische Compagnie 101
 overeenkomst(en) 75, 95, 99-100
 passen 9, 23, 43
 politie 15, 25
 ter zee 95
 Postcommandant 67
 Posthouder 65

proces-verbaal	99
publicatie	110
rapport(en)	13, 16, 21, 30, 32, 34, 53-4, 57, 59, 76, 113-6
regering	21, 32-5, 45, 56-7, 62-4, 67, 111-2, 117
schutsman der vorsten	33
regeringsalmanak	110
regeringsreglement	52
reis/reizen	21, 43, 49, 52, 68, 74, 114, 116, 124
commissiereis	68
reisjournaal/-verslag	66, 114
reorganisatie	53
Resident	<i>passim</i>
Residency	100
residentie	<i>passim</i>
Secretarie	89
Secretaris	12, 21, 50, 108, 112, 125
Algemene Secretaris	15, 45
rust	1, 6, 13, 16, 57

Sengadjie	113
Staatsblad	15
staatsgevangenschap	2
tevredenheid	6
tocht(en)	21, 73-5, 92
tractaat/-taten	9, 32-3, 35, 72
transportmiddelen	49, 60, 89, 96
ruchtiging	41
veiligheid	124
algemene	94
ter zee	95
vergunning	3, 31, 36, 50
verlof	63
verordening	14
verslag(en)	<i>passim</i>
vestiging	19
vlag, Nederlandse	113
wapenborden/-schilden	113, 115
zending	63-4, 68

----- 8. HEALTH -----

Dienst, Civiele Geneeskundige ...	25, 29, 31, 42, 44, 46
epidemie(ën)	40, 42, 88
genesmiddelen, Europese	44
gezondheid(stoestand)	25-6, 38, 43, 55-6, 75
hospitaal, militair	25
huis/huizen, publiek(e)	24-6
inerten	39
(koepok)inenting	38, 44
koorts(en)	42, 88, 102
leprozengesticht	101
<i>medical officer</i>	23, 25, 27, 29, 31, 42, 44, 46
prostituées	25
prostitutie	23-4, 101
(re)vaccinaties	42, 44, 48
vaccinateur(s)	39, 42
vaccine	38-40, 42, 44, 48, 101
<i>inspector</i>	42, 44, 48
districten	42

verslag, civiel geneeskundig	23, 27
volksziekten	88
vrouwen, besmette	23
zedelijkheid, publieke	24
ziekenrapport, civiel	23
ziekte(n)	8, 38, 40, 42, 101-2, 119, 122
beriberi	64, 75, 102, 119
• slachtoffers	119
bobento	44, 68, 88
cascado	42, 88
cholera morbus	2
dysenterie	42
frambozenziekte	42, 44
huidziekten	42, 44
lepra	101-2
pokken	38, 40, 88, 101-2, 122
schurft	44
syfilis	23-6, 101
• syfilitische besmetting	24

----- 9. POPULATION -----

- aanwas 101
 afstammelingen 81, 94, 128-34
 armoede 16, 18
 bannelingen/gebannenen 25, 27
 Bangaajer 102
 bedienden 14, 100
 Bangaaise 134
 Papoease 12, 38, 128-34
 • terugzending 12
 bergvolk 43
 bevolking *passim*
 cijfers 79, 117
 classificatie 77
 dichtheid 101
 gouvernements- 47
 indeling 77
 onderzoekingen 77
 statistiek 100
 sterfte 12
 verplaatsing 12
 bewoners 8, 115, 121
 kampong- 83
 Duitser 93, 113
 families 104
 gelukzoekers 94
 geslachtsdrift 102
 sagoweer 101
 gewoonten 28, 117
 gezinnen 58
 hoofdhaar 47
 huidskleur 47
 huis/huizen 58, 64, 121
 huisgezinnen 8, 138
 hutjes 121
 ingezetene(n)/opgezetenen 10, 14,
 20, 25, 31, 82
 inlander(s) 2, 12, 25, 27-9, 31-2, 38,
 42, 44, 50, 68, 70, 87, 101-2, 123
 inwoners 83, 95
 jidaha 63
 kinderen 28, 58-9, 61, 97, 119
 kolonisten 81
 lichaamsbouw 47
 lieden/mensen/onderdanen, vrije ... 14-5
 lijfeigenen 128-34
 onderdaan, Brits 97
 onderzoek, craniometrisch 78
 ontvolking 101
 oosterlingen, vreemde 115-6
 ouders 61
 pandelingen 14, 23, 25-6
 particulieren 100
 populatie 12-3, 16, 18, 126
population 6, 12, 22, 79, 126-34
 ras(sen) 47, 77-81, 121
 registers 100
 schaamdoeken 63
 Siamees 98
 slaven 12, 14, 23, 34, 53, 81, 97
 aanvoer 34
 -eigenaars 112
 emancipatie 12
 -handel 34, 77
 -jacht 77
 -kinderen 119
 opbrengst 14
 registratie 112
 schadeloosstelling 112
 -stand 15
 telling 112
 vrijverklaring 112
 -waarden 66
 slavernij 14, 33, 112
 afschaffing 112
 stam(men)/volks- 7, 16-7, 19, 21,
 23, 25, 34, 43, 47, 50, 59-60, 63,
 69, 70-2, 78, 96-7, 102, 123
 stamgenoten 102
 strandbewoners 90
 taal 20, 28, 75, 83
 Mafoors 119
 Maleise taal 119
 tifas 82, 87
 verkeer 89
 vestigingen, Boeginese 94
 volk(eren) 2, 7, 20, 22-3, 34,
 38, 43, 60, 63, 72
 (volks)nijverheid 4, 14, 80

volkstelling	117
(volks)voedsel	103-4
rijst	76, 103
sago	103-4
vis	103-4

vreemdeling(en)	9, 19-20, 24, 80, 113, 123
vrouw(en)	68, 97, 123
welvaart	20
woning(en)	47, 60, 85, 97
zeden	28, 94, 117

----- 10. RELIGION -----

Arabier, pseudo-	66
bijgeloof	93, 108
<i>change, religious</i>	88
christendom ... 44, 61-2, 116-7, 119, 123	
christelijk(e) geloof/godsdienst/leer ...	23, 53, 88, 119
christenen	61, 119, 126, 128-133
christenkampong	46
christenzendingen	113
koralen christenen	61
onchristenen	18, 126, 128-33
<i>clergymen</i>	126, 135-6
evangelie	28, 62
-dienaars	26
-predikers	60
(-)prediking	28, 111-2
-zending	61
evangelisatie(werk) ... 26, 28, 46, 49,	110, 116
fetisjisme	93, 108
geesten(godsdienst)	28, 121
gemeente(n)	54, 56, 123
genootschap, Gosznerse	25-6, 30
godsdienst	47, 56, 93, 101, 136
-oorlogen	101
-zin	108
godsverering	28
heidenen	28, 30, 58, 70, 79, 93, 108, 119
hervormden	88
instellingen, religieuze	23
islam	70, 93, 114, 116, 123
Allah	138
bekeeringen	114
geestelijken	40, 126, 136
• Hatib/Chatib	65, 136
• hogepriesters	136

• Imam	136
• Kadle	136
• Modin	136
• priester	114, 136
geloof	14
hadji's	93
huwelijken	123
mesdjids	114
mohammedanen .. 21, 93-4, 114, 123	
mohammedanisme . 93, 114, 119, 121	
sekten	93
tapas (zendingen-kluizenaars)	34
Korano (Kanore).....	14, 16
profeet, valse	14
leraar	88
missie	59, 61, 110-1
missionarissen	59
rooms-katholieke kerk	93
Utrechtsche Zendingenvereniging/	
- <i>genootschap</i> 49, 54, 56, 60-1, 67,	73, 93-4, 108, 110-2, 114-7
adres	54
genootschap	73
(genootschaps)bestuur 51, 56-7, 73	
rekest(en)	54, 62
verslag	94
ultimatum	56
zendeling(en)	<i>passim</i>
aardbeving(en)/zee-	45-6, 48, 50
bedienden	25-6
bekeerde/-lingen	61, 110
beschaving	25, 60, 111, 117, 119
brief/brieven	41, 65, 76
dienstwerk	42
geneeskundig certificaat	56
geneeskundige hulp	23
genezing	68

geschenken	61	• compagnierijstpakhuis	61
huisjongen	59	runderen	58
invloed	93	scheidsrechters	119
kennis	20, 28	standplaats	68
klachten	50	veiligheid	50
-leraar	56, 65, 74	verhuizing	46
mishandeling	44	-werkman/werklieden	20, 23, 25-6, 28, 30-1, 49, 52, 62
onderricht/-wijs	58-9, 61, 114, 119	woning(en)	46, 76, 97
• ambachten	110	zending	45, 62, 108
• onderwijzer	59	kerkje	58
• scholier	59	zendingstations	93, 97
• school/scholen	28, 49, 119	-werk	52, 54-7, 59, 62, 110
-personeel	56		
proselieten(makerij)	61, 110, 114		

----- 11. SCIENTIFIC RESEARCH/EXPLORATION -----

geleerde, Russische	75-6	lengtebepalingen	96
kaart(en)	17, 90, 106	opnemingsstocht	64
natuuronderzoeker(s)	81, 93	peilingen	17
Italiaanse	76, 89	reis	75, 81, 94
Russisch	97	reiziger	90
onderzoek(ingen)	29, 31	Russische	74
natuurkundige	74	• Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen	74
wetenschappelijk	27	• Société Géographique Impériale de Russie	74
• commissie	27, 29-30	tocht(en)	78, 90
Ambernoh (Rochussen-rivier)	85, 90, 121	zending	30, 75
opnamen	106		
hydrografische	74		

----- 12. SHIPPING -----

ankergrond	22	gouvernementsstomer/-stoomschip ...	57, 64, 67-8, 113, 121, 125
-plaats	19, 21, 36-7	handelsprauwen	86
ankers	86, 98	-schepen	90, 118
barkschip	23	-vaartuig(en)	25, 91
bemannings(en)	14, 23-4, 64-5, 84, 86, 97-8	inventaris	98
boot	74, 99	juru bahasa	65
brik(ken)	3, 53	kapitein(s)	53, 74-5, 82, 117
commandant	74-6, 84	koers	97
equipage	74-5	kolenschip/-vaartuig	65, 90
gezagvoerder/-hebber	7, 17, 82-4, 90, 124	korakora('s)	7, 35, 43, 45-46, 66, 69-71, 73, 87

- prauw70
- vloot 1
- korvet(ten) 1-2, 76, 96
- kruisboten54
- kustvaart 82, 106
- vaartuigen80
- laadruimte86
- lading98
- loods 65, 75, 84
- mailboot68, 75
- gelegenheid67
- manschap(pen) 82-5
- masten92
- masthout21
- matrozen 53, 97-9, 123, 139
- modellen91
- moesson22, 86
- oost-/west-68
- Nederlandsch-Indische
 - Stoomvaartmaatschappij 91-2
- officier(en) 50, 74, 121
- vlagofficier55
- oorlogsbodem68
- (oorlogs)korvet75
- oorlogsschip/-schepen 24, 75, 96, 117, 123
- stoomschip74
- vaartuig 41, 57, 84, 96
- vloot/vloten 2, 8, 101
- opvarende(n) 38, 46, 53, 65, 83, 85, 124
- prauw(en) 9-10, 13, 48, 62, 65-6, 82-3, 85, 87, 95, 104, 116, 139
- inrichting87
- paduakang 9, 22, 76, 85-6
- inlands getuigde91
- prauw bangko86
- prauw roréhé65
- roréhé(s) 87, 116
- personenvervoer86
- roversprauwen 7
- vivresprauw67
- ravaartuigen16
- rede 23-4, 64, 75, 98, 120
- reder(ijen) 90, 111
- sailing master97
- scheepsgelegenheid 12, 69
- tuig 22
- volk 24, 81
- scheepvaart 22-3, 27, 31
- schepelingen 24, 70
- schepper(s)86-7, 104
- schip/schepen 2-3, 19, 21-4, 28-9, 53-4, 56, 74-5, 80, 82, 84, 92, 96, 99, 106, 117-21
- Europees getuigde 29
- inlands getuigde 22
- schipbreukelingen41, 53, 74
- schoenerbark 17
- brikken, Europees getuigde 91
- schoener(s) 22, 65, 76, 82, 85-86, 88, 90-1, 97-98, 100, 102, 104-5, 111, 114, 120
- Europees getuigde85-6, 108
- shipping traffic127, 141
- sloep(en) 50, 58, 74, 81-5
- (steen)kolen41, 75, 113, 115
- stomer 35, 41, 60, 91, 115-6
- (stoom)barkas 86, 118
- stoomboten118
- schip/-schepen/-schiepje 21, 23, 43, 50, 52, 54, 67, 73, 84, 92, 95-6, 108, 113, 117, 120, 123-4
- raderstoomschip 68, 115
- rijks- 63
- schroef-115
- vaartuig(en)55, 65, 69
- stuurman 74, 82-3
- tonnen 28
- touwen 98
- tuig 19
- inlands/inlandse tuigen 18, 22
- Europees scheepstuig 22
- vaart(en) 4, 22, 28, 85
- vaartuig(en)/vaartuigje *passim*
- Australische 105-6
- Boeginese 92
- Europees (toe)getuigde 18, 22
- Europese105
- gouvernements- 96
- handels-, Makassaarse 91
- inlands (toe)getuigde18, 22, 29

Makassaarse	92	walvisvanger(s)	19-20, 91-2
Manillarese	90	• (Engelse en) Amerikaanse....	22, 90
Nederlands-Indische	92	whalers	19-20, 107
Papoeaas	76	• Engelse en Amerikaanse	21
Singapoerse	105-6	• whaler kapiteins, Amerikaanse ...	79
vadem	106	zeemijlen	100
vlag	71	-reis	75
Engelse	97	-schepen	122
Nederlandse	19, 27, 32, 54, 56	-togten	104
Solokse	18	-varende	88
Spaanse	90	-ziekte	74-5
vloten	85	zeilen	98
vracht	91	zeilvermogen	115
walvisvaarders	19, 89		

----- 13. SULTAN'S RULE -----

aanhang(ers)	1-2	<i>letter of recommendation</i>	46, 126, 137-9
aanval(len)/overvallen	96-7	burgeroorlog	101
Adjutant	135	ceremoniemeester	135
Alfaris/Alferes (ngofa)	135, 139	cijnsbaarheid	60
ambtenaar/-naren	34, 99	commissie	12, 22, 48
arrestatie	81	contributie	14
bannissement	44	Dano(e)	48, 65
barbaarsheden	110	diefstal	44, 81
beambten	40, 43, 126, 135	Djodjaoe/u/	76, 135
belasting(en)	34, 39, 42, 48-9, 66, 69, 71	Djoeroetoelis	135
afpersing(en)	69, 71	expeditie(s)	8, 14, 33-4, 69, 81
-schuldigen	71, 76	geschenk(en)	14, 106
kosubian	34	geschil(len)	69-71
beroving	69	geslacht	93
bestrafing	35, 63, 69	gevangenisstraf	14
bestuur	1, 15, 22-3, 33, 43, 57, 60, 78, 99-100, 138	geweld(dadigheden)	22, 66, 72
bestuurscommissie	112	geweren	82-4
Engels	1	gezag	6, 8, 22, 33, 39, 43, 49, 63, 71, 100, 124
rijks-	45, 60	goed(eren), geroofd(e)	57, 62, 97
vorsten-	42	(grond)gebied	8, 17, 36, 47, 79, 91, 95, 100, 112, 117
bezittingen	6, 8, 10, 12, 19, 46	grenzen	95
Bangaaise	46	(groot)zegel	137, 139
Papoease	16-7	<i>headmen</i>	126, 135-6
hoodschaplopers	135	heffingen	14
<i>borders</i>	17	Hoekoem	135
brief/brieven	40, 43-6, 84, 138	hof/hoven	15, 17, 106, 117

- hofgrote(n) 63, 75
 hong(i)'s) 6, 16, 33-5, 46
 -prauwen 42
 -tocht(en) 6, 14, 22, 32-5, 39,
 41, 43, 46, 48, 57, 63
 • afschaffing 72
 • echeck 33
 • verbod 48, 63
 -vloot/vloten 7, 14, 34, 65, 72-3
 hoofd(en) *passim*
 aanstelling 69
 benoeming(en) 45, 57, 76
 kampong- 135
 mutaties 48, 57, 76
 namen der betrekkingen 135
 titel 69-70, 113
 hoofdschuldige(n) 62, 97
 huismeester 135
 inkomsten 33
 intendant 135
 Djogoegoe 135
 Kab/o/u 65, 135
 Kapitan/Kapitein (laut) 7, 12, 68,
 72, 74-5, 97, 135
 Kapitein kije 135
 Kima/e/laha 45, 89, 135, 138
 klachten 1
 knoeierijen 110
 koning(en) 16, 101, 138-9
 (kroon)monopolie 79, 105, 109, 122
 sultansbanken 106, 109
 kruistochten 95
 kustroof 94
 land- 101
 lastbrieven 43
 leengoederen 31
 Luitenant 45, 48, 50, 70, 135
 machtsvertoon 72
 Majoor 12-4, 64, 135, 139
 Marinjo (kije) 135
 mensenroof 2, 22, 34, 59-60
 misbruik(en) 71, 100
 misdaden 69, 72
 misdrijf 84
 moord 2, 66, 83-4, 96-97, 124
 nalatenschap 43
 Ngato 135
 Ngofamanjira 45, 135
 Oetoes(s)an 34, 70-1, 73, 135
 officials 126, 135-6
 officieren 73
 onderdaan/-danen 1-2, 5, 8,
 17, 43, 77, 139
 Papoease 14
 onderhorigen 43, 137
 onderhorigheden 1, 138-9
 onderwerping 8
 onderzoek 62, 83-5, 99
 onenigheid 110
 ongeregeldheden 13
 onlusten 42, 44, 48, 52
 oorlog(en) 16, 19, 21, 43, 96
 oorlogskwestie 66
 opbengsten 14
 oppassers 135
 opruijing/opstoking 1, 16
 opstand 110
 opzending 66
 orde 70, 72
 wanorde 100
 oudsten 138-9
 overeenkomst 35-6, 98
 paleis 76
 Pamanjira 135
 pas 70
 plichten 138
 politie 72, 95
 -hoofden 135
 Prins(en) 1, 12, 22, 43,
 68, 73-5, 117, 135
 Radja 1-2, 14, 16, 45, 48, 57, 62-3,
 65, 69, 76, 82-6, 97-9, 135
 Radja moeda 57, 76, 135
 rechtbank 73
 rechten bevolking 124
 regering 2, 48
 -loosheid 16, 43
 reis/reizen 22, 43
 renten 34
 rentmeester 135
 Ridder Orde Nederlandse Leeuw ... 112,
 138

- rijk(en) 1, 5-6, 18, 24, 26, 40,
43-5, 48, 57, 70-2, 91, 95-6,
100-1, 112, 126, 135-9
- rijksbestierder 66, 135
- grote(n) .. 22, 33, 44, 57, 62, 72, 112
- raad 14, 44-5
- zegel 43, 45
- roof 16
- tocht(en) 2, 34, 55, 61, 84
- roverhoofd 81
- roverijen 1
- rovers 83
- rust 2, 42, 69-70, 72-3
- onrust 1
- onrustige bewegingen 13
- rustverstoring 10, 12, 19
- Sadaha kije/kadaton 135
- Sahbandar 135
- schatting(en) 22, 33, 69-70, 106
- Schrijver 45
- schulden 43, 65
- schuldigen 57, 71, 73
- Secretaris 45, 135, 139
- Sengadji(e) 12, 65, 89, 135, 138
- Sergeant 135
- Ser(d)jetti 36, 135
- Simo kimelaha/sengadji 135
- Soeroean 135
- Soseba 135
- Sowohi 135
- staatjes, federatieve 101
- staatsiekleeding 106
- standplaats 62
- strooptochten 52, 55, 61, 77, 95
- Sultan(s) *passim*
- bestuur 72, 110
- gedeelte 27, 30
- gezanten 135
- (grond)gebied 117, 119, 122
- kampong 104
- recht(en) 34, 89, 105, 108-9
- troepen 135
- tussenkomst 41
- Sultan moeda 1-2
- tocht(en) 81, 83
- traditie 79
- troon 29, 138
- opvolger 1
- tuchtiging 63
- tulband 66, 106
- twisten 1, 43, 101
- uitrustingen 8
- uniform 106
- vazallen 47
- veiligheid 29, 69
- verhalen, inlandse 101
- verplichting(en) 15, 72
- vete 84
- volgelingen 85, 135
- volksonderwijs 44
- onderwijzers 45
- volmacht 65
- vorst(en) 2, 6, 9, 14-6,
33, 39, 42, 47, 62-3, 69, 71,
78-9, 81, 95, 99-100, 123
- vrede 72-3
- zeeroof 34, 41, 81, 94, 101
- rovers 7, 41
- zelfbestuur 43
- zendelingen 69, 99, 135
- afgezondenen 78
- zending(en) 48, 57
- zonnescerm 138

----- 14. TOPOGRAPHY -----

- archipel 21, 74, 77
 baai(en) 12, 19, 59, 79, 89-90,
 103, 105, 109, 138-9
 binnenland(en) 17, 70, 77-9,
 85, 90, 102
 -wateren 85, 90
 buitenland 89-90, 92
 districten 8, 70
 dorpen 121
 eiland(en)/eilandje/
 eilandengroep(en) *passim*
 gehucht 121
 gewest(en) 33, 89, 92, 94, 100-1,
 104-6, 112, 114, 123-4
 helling 102
 hoek, westelijke 12
 hoofdplaats(en) 18, 21, 23,
 28, 48, 91, 101, 104,
 111, 114, 116, 120, 124
 kaap 138-9
 kamp, Chinees/Makassaars 131-4
 kampong(s) 38, 63-4, 83, 89, 90
 94, 119, 121, 136, 138-9
 hoofd- 70
 krekens 122
 kust(en) 8, 10-1, 14, 16-7,
 47, 63, 65, 71, 79, 82, 85,
 87, 91-2, 94, 96, 119, 122-3
 kustland/-streken 47, 79, 82, 94
 lagunen 122
 land 20, 34
 -engte 78, 90
 -schap(pen) 1-2, 16, 19,
 29-30, 57, 69
 -stre(e)k(en) 21, 79, 81, 97, 124
 moerassen 47, 122
 gronden, moerassige 47
 nederzettingen 95, 121
 negorij(en) 6, 8, 33, 48, 57-8,
 60, 69-71, 81-3, 113,
 119, 121, 136, 138-9
 noord(west)kust 12, 68, 71, 74, 89,
 91-2, 94, 101-3, 108,
 113, 116, 119, 121, 124
 oostkust 10, 12, 25, 28, 92, 95-6
 -zijde 2
 pad(en) 89-90
 bergpad/voet- 89
 rivier(en)/(-)monding(en) 47, 83,
 85, 90, 121-2
 nevenmondingen 122
 oevers 79
 sagobossen 47
 schiereiland 70, 78, 89, 110
 straat 82
 strand 85, 98
 -plaatsen 80, 104
 -vlakten 102
 streken 16, 48, 77, 79, 81-2, 85
 90-1, 94-6, 102, 104, 106, 119
 uithoek, oostelijke 79
 vaarwater/wateren 63, 65, 82, 96
 Australische 82
 Molukse 2, 95
 vasteland 82
 vlakten 47
 wal, vaste 82-84
 weg(en) 89-90
 westkust 28, 71, 77, 82,
 91-2, 94-5, 97, 115, 119
 wijk 131-4
 zeeën 3, 95
 Molukse 87
 zeegebied 96
 -water 103
 zuidhoek 12
 zuid(west)kust 12, 62, 68, 71, 74,
 89-90, 110, 113-6

----- 15. TRADE -----

- aanvoer 102, 104, 115
 aftrek 80
 agent 75
 anakhoda 65-6
 anker(age)gelden 20-1
 Australië-Chinavaarders 89, 91
 Batjan Maatschappij 120, 122-4
 cijfers 11
 concessie 31
 concurrent(ie) 11, 28, 120, 122
 consumptie 112, 114
 corgies 32
 debouché 9
 dozijnen 27, 32
 exploitatie 36, 39
 firma 28, 75, 80, 124
 geld 20, 88
 gouvernementswinkel 2
 handel *passim*
 achteruitgang/verval 14-6, 96
 groot- 28, 104
 klein- 28, 104, 122-3
 onwettige 10
 smokkel- 1, 10
 tweedehands 28
 vrije 15
 handelaar(s)/handelaren 9-11, 17-8,
 20-21, 53, 65, 67, 69-71, 74,
 80, 88-90, 93-4, 96, 120, 124
 Boeginese 15, 91, 93, 104-5, 109
 Ceramse 116
 Chinese 105, 109, 123
 inlands(e) 94, 97-8, 123
 klein- 28, 80, 104, 122, 125
 Makassaarse 15, 80, 93, 104-5, 109
 Mandharese 104
 mohammedaanse 119
 handelsartikelen/-goederen/-waar;
 artikel(en)/articles/uitvoerartikelen/
 goederen/koopwaren/product(en)/
 voortbrengselen *passim*
 aardewerk 17, 27, 32, 104
 amfioen 20-1
 arak 32
 bloemen 14
 boslemmermessen 17, 32
 bosproducten 120, 125
 brandstoffen 114
 cacao 105
 damar 3, 80, 115-6, 120, 124-5
 dranken 8
 garioffelnagelen 3
 gebak 14
 getah perca 120
 glaswerk 27
 goederen, katoenen 27-8, 32
 gomdamar 107, 109
 -elastiek 107
 -kopal 117-8, 120
 hars 112
 ijzer(werken) 17, 27, 32
 karet 3-4, 8-9, 15, 17-8,
 32, 80, 102, 105, 108, 112
 (klapper)olie 8, 19, 31, 36
 kolon/steenkool 74, 90, 92
 koperwerk 27, 32
 kopra 113
 koralen 3-4, 27, 32, 116
 kramerijen 104, 116
 kruid 21
 levensmiddelen 104, 114
 licht 114
 lijnwaden 2, 8-9, 15, 17-20, 27-8,
 32, 54, 56, 74, 104, 116, 120
 mannetjesnoten 3
 marskramersgoederen 104
 massooi 3, 17-9, 65-66,
 80, 102, 105, 107, 109
 • bast/-schors 4, 8, 32, 109, 112
 muskaatnoot/noten 17, 32, 103
 natuurproducten 79-80
 nootmuskaat 3, 15, 45, 120, 139
 olieproducten 88
 (paradijs)vogels 4, 9, 32, 106, 109
 • jagers, inlandse 94
 Italiaanse 56
 Papoease 106
 Ternataanse 97

- (vogel)huiden 80, 90, 105-6, 109, 112, 116, 124
- vogels, opgezette 117, 120
- petroleum 120
- porselein 27, 32
- provisies 8
- rijst 8, 19, 54, 56, 88, 102-3, 107, 109, 111-2, 114, 118, 120
- roodkatoen 54, 56
- - garen 8
- rotan 107, 109, 112, 118
- sago 3, 21, 48
- -meel 32
- -weer 14
- schelpen 116
- parelmoer(schelpen) 32, 45, 105-6, 109, 112, 117, 120, 139
- parels/parelschelpen 8, 19, 45, 105-6, 109, 112, 139
- schildpad 3-4, 19, 21, 45, 80, 116-8, 120, 124, 139
- soorten 105
- snuisterijen 104, 120
- specerijen/-bomen 1, 3
- spiegel-tjes 116
- tabak 88, 103
- tripang 3-4, 8-9, 15, 17-9, 21, 32, 45, 82, 98, 102, 105, 109, 112, 116-8, 120, 124, 139
- vruchten 14
- wapens 21
- waren, Chinese 8
- was 19
- zout 8, 19
- handels-
 - betrekking 90
 - communicatie 22
 - huis/huizen 75, 80
 - fichaam 123
 - ondernemingen 80
 - plaats 81
 - punten 122
 - reis/reizen 91, 97
 - stand 115-6
 - tochten 80
 - transacties 104
 - verkeer 80, 114
 - waarde 103
 - harbour master 27, 32
 - haven(s) 9-11, 18, 22, 88, 95
 - havengelden 21
 - open-/vrijstelling 15, 18
 - Makassar 9, 15
 - Menado 10, 15
 - Ternate 17, 20-1
 - vrijhaven(s) 18, 22, 24, 81
 - invoer(en)/import .. 3-4, 9-10, 19-21, 32, 52, 54, 56, 114, 120
 - kapitalen 16
 - katjes 15, 32
 - kelders 32
 - kist(en) 27, 32
 - kongsies 90, 116
 - koopman/-lieden 11, 18, 36, 39
 - mansstand 28
 - manschappen 19
 - waren 10-1
 - Korano 69
 - krandjangs 27
 - krediet(en) 21, 28
 - lading(en) 16, 18, 65, 123, 125
 - retour-/teruglading 20, 98
 - leveranciers 114
 - Majoor 69
 - malaise 122
 - markets 108
 - markt(en) 8, 20, 28, 36, 79-80, 98, 103-4, 106-7, 109, 118
 - marktplaatsen 104, 112
 - prijs 118, 120
 - mededinging 15
 - monsters 104, 120
 - Nieuw Guinea-vaarders 92
 - noteringen 107
 - omzet(ting) 18, 104-5
 - ondernemer(s) 31, 36
 - onderneming 31, 36-7, 39-40
 - opkoop 104
 - (op)kopers 28, 80
 - inlandse 80
 - Makassaarse 80
 - overeenkomsten 96

pakken	32	<i>trade</i>	111
peece(s)	27, 32	<i>trader</i>	46, 126, 137-9
pikol(s) ...	15, 27, 32, 66, 105, 117, 120	transport	37
prijs/prijzen	15, 18, 37, 105,	uitklaringen	23
	107, 117, 120, 122, 124-5	uitvoer(en)/ <i>export</i>	3-4, 9-10,
rechten	9, 11, 15, 17-8, 20		16, 19-21, 27, 32, 54, 56,
dubbele	17		103, 105, 112, 114, 117, 120
reis	28, 75, 92, 97-8	vat(jes)	32
rijsthandel	8	verbruik	18, 103, 105
ruil	15	verkoop	28
-goederen	96	verkopers	104
-handel	83, 88, 91, 98, 104	verliezen	28, 80
-middel	88	vertier	80, 112
-plaatsen	103	voorschot	96
speculatie(s)	18, 20	vracht	91
stelsel van afsluiting	15-6	vrijhandelaar	17
tochten	88, 104	waarde.....	88, 120
toko's	116, 122	winst(en)	3, 28, 123, 139

* * *

The Residency Archives of the Arsip Nasional Republik Indonesia are a mine of documents regarding regional history of the Indonesian Archipelago. This source publication brings together excerpts from the General and Political Reports of Ternate Residency (1824-1889). The excerpts illuminate relevant historical developments which ultimately gave rise to the incorporation of Netherlands New Guinea within the colonial state. From the perspective of increasing Dutch governmental involvement, these reports depict the relations between the administrative centre Ternate, the sultanate of Tidore and peripheral New Guinea.

The selected texts, chosen from thousands of handwritten pages, are presented verbatim without commentaries or interpretation. For students of the regional history of eastern Indonesia, these *Sources on Netherlands New Guinea in the Indonesian National Archives* can be used as starting points for further analysis.

ISBN 979-8101-52-9

Paul Haenen graduated from the University of Nijmegen with a Ph.D. thesis on the Moi people in the Bird's Head of Irian Jaya (1991). He is attached to the Indonesian Institute of Sciences (LIPI) within the framework of Irian Jaya Studies at Leiden University's Department of Languages and Cultures of Southeast Asia and Oceania (Projects Division).

Fré Huizinga received a M.A. degree in history from the University of Amsterdam (1972), and is attached to the Projects Division (Irian Jaya Studies) of the Department of Languages and Cultures of Southeast Asia and Oceania at Leiden University. He has published, among other topics, on 19th century relations between Tidore and Netherlands New Guinea.